

การศึกษบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ

พระราชสังวรญาณ (พุธ ฐานิโย)

A STUDY OF PHRARATSANGWORAYAN (PHUT THANIYO)

ROLE AND METHOD IN PROPAGATION OF BUDDHISM.

พระมหาจรจักร อนุชชาติ (มุ่งเกี่ยวกลาง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๐

การศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
พระราชสังวรญาณ (พุธ จานิโย)

พระมหาวรจักร อนุทชาโต (มุ่งเกี่ยวกลาง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF PHRARATSANGWORAYAN (PHUT THANIYO)
ROLE AND METHOD IN PROPAGATION OF BUDDHISM.

Phramaha Worajak Chanthachato (Mungkeawklang)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

พระศรีสิทธิมนี
(พระศรีสิทธิมนี)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ พระสุธีวรญาณ ประธานกรรมการ
(พระสุธีวรญาณ)

พระเมธีสุตากรณ์ กรรมการ
(พระเมธีสุตากรณ์)

ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ กรรมการ
(ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์)

ผศ.ดร.สมบุญรณ์ ตันยะ กรรมการ
(ผศ.ดร.สมบุญรณ์ ตันยะ)

นายประพันธ์ ศุภษร กรรมการ
(นายประพันธ์ ศุภษร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระเมธีสุตากรณ์ ประธานกรรมการ
ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ กรรมการ
นายประพันธ์ ศุภษร กรรมการ

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : การศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)
- ผู้วิจัย** : พระมหาวรจักร อนุทชาโต (มุ่งเกี่ยวกลาง)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระเมธีสุตาภรณ์ ป.ธ.๙, พ.ม., M.A., Ph.D.
 - : ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ กศ.บ., กศ.ม., Ph.D.
 - : นายประพันธ์ ศุภษร ป.ธ.๗, พธ.บ., ศศ.ม.
- วันสำเร็จการศึกษา** : วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ในเนื้อหาจะกล่าวถึงหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ผลการวิจัยพบว่า

๑. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงยึดหลักประโยชน์ ๓ ประการ คือ (๑) ภูมิสุกมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้ (๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า (๓) ประมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง

วิธีการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า จำแนกได้ ๔ ประการคือ (๑) การสอนแบบสากัจฉาหรือสนทนา โดยใช้วิธีการถามคู่สนทนา เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจธรรมะและความเลื่อมใสศรัทธา (๒) การสอนแบบบรรยาย พระพุทธเจ้าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนและพระสงฆ์สาวกเป็นจำนวนมากมารับฟัง (๓) การสอนแบบตอบปัญหา จะทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน (๔) แบบวางกฎข้อบังคับ ใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์กฎ และข้อบังคับให้พระสาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกันเพื่อความสงบสุขแห่งหมู่คณะ

๒. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ท่านจะเน้นการสอนในเรื่องการเจริญสติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ หลักสติปัฏฐาน ๔ คือ การพิจารณากาย การพิจารณาเวทนา การพิจารณาจิต และการพิจารณาธรรม นอกจากนั้นท่านยังเน้นสอนหลักการทำสติตามรู้ความคิดให้สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันคือให้สามารถทำสติตามรู้การยืน เดิน นั่ง นอน รับประทานอาหาร ดื่ม ทำ พูด คิด เป็นการฝึกสติสมาธิได้ทุกอิริยาบถ

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ท่านมีรูปแบบการเผยแผ่หลายวิธี เช่น การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การถามและตอบปัญหาธรรมะ การอบรมจิตภาวนา โดยเน้นการปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน ให้มีความเมตตากรุณา มีศีลธรรม มีจริยธรรม และวิธีการเผยแผ่ธรรมะ คำสอนมีทั้งในรูปแบบของหนังสือธรรมะ เทปและแผ่นซีดีโดยทั่วไปจะแจกเป็นธรรมทานไม่มีจำหน่าย โดยชื่อหนังสือธรรมะ คือ “ฐานियोปุจฉา ”

๓. วิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो) การปฏิบัติพระกรรมฐาน ผู้เข้าปฏิบัติจะต้องเข้าถึงพระรัตนตรัย ทำกายและใจให้สงบระงับมีความบริสุทธิ์โดยอาศัยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นที่ตั้ง ต่อจากนั้นจึงสอนวิธีปฏิบัติเน้นการฝึกสติเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो) ท่านเป็นพระนักเผยแผ่ที่เต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาที่มั่นคงในพระพุทธศาสนาและมีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ต่องานการเผยแผ่พุทธธรรมและเป็นแบบอย่างให้พระนักเผยแผ่รุ่นหลังได้ดำเนินรอยตาม

Thesis Title : A STUDY OF PHRARATSANGWORAYAN (PHUT THANIYO)
ROLE AND METHOD IN PROPAGATION OF BUDDHISM.

Researcher : PHRAMAHAWORAJAK CHANTHACHATO (MUNGKEAWKLANG)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Metiesutaporn , Pali IX, M.A., Ph.D.

: Dr. Kiattisak Nakprasit , M.Ed. , Ph.D.

: Mr.Prapan Supasorn , Pali VII, B.A., M.A.

Date of Graduation : March 24, 2008

Abstract

This research is aiming at the study of the role and the method of propagating Buddhism by Phraratsangworayan (Ven.Phut Thaniyo).The contents are contained Buddha's and his disciple's principle of spreading out Buddhism, and the propagation of Buddhism by Phraratsangworayan (Ven.Phut Thaniyo). The results are as follows :

1.The propagation Buddhism in the Buddha's period, the Buddha hold on to the three values namely (1) Ditthadhammikathapayojana means things that are of value in the present (2) Samparayikatthapayojana means things that will be of value in the future and (3) Paramatthapayojana means things that will be of ultimate value.

The Buddha's propagation can be divided into four forms that are (1) Discussion or Conversation that means the method of asking one other to be understanding Dhamma and faith. (2) Explanation is used for preaching in the large place where has lots of people and Buddhist monks who are audiences. (3) Catechism that means teaching to regards question and appropriate answer. (4) Regulation is used for prescribing principle, rule, and obligation for his disciple to practice by agree with one other to be at peace.

2.The propagation Buddhism of Phraratsangworayan (Ven.Phut Thaniyo) who teaches his followers to practice the principle of four foundations of mindfulness which contain of contemplation of the body, contemplation of the feelings, contemplation of the mind, and mindfulness as regards ideas. Furthermore, he also explain how to practice the meditation in daily life by focusing on all of activities such as standing, walking, sitting, sleeping, eating, drinking, doing, speaking, thinking, etc.

Phraratsangworayan (Ven.Phut Thaniyo) has different kinds of propagations such as explanation, conversation, question and answer, training of mental cultivation by mention on the duty of followers to be loving-kindness, morality, and ethic Buddhist. The kinds of his propagation are in the form of books, tapes, and CDs. The book “Thaniyapuja” is well known.

3. The application of Buddhadhamma for teaching meditation of Phraratsangworayan (Ven.Phut Thaniyo). The followers will be going to the Triple Gem for peace of body and purification of mind with the aid of the Threefold Training that contains of morality, mentality, and wisdom. At last he will teach the way of mindfulness meditation.

Moreover, researcher had found that Phraratsangworayan (Ven.Phut Thaniyo) is the propagated monk who has great faith and respect to Buddhism, excellent idea of spreading out Buddhadhamma. He is the excellent mode of new generated monks to follow him.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะความเมตตาอนุเคราะห์ของคณะครูอาจารย์ หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นเป็นอย่างสูง คือ พระเมธีสุตาทมรณ ประธานที่ปรึกษา ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ และอาจารย์ประพันธ์ ศุภสร กรรมการที่ปรึกษา ที่ได้ให้คำแนะนำและตรวจแก้วิทยานิพนธ์นี้ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน โดยเฉพาะคณาจารย์ในศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครราชสีมา ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางปัญญา ให้แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณพระธรรมวรมานยก พระราชวิมลโมลี พระสุธีวรญาณ พระศรีสิทธิมุนี พระเมธีสุตาทมรณ และพระครูสังฆรักษ์สมจิต พุทฺธวิริโย ที่เมตตาอนุเคราะห์เปิดการเรียนการสอนในระดับปริญญาโท หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาชั้น ในวิทยาเขตนครราชสีมา อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาระดับปริญญาโทเป็นอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณ เพื่อน ๆ สหธรรมิกพระนิสิตปริญญาโท ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครราชสีมา รุ่นที่ ๑ ทุก ๆ รูป ที่ให้กำลังใจและเป็นกำลังใจที่ดีเสมอมา และขอเจริญพรขอบคุณ โยม ดร.ดาราวรรณ เด่นอุดม หัวหน้าศูนย์อบรมพัฒนาจิตวัฏวะภูแก้วเป็นอย่างสูงและอุบาสก อุบาสิกาศิษยานุศิษย์ของหลวงพ่อฟุฑู สุวานิโย ทุก ๆ ท่าน ที่เสียสละเวลาให้ข้อมูลต่าง ๆ แก่ผู้วิจัย

ขอคุณงามความดีที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอน้อมบูชาคุณของพระรัตนตรัย โดยขออุทิศส่วนกุศลเป็นอาจริยบูชาแด่หลวงพ่อฟุฑู สุวานิโย และขออุทิศส่วนบุญกุศลบูชาคุณแด่ พระอุปัชฌาย์คือ หลวงพ่อเย็น เกสโร บูชาคุณแต่บิดาคือ หลวงพ่อพระมหาละม่อม มุตตจิตฺโต บูชาคุณแต่มารดาคือ โยมแม่ประไพ มุ่งเกี่ยวกลาง ผู้ให้กำเนิดเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนลูก ๆ มา เป็นอย่างดี เป็นแสงสว่างในความคิดและเป็นกำลังใจสำคัญในยามที่เหนื่อย ตลอดถึงผู้ให้การอุปถัมภ์สนับสนุนทุนในการศึกษาทำวิทยานิพนธ์นี้ทุก ๆ ท่าน ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงดลบันดาลให้ทุก ๆ ท่านมีความสุขภาพที่แข็งแรงปราศจากโรคภัยต่าง ๆ อย่าได้มาเบียดเบียน จงมีแต่ความสุขมีปัญญาสูงยิ่ง ๆ ขึ้นทั้งด้านชีวิตในทางโลก และทางธรรมซึ่งคือความสงบสุขที่แท้จริง ด้วยกันทุก ๆ ท่าน เทอญ.

พระมหาวรจักร ฉนุทชาโต (มุ่งเกี่ยวกลาง)

วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย	๗
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ	๗
บทที่ ๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๙
๒.๑ บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า	๙
๒.๑.๑ หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑.๑.๑ หลักประโยชน์	๑๐
๒.๑.๑.๒ หลักไตรสิกขา	๑๒
๒.๑.๑.๓ หลักตระหนักถึงศักยภาพของมนุษย์	๑๓
๒.๑.๒ วิธีการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า	๑๗
๒.๑.๒.๑ แบบสากัจฉาหรือสนทนา	๑๗
๒.๑.๒.๒ แบบบรรยาย	๑๘
๒.๑.๒.๓ แบบตอบปัญหา	๑๘
๒.๑.๒.๔ แบบวางกฎข้อบังคับ	๑๙

๒.๑.๓	วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า	๑๙
๒.๑.๓.๑	การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ	๑๙
๒.๑.๓.๒	การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา	๒๐
๒.๑.๓.๓	การใช้อุปกรณ์การสอน	๒๐
๒.๑.๓.๔	การทำเป็นตัวอย่างหรือสาธิตให้ดู	๒๑
๒.๑.๓.๕	การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่	๒๑
๒.๑.๓.๖	การใช้อุบายเลือกคนและการปฏิบัติเป็นรายบุคคล	๒๒
๒.๑.๓.๗	การรู้จักจังหวะและโอกาส	๒๓
๒.๑.๓.๘	ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ	๒๓
๒.๑.๓.๙	การลงโทษและการให้รางวัล	๒๔
๒.๑.๓.๑๐	การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า	๒๔
๒.๑.๔	จุดมุ่งหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๒๕
๒.๑.๔.๑	สอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น	๒๖
๒.๑.๔.๒	สอนเพื่อให้ผู้ฟังได้ตรองตามแล้วเห็นจริงได้	๒๖
๒.๑.๔.๓	สอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร	๒๗
๒.๒	บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๒๗
๒.๒.๑	บทบาทด้านการพัฒนาคนของพระสงฆ์	๒๘
๒.๒.๑.๑	การพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขา ๓	๒๙
๒.๒.๑.๒	การพัฒนาคนตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓	๓๐
๒.๒.๒	บทบาทด้านการแสดงธรรมของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๓๑
๒.๒.๒.๑	การแสดงธรรมเรื่องการระงับความอาฆาต	๓๑
๒.๒.๒.๒	การแสดงธรรมเรื่องโทษของการทุศีล	๓๒
๒.๒.๒.๓	การแสดงธรรมเรื่องธรรมเป็นเครื่องอยู่ด้วยโพชฌงค์ ๗	๓๒
๒.๒.๒.๔	การแสดงธรรมเรื่องเป็นเครื่องอยู่อันเจริญ	๓๒
๒.๒.๒.๕	การแสดงธรรมเรื่องภิกษุผู้พิจารณาเห็นตนในตน	๓๓
๒.๒.๒.๖	การแสดงธรรมเรื่องสังโยชน์	๓๓
๒.๒.๒.๗	การแสดงธรรมเรื่องคุณสมบัติของผู้สันทนา	๓๓
๒.๒.๒.๘	การแสดงธรรมเรื่องคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นโจทก์	๓๔
๒.๒.๒.๙	การแสดงธรรมเรื่องเหตุแห่งการถามปัญหา	๓๔

๒.๒.๒.๑๐	การแสดงธรรมเรื่องคุณสมบัติของผู้ควรอยู่ร่วมกัน	๓๕
๒.๒.๒.๑๑	การเผยแพร่ของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๓๕
๒.๓	ตัวอย่างพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล	๓๗
๒.๓.๑	พระสารีบุตร	๓๘
๒.๓.๒	พระมหาโมคคัลลานะ	๔๑
๒.๓.๓	พระมหากัสสปะ	๔๒
๒.๒.๔	พระอานนท์	๔๒
บทที่ ๓	การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो)	๔๕
๓.๑	หลักการเผยแผ่ของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो)	๔๕
๓.๑.๑	หลักสติปัฏฐาน ๔	๔๖
๓.๑.๒	หลักการทำสติตามรู้ความคิด	๔๘
๓.๑.๓	หลักการทำสมาธิให้สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน	๔๙
๓.๒	หลักคำสอนของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो)	๕๑
๓.๒.๑	คำสอนเรื่องศีล	๕๒
๓.๒.๒	คำสอนเรื่องสมาธิ	๕๕
๓.๒.๓	คำสอนเรื่องปัญญา	๖๒
๓.๒.๔	หลักคำสอนเรื่องอื่น ๆ	๖๓
๓.๓	วิธีการสอนของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो)	๖๘
๓.๓.๑	วิธีการสอนแบบสนทนา	๖๙
๓.๓.๒	วิธีการสอนแบบบรรยาย	๗๐
๓.๓.๓	วิธีการสอนแบบตอบปัญหา	๗๒
๓.๓.๔	วิธีการสอนแบบวางกฎข้อบังคับ	๗๖

บทที่ ๔ การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการสอนของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) ๗๘

๔.๑	วิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนปฏิบัติกรรมฐาน	๗๘
๔.๑.๑	วิธีการนั่งสมาธิ	๗๘
๔.๑.๒	วิธีการสำรวมจิตในการทำสมาธิ	๗๙
๔.๑.๓	วิธีการนีกคำบริกรรม	๗๙
๔.๑.๔	วิธีการสังเกตจิตเข้าสู่วังค์	๘๐
๔.๑.๕	วิธีการออกจากสมาธิ	๘๑
๔.๑.๖	วิธีการเดินจงกรม	๘๑
๔.๑.๗	วิธีการแก้มนิต	๘๒
๔.๒	วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิต	๘๕
๔.๒.๑	การพัฒนาจิต	๘๕
๔.๒.๒	จุดมุ่งหมายของการพัฒนาจิต	๘๖
๔.๒.๓	แนวทางพัฒนาจิต	๘๙
๔.๒.๔	ประโยชน์ของการพัฒนาจิต	๙๑
๔.๓	วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวัน	๙๒
๔.๓.๑	การตั้งปณิธาน เราจะบวชตลอดชีวิต	๙๒
๔.๓.๒	สละชีวิตเพื่อบูชาธรรมวินัย	๙๓
๔.๓.๓	ธรรมยุต – มหานิกายไม่แตกต่างกัน	๙๓
๔.๓.๔	มาตรวัดผลการปฏิบัติ	๙๔
๔.๓.๕	วิธีทำสมาธิสำหรับนักเรียน นักศึกษา	๙๔
๔.๓.๖	พื้นฐานความเป็นมนุษย์	๙๔
๔.๓.๗	หลักปฏิบัติเพื่อเอาดีกับบิดาและมารดา	๙๕
๔.๓.๘	ของดีจากรามเกียรติ์	๙๕
๔.๓.๙	เมตตาคัดรู้	๙๖

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ๙๗

๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๗
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๐๐

บรรณานุกรม	๑๐๑
ภาคผนวก (ก)	
ประวัติของพระราชสังวรญาณ(พุทธ สุวานियो)	๑๐๖
ภาคผนวก (ข)	
รูปภาพประวัติและการเผยแพร่ของพระราชสังวรญาณ(พุทธ สุวานियो)	๑๑๔
ภาคผนวก (ค)	
รูปภาพงานพระราชทานเพลิงศพของพระราชสังวรญาณ(พุทธ สุวานियो)	๑๒๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๓๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยได้กล่าวถึง แหล่งที่มา / เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗ , วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐. หมายถึง วินยปิฎก มหาคคฺปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๔ ชื่อ ๓๒ หน้า ๒๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และวินยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๔ ชื่อ ๓๒ หน้า ๔๐

พระวินยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวิภงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวิคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนตฺปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขุณฺหวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนตฺปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวิคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนตฺปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกววรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนตฺปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนตฺปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนตฺปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	สคาถวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สคาถววรรค	(ภาษาไทย)

สั.นิ.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	สังยุตตนิกาय	นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาय	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ข.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	สังยุตตนิกาय	ขนธวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาय	ชั้นธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	สังยุตตนิกาय	มหาวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาय	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อจ. ทุกก.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	อังกุตตรนิกาय	ทุกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อจ. ทุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาय	ทุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ. จตุกก.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	อังกุตตรนิกาय	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อจ. จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาय	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ. ปญจก.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	อังกุตตรนิกาय	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อจ. ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตนิกาय	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ. ฉกุก.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	อังกุตตรนิกาय	ฉกุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อจ. ฉกุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาय	ฉกุกนิบาต	(ภาษาไทย)
ช.อิติ.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	ชุททนิกาय	อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททนิกาय	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ช.ช.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	ชุททนิกาय	ชุททปาฐปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.ช.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททนิกาय	ชุททปาฐะ	(ภาษาไทย)
ช.ธ.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	ชุททนิกาय	ธมฺมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททนิกาय	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ช.สุ.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	ชุททนิกาय	สุตตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททนิกาय	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ช.ม.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	ชุททนิกาय	มหานิทฺเทสปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททนิกาय	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ช.จ.	(บาลี)	=	สุตตปิฎก	ชุททนิกาय	จุพนิทฺเทสปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.จ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททนิกาय	จุพนิทเทศ	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันนี้สภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปมาก แนวทางการดำเนินชีวิตของประชาชนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย การดำรงชีวิตจึงมีการดิ้นรนต่อสู้กันมากขึ้น นอกจากนั้นเหตุปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคมก็มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นด้วย จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องหาทางแก้ไขเพื่อให้ทันกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคสภาพสังคมปัจจุบัน

ในอดีตวัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งการศึกษาและศูนย์ปฏิบัติธรรม แต่ปัจจุบันนี้ได้มีองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ขึ้นมารองรับหลายองค์กร แม้แต่การเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ที่เคยดำเนินการอยู่ในวัด ก็จำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการเผยแพร่เพื่อให้ทันกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเน้นไปที่บุคลากรเพื่อที่จะนำมาเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเหมาะสมเท่าทันกับความสลับซับซ้อนของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

พระสงฆ์ผู้เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท นอกจากจะมีการอบรมฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักพระธรรมวินัยแล้ว ยังมีหน้าที่ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนามาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบัน หน้าที่นี้ซึ่งเป็นที่หลักของพระสงฆ์ที่จะต้องแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์อันเป็นไปเพื่อความผาสุกของชาวโลก ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานพุทธโอวาทแก่เหล่าพระอริยสาวกในคราวส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรก มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า “ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ ”^๑

พุทธโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่เหล่าพระอริยสาวกรุ่นแรกนั้น เป็นบทยืนยันอันชัดเจนในการที่จะเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชาวโลกทั้งหลาย พระพุทธองค์พร้อมด้วยเหล่าพระอริยสาวกดำเนินการเผยแพร่พุทธธรรมให้แพร่หลายในอินเดีย ซึ่งได้รับการยอมรับและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในชมพูทวีป หลังจากพระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพานลงแล้ว พระอริยสาวกได้สานต่อพุทธปณิธาน และช่วยกันเผยแพร่พระพุทธศาสนาเรื่อยมา จวบจนถึงสมัย

^๑ วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นพระราชาผู้ปฏิบัติในการทำดีสั่งคายนาน และได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศเป็นจำนวน ๙ สาย โดยเฉพาะสายที่ ๘ โดยการนำของพระโสณเถระ และ พระอุตตรเถระ ได้นำพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนสุวรรณภูมิคือ (ประเทศไทย พม่า และมอญ) ใน พ.ศ.๒๑๘^๒ นับแต่นั้นเป็นต้นมาวิถีชีวิตของคนไทยจึงมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาโดยตลอดจนถึงปัจจุบันนี้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ทุกยุคสมัย บทบาทในการเผยแผ่พุทธธรรมนี้ทำให้พระธรรมเข้าถึงประชาชน พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่นี้เป็นทั้งที่พึ่งทางจิตใจ เป็นครูอาจารย์ของชาวบ้าน เป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต ทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างไปสู่ถิ่นต่าง ๆ และตั้งมั่นในนานาประเทศ และการเผยแผ่พุทธธรรมอันเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ เช่น การแสดงธรรมจะต้องได้รับการอาราธนาเสียก่อนถึงจะแสดงธรรม แต่การแสดงธรรมของพระสงฆ์ในปัจจุบันบางส่วนเป็นไปเพราะเห็นแก่อาภิส ซึ่งผิดหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่พระอานนท์ ว่า

อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มิใช่สิ่งที่ทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมให้คนอื่นฟังพึงตั้งธรรม ๕ อย่าง ไว้ในใจ คือ (๑) เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ (๒) เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ (๓) เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา (๔) เราจักแสดงโดยไม่เห็นแก่อาภิส (๕) เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น^๓

ซึ่งมีพระสงฆ์จำนวนน้อยมากที่ทรงความรู้และยึดมั่นในหลักการอุดมการณ์เดิมแท้ของพระพุทธศาสนาในการเผยแผ่พุทธธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากประเด็นดังกล่าวพุทธธรรมจึงไม่ได้รับการเผยแผ่เท่าที่ควรประกอบกับพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ประกาศหลักธรรมยังขาดประสบการณ์ความรู้ ทั้งหลักการและวิธีการ เผยแผ่พุทธธรรมรวมถึงภาษาที่ใช้ยังไม่เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน ขาดการประยุกต์ธรรมกับภาษาในการใช้ถ่ายทอดจึงเป็นเหตุให้พุทธธรรมไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ซึ่งถ้าหากมิได้รับการฟื้นฟูอย่างจริงจังและต่อเนื่องอาจเป็นเหตุให้พุทธศาสนาเสื่อมลงได้ แต่ก็มีข้อที่ว่าไม่มีพระสงฆ์ที่มีความรู้และความสามารถเฉพาะตัว ทั้งความฉลาดและมีหลักวิชาความรู้ในการปฏิบัติส่วนตัวตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์จนนำมาซึ่งศรัทธาต่อพุทธบริษัทได้ เช่น พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) ซึ่งเป็น

^๒ พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), **พุทธศาสนาในเอเชีย**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔๓.

^๓ อภ. ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๒๕/๑๓๕, อภ. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๒๕/๒๐๕.

พระผู้เปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมอันปรากฏแก่พุทธบริษัททั้งหลาย ท่านเป็นพระที่เรียบง่ายและมีคุณภาพคุณธรรมที่สูงมาก^๔ พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย)ท่านได้นำหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาแสดงสั่งสอนอบรมแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจและนำไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อความสงบร่มเย็นแก่ชีวิต สังคม และประเทศชาติ หลักธรรมเทศนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้มีผู้นำไปศึกษาและปฏิบัติอยู่เสมอ ท่านได้แสดงธรรมสอนญาติโยมพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่าสามารถนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ แม้ผู้นั้นจักเป็นเยาวชน คนหนุ่มสาว หรือกระทั่งคนแก่ชราไม่ว่าจะเกี่ยวกับครอบครัวหรือสังคม^๕ ท่านสามารถแสดงธรรมได้อย่างแจ่มชัดและชี้ทางออกไว้อย่างถูกต้องและเหมาะสม บทบาทการเผยแผ่ที่สำคัญของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) คือ การสอนวิปัสสนากรรมฐาน สอนการฝึกสติ เป็นต้น ท่านเป็นพระนักเผยแผ่สายอุทิศกรรมฐาน ท่านยึดหลักปริยัติเป็นพื้นฐาน คือการสอนให้เข้าใจในหลักปริยัติและปฏิบัติให้เห็นจริงได้ด้วย เช่น การสอนปฏิบัติธรรมกรรมฐาน คือ การฝึกสติในหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น

จึงทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) เป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก โดยเฉพาะในประเด็นการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาที่มีวิธีการสอนทั้งหลักปริยัติและหลักปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนิกชนจำนวนมากได้เข้าใจถึงแก่นแท้ของพระพุทธรศาสนา จึงทำให้พระพุทธรศาสนา มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงสืบมาได้จนถึงทุกวันนี้

ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่า พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายได้อย่างไร มีวิธีการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาอย่างไร ทั้งนี้เพื่อผู้ศึกษาที่สนใจได้ใช้เป็นแนวทางในการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องตามหลักพุทธธรรม และเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงถาวรสืบต่อไป

^๔ สัมภาษณ์ พระสุธีวรญาณ, รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฝ่ายกิจการต่างประเทศ, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ .

^๕ สัมภาษณ์ ดร.ดาราวรรณ เเด่นอุดม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ กระทรวงศึกษาธิการ วัดวะภูแก้ว อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา, ๓๑ มกราคม ๒๕๕๑ .

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย)

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

บทบาท หมายถึง การทำตามหน้าที่ ที่กำหนดไว้^๖ เช่น บทบาทหน้าที่ของบิดามารดา บทบาทหน้าที่ของครูอุปัชฌาย์อาจารย์ แต่ในที่นี้ หมายถึง บทบาทหน้าที่ของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่ หมายถึง การทำให้ขยายออกไป , การทำให้ขยายกว้างออกไป, ทำให้แพร่หลายออกไป^๗ ในที่นี้หมายถึง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้แก่ การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ จึงได้มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสเคารพในพระรัตนตรัยและน้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ

วิธีการ หมายถึง วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ด้วยวิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น วิธีการสอนแบบสนทนา, วิธีการสอนแบบบรรยาย วิธีการสอนแบบตอบปัญหา วิธีการสอน คือ การถ่ายทอดเนื้อหาโดยใช้วิธีการบอกให้รู้และให้ผู้เรียนนำไปประพฤติปฏิบัติต่อไป ซึ่งวิธีการสอนนี้เป็นวิธีการที่เกี่ยวข้องระหว่างผู้สอนและผู้เรียน^๘

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

^๗ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๗๔๒.

^๘ อภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ **พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม** ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษา บทบาทของพระอานนทีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และสรุปผลการศึกษาว่า พระอานนทีมี ผลงานด้านการเผยแผ่สรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ (๑) บทบาทโดยตรง คือ ท่านเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในลักษณะให้คำแนะนำ ปรีกษา สนทนา ได้ตอบปัญหาธรรมและ การแสดงธรรมเป็นต้น โดยท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่าง ๆ (๒) บทบาทโดยอ้อม คือ การที่ ท่านได้ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุปบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ตลอดจนถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสม อบรมมาและความพากเพียรในการค้นหา สัจธรรม ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมซึ่งมีความหมายลึกซึ้งยากแก่การทำความเข้าใจ ทูลถาม เรื่องเกี่ยวกับภิกษุภิกษุณีบริษัท ถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกา ผู้ถวายเป็นอุปัชฌาย์จะพึงประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องและ เหมาะสมกับอาชีพการงาน นอกจากนั้น ท่านยังเป็นผู้หนึ่งซึ่งมีความสำคัญในการเข้าร่วมทำ ปฐมสังคายนา ภายหลังพุทธปรินิพพาน และรักษาพระสัทธรรมทำให้พระสัทธรรมคงอยู่สืบมาได้ จนถึงทุกวันนี้^๑

๑.๔.๒ **พระมหาศรัญญู ปญฺญาธโร** ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษา หลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ (ครูบาอินทจักรรักษา) และ สรุปผลการศึกษาว่า ครูบาอินทจักรรักษาเป็นพระสงฆ์ที่ถือหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาคือ หลักการวิปัสสนากรรมฐาน ทุกอิริยาบถที่ท่านแสดงออกมาเป็นเสมือนท่านกำลังสื่อวิธีการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน สู่พุทธบริษัท โดยท่านครูบาอินทจักรรักษาขึ้นอยู่กับหลักการนี้ จะเห็นได้ว่า ถ้าคำสอนใดผิดไปจากหลักการที่ว่านี้ ท่านครูบาอินทจักรรักษาจะออกมาชี้แจง แก้ไข ตอบได้ คำสอนที่ผิดเหล่านั้น โดยมีหลักสำคัญที่ยึดถือสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ ๕ ประการ คือ

(๑) หลักสติปัฏฐาน ๔ (๒) หลักไตรสิกขา (๓) หลักตระหนักถึงศักยภาพของผู้ฟัง (๔) หลักธรรมมาธิปไตย (๕) หลักสร้างปัญญา หลักสำคัญที่ครูบาอินทจักรรักษายึดถือ ๕ ประการนี้ อยู่ในกรอบของหลักการทางพระพุทธศาสนาที่แสดงไว้ในงานวิจัย หลักทาง พระพุทธศาสนาที่ท่านครูบาอินทจักรรักษายึดถือจึงสังเคราะห์ไว้ในหลักที่สำคัญคือ หลักให้เกิด

^๑พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. “การศึกษาบทบาทของพระอานนทีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗.

ประโยชน์แก่มหาชนเป็นสำคัญ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอินทจักรรักษาประสบ
ความสำเร็จเพราะท่านเป็นภิกษุที่ยึดมั่นในหลักการและวิธีการที่ถูกต้อง^{๑๐}

๑.๔.๓ พระมหาวีระพันธ์ ชูติปัญญา ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์
การตีความและวิธีการสอนธรรมะของหลวงพ่อเทียน จิตตสุโข และสรุปผลการศึกษาว่าการ
ตีความเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมายและมุมมองในการศึกษาเรื่องต่าง ๆ ทำให้ได้รับ
แนวคิดใหม่ ๆ อันส่งผลต่อกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลโดยตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความเข้าใจที่
ถูกต้อง และหลวงพ่อเทียน เป็นพระที่มีความอุตสาหพยายามในการปฏิบัติธรรมจนเกิดความ
เข้าใจโดยหาการปรับประยุกต์วิธีการตามความเข้าใจของตนเอง การสอนของท่านจึงไม่ยึดติดอยู่
กับตำรา แต่เป็นการอธิบายจากสภาวะและวิธีการสอนธรรมะของหลวงพ่อเทียน จึงเป็น
ปรากฏการณ์ใหม่ที่ผู้ศึกษาธรรมะควรศึกษา เพื่อความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวคำสอนของ
พระพุทธองค์ได้ถูกต้องยิ่งขึ้น ^{๑๑}

๑.๔.๔ พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง ศึกษาวิธีการ
เผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ) และสรุปผลการศึกษาว่า
การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเถระทั้งหลายมีลักษณะเด่นแตกต่างกันและมีลักษณะ
เหมือนกัน หลวงพ่อกุณมีลักษณะเด่นคือ การใช้สื่อสัญลักษณ์ คือ วัตถุมงคล คาถาอาคม
ตะกรุด และการเคาะศีรษะแทนการการประพรมน้ำพุทธมนต์ในสังคมปัจจุบันจึงมีคนทุกระดับเข้า
ไปหาท่านมิได้ขาด เป็นพระที่ประชาชนเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะคำพูดท่านจะเป็น
เอกลักษณ์จึงเป็นที่สนใจกันเป็นอย่างมากท่านจึงมีโอกาสเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่คนทุกระดับ^{๑๒}

^{๑๐} พระมหาศรีบุญ ปญฺญารโห. “ การศึกษาหลักการและวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ของพระสุธรรมยานเถร(ครูบาอินทจักรรักษา)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

^{๑๑} พระมหาวีระพันธ์ ชูติปัญญา, “ศึกษาวิเคราะห์การตีความและวิธีการสอนธรรมะของ
หลวงพ่อเทียน จิตตสุโข”,**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

^{๑๒} พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี, “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชวิทยาคม
(หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓.

๑.๕.๕ พระมหารุ่งเพชร ชวนปญโญ ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง **ศึกษารูปแบบ** วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) และสรุปผลการศึกษารูปแบบ วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ รูปแบบเทศนา ปาฐกถา-บรรยายธรรมนั้น เป็นรูปแบบการนำเสนอโดยตรงและโดยอธิบายเนื้อหาธรรม ส่วนหนังสือธรรมะเป็นการนำเสนอ โดยอ้อมหรือโดยประยุกต์สอนให้เข้ากับสถานการณ์หรือกับยุคสมัยปัจจุบันมากกว่า เป็นการผสมผสานระหว่างเนื้อหาคำสอนทางพระพุทธศาสนา กับการชี้ให้เห็นปัญหาของสังคม พร้อมทั้งชี้ แนวทางแก้ไขหรือข้อเสนอแนะไว้ด้วยประการหนึ่ง เน้นการส่งเสริมให้นำคำสอนไปประยุกต์ใช้ให้ เหมาะสมกับชีวิตในปัจจุบัน ทั้งในส่วนของตนเอง และครอบครัวให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด โดยท่านชี้ให้เห็นเหตุปัจจัยหรือปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมให้แนวคิดหรือเสนอแนะแนวทางแก้ไข ปรับปรุงส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องที่ยังบกพร่องกันอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม^{๑๓}

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตไว้ ๒ ส่วน คือ (๑) บทบาทและวิธีการ เผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ซึ่งผู้วิจัยศึกษาใน พระไตรปิฎก อรรถกถา และ (๒) บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ซึ่งผู้วิจัย ศึกษาค้นคว้าในผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ที่บันทึก ผลงานการบรรยายธรรมต่าง ๆ ไว้ เช่น หนังสือ บทความ แผ่นพับ แผ่นซีดีและสัมภาษณ์ ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๔ ท่าน ศิษยานุศิษย์ผู้ใกล้ชิดจำนวน ๔ ท่าน ของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) วัดป่าสาละวัน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

^{๑๓} พระมหารุ่งเพชร ชวนปญโญ, “ศึกษารูปแบบวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยจะศึกษาค้นคว้ารวบรวมบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอกสาร ปฐมภูมิ และ ทุตติยภูมิ ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก จากพระวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎก

๑.๖.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา อฎฐีกา งานวิจัย หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้องเรื่องนี้

๑.๖.๓ ศึกษารวบรวมวิเคราะห์ประวัติ บันทึกผลงานการบรรยายธรรมต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือ บทความ แผ่นเทป แผ่นซีดี และสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ซึ่งกำหนดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าสาละวัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ จนถึงมรณภาพ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑

๑.๖.๔ นำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

๑.๗.๔ ทำให้เข้าใจและเกิดองค์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทและวิธีการสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

บทที่ ๒

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

ในบทนี้ผู้วิจัยศึกษาถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และเป็นผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยแบ่งประเด็นที่จะศึกษาออกเป็นหมวดต่าง ๆ ดังนี้ (๑) บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า (๒) บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล และ (๓) ตัวอย่างของพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล อันเป็นแนวทางนำไปสู่หลักการที่พระราชสังวรญาณ (พุทธฐานินโย) ยึดถือและประพฤติปฏิบัติจนสามารถแสดงหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง

๒.๑ บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

บทบาทและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้บทบาทและวิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ทางสังคมจารีตประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ทรงใช้อุบายในการเลือกบุคคล รोजหะหรือโอกาส เป็นต้น ก็มักประสบผลสำเร็จเสมอเนื่องเพราะความสำเร็จเช่นว่านี้ ไม่ใช่เป็นเหตุผลเฉพาะยุคสมัยเท่านั้น แต่ยังคงอาศัยบารมีธรรมที่ทรงสร้างบำเพ็ญมา เพื่อทำหน้าที่ของพระบรมศาสดา โดยเฉพาะตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ ดังพุทธพจน์ว่า พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก ทรงบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาโพธิญาณ เอกบุคคลเมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมากเพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เอกบุคคลนั้นคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๑๔}

ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีคุณสมบัติที่ดีตามหลักธรรมคำสั่งสอนและวิธีการของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงไว้แล้ว

^{๑๔} อจ. เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๗๐/๒๒ , อจ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๗๐/๒๒.

๒.๑.๑ หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

หลักการเผยแผ่ คือ การทำให้ขยายออกไป^{๑๕} การขยายวงกว้างออกไป ทำให้แพร่หลายออกไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้แก่ การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส เคารพในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงสอนใครแต่ครั้ง พระองค์ก็ทรงอาศัยองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง ในการสอนบุคคลระดับต่างๆ ที่มีพื้นฐานความรู้ สติปัญญาที่แตกต่างกัน หัวข้อนี้ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับ การสอนที่อยู่ในแนวการศึกษา ซึ่งเป็นวิธีที่พระพุทธองค์ได้ประยุกต์คำสั่งสอนแต่ละลักษณะให้มีความเหมาะสมเมื่อนำมาเปรียบเทียบแล้วเป็นการสอนที่แสดงถึงพุทธลีลาของพระองค์ที่สำคัญหลักการสอนในลักษณะนี้ของพระองค์ เป็นหลักการนำเนื้อหาที่มีอยู่มาทำการตีความ โดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่ตามสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วนำเข้าสู่หลักการที่ถูกต้องตามคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาดังนี้

๒.๑.๑.๑ หลักประโยชน์

การประกาศพระพุทธศาสนาโดยยึดหลักประโยชน์และความสุขของมหาชนเป็นที่ตั้งถือเป็นวัตถุประสงค์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังที่พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทให้แก่เหล่าพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งให้ไปประกาศพรหมจรรย์ ว่า “พวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์พวกเธออย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป ”^{๑๖}

พระพุทธพจน์นี้เป็นเครื่องชี้ชัดถึงบทบาทสำคัญของการสืบทอดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเป็นหลักการและนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเหล่าพระสาวกจนตราบเท่าปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ โดยหลักการก็คือ ให้เกิดประโยชน์สุขตามพุทธประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑) ทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์	ประโยชน์ในชาตินี้
๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์	ประโยชน์ในชาติหน้า
๓) ปรมัตถประโยชน์	ประโยชน์อย่างยิ่ง ^{๑๗}

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

^{๑๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก(ปอ. ปยุตฺโต),พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๑.

ประโยชน์ คือ ผลตอบสนอง ได้รับสืบมาจากพฤติกรรมที่ประกอบไปด้วยกุศลกรรมที่พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักสำคัญ เพราะก่อให้เกิดผลเป็นความสุข ความมั่งคั่งบริบูรณ์ความไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และจุดมุ่งหมายปลายทางของชีวิตที่ถือเป็นสุขที่สงบเย็นเป็นชีวิตที่อยู่จบพรหมจรรย์สิ้นทุกข์ทั้งปวง การที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชนคือ เกิดเป็นความสุขนั้นทรงหมายเอาลักษณะสุขที่สืบเนื่องจากการดับทุกข์อาจจำแนกออกเป็น ๓ ประการ คือ

- ๑) ดับอวิชชา หมายถึง การเกิดญาณทัศณะอันสูงสุด
- ๒) ดับกิเลส หมายถึง กำจัดความชั่วร้าย และ ของเสียต่าง ๆ ภายในจิตใจหมดเหตุที่จะก่อปัญหาความเดือดร้อนวุ่นวายต่าง ๆ แก่ชีวิตและสังคม
- ๓) ดับทุกข์ หมายถึง หมดความทุกข์ บรรลุประโยชน์สูงสุด เกิดเป็นสุขที่นิรันดร^{๑๔}

ความสุขถือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวให้ชัดเจนก็คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อ ให้เกิดเป็นสุข เริ่มตั้งแต่ขั้นต้น คือ บุญ มีพุทธพจน์รับรองว่า บุญเป็นชื่อของความสุข คนจะถึงความสุขได้ต้องมีศีลเป็นพื้นฐาน ในการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือเจริญภาวนา ศีลถือเป็นตัวทำให้จิตนิ่ง เกิดเป็นฌาน ความสุขก็เป็นองค์ประกอบของฌาน ฌานยิ่งสูงขึ้นความสุขก็ยิ่งประณีตขึ้น เป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือนิพพานก็เป็นสุขและเป็นบรมสุขด้วยดังพุทธพจน์ว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

ประโยชน์สุข ๓ ประการที่ได้ยกมาไว้เบื้องต้น จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติอย่างแท้จริง โดยกระทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองก่อน ในขณะเดียวกันก็มองถึงเพื่อนมนุษย์รอบข้างด้วยการเผื่อแผ่ยังประโยชน์ที่ตนได้ปฏิบัติตามจนเกิดผล พระพุทธศาสนาสอนให้มองประโยชน์ที่เกิดขึ้นตามสภาวะที่เป็นจริง สนับสนุนให้ฝึกตนให้ถึงความสุข และความเจริญอกงาม และความเจริญในธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป ผู้ที่มีความพร้อมและฝึกฝนตนอยู่ในระดับต่างกัน ย่อมได้รับความสุขต่างกัน แต่ก็อยู่ร่วมกันโดยสงบสุข ปรารถนาดี และเกื้อกูลต่อกัน ส่งเสริมประโยชน์สุขอันชอบธรรมและความก้าวหน้าของกัน ตามระดับไม่ข่มขี้นบีบบังคับหรือดูหมิ่นกันและกัน มุ่งพัฒนาตนไปสู่สุขแท้จริง

^{๑๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต) ,**พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**,พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมุ่งที่จะพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ที่มองประโยชน์ทั้งที่จะเกิดกับตนเองและผู้อื่น มีสติเป็นตัวจัดความไม่ประมาท โดยตระหนักถึงผลของกุศลกรรมเป็นตัวกำหนดทิศทางในการทำให้เกิดประโยชน์ทั้ง ๓ ประการดังกล่าว

จากการประกาศความเป็นพระพุทธศาสนา ที่ผู้เป็นสาวกต้องยึดถือเป็นหลักการปฏิบัติตนและทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสถานที่ต่าง ๆ ที่ได้จาริกไป ซึ่งถือเป็นหัวใจของการประกาศพระพุทธศาสนาให้เห็นเป็นจุดเด่นหรือลักษณะพิเศษว่า การปฏิบัติทั้ง ๓ ประการโดยถือเอาประโยชน์ของมหาชนเป็นหลักใหญ่ คือ หลักการทางพระพุทธศาสนาในการเผยแผ่เพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสเคารพในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติตาม

๒.๑.๑.๒ หลักไตรสิกขา

หลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญอีกประการก็คือ หลักไตรสิกขา คือ สิ่งที่เรียกว่า ความงามในเบื้องต้นได้แก่ศีล งามในท่ามกลางคือสมาธิ และงามในที่สุดคือปัญญา ปรากฏในพระพุทธรูปที่ทรงส่งพระสาวกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาแรก ซึ่งถือเป็นหลักธรรมสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักธรรมนี้ถือเป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมการปฏิบัติให้บรรลุประโยชน์ที่ตนพึงปรารถนา ดังปรากฏในเมตตสูตร ขุททกนิกาย ว่า

ผู้ฉลาดในประโยชน์ มุ่งหวังบรรลุสันตบพ พึงบำเพ็ญกรณียกิจ ควรเป็นผู้อาจหาญ
ชื่อตรง เครื่องครัด วาง่าย อ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย
มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาดน ไม่คะนอง ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย
อนึ่ง ไม่ควรประพฤติความเสียหายใด ๆ ที่จะเป็เหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้^{๑๙}

การดำเนินไปในหลักของไตรสิกขานั้น สามารถจัดการฝึกอบรม ศีล สมาธิ ปัญญาไปพร้อมกันได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในการปฏิบัติกรรมฐานคือกำหนดลมหายใจเข้า - ออก ความสำรวมกายวาจาในขณะนั้นเป็นอธิจิตตสิกขา และปัญญาในขณะนั้นเป็นอธิปัญญาสิกขา

ในทำนองเดียวกัน เราสามารถนำหลักการนี้ไปบูรณาการให้สามารถครอบคลุมเนื้อหาสาระเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นหัวข้อธรรมทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนาซึ่งดูหลากหลายให้มีระบบเดียว คือ ไตรสิกขา เพราะหัวข้อธรรมทั้งหมดสรุปลงในเรื่องของไตรสิกขาได้ทั้งสิ้นภายในกรอบของหลักไตรสิกขา เราสามารถจัดความสัมพันธ์ของหลักธรรมทุกหมวดให้เกิดเป็นการปฏิบัติธรรมคือการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์นั่นเอง ในบรรดาธรรมหรือระบบการปฏิบัติที่จัดรูปแบบเป็น

^{๑๙} พุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๑๔๓ - ๑๔๕/๓๖๒, พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๓ - ๑๔๕/๕๓๓.

หมวดหมู่ ไตรสิกขา ถือเป็นพื้นฐาน เป็นระบบกลาง กว้างขวางครอบคลุม และใช้เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติมากที่สุด ไตรสิกขา ประกอบด้วย สิกขา ๓ คือ

๑) อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตที่แสดงออกมาทางกายวาจา เป็นลักษณะการประกอบกุศล ในส่วนของ วาจาชอบ การงานชอบ และการเลี้ยงชีพชอบ การดำรงตนอยู่ในกรอบของระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบของตนต่อบุคคลรอบข้าง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลเป็นประโยชน์

๒) อธิจิตสิกขา คือ การฝึกปรือในด้านคุณภาพทางอารมณ์ เพื่อควบคุมจิตเป็นลักษณะการประกอบกุศล ในส่วนของความพยายามชอบ ความระลึกรู้ชอบ และความตั้งมั่นชอบ การดำรงคงมั่นของจิต ควบคุมจิตของตนให้เข้มแข็ง มีกำลังสงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งเศร้าหมองต่าง ๆ อยู่ในสภาพที่กำลังเกิดขึ้นตามความเป็นจริง

๓) อธิปัญญาสิกขา คือ การพัฒนาปัญญา ให้เกิดเป็น ความหยั่งรู้ สภาพความเป็นจริง ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เป็นลักษณะการประกอบกุศลในส่วนของ ความเห็นชอบ และ ความดำริชอบ การพัฒนาให้เกิดเป็นปัญญาที่บริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ไม่เกิดเป็นความรู้ ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนจากสภาวะธรรมที่ปรากฏตามความเป็นจริง สามารถคิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริง^{๒๐}

ไตรสิกขา จึงเป็นตัวจักรสำคัญในการนำไปสู่พัฒนาการทางพฤติกรรม มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อความดีงามและความงอกงามของสังคม มีพัฒนาการทางอารมณ์ มีความงอกงามทางอารมณ์ เข้มแข็ง ตั้งมั่น มีสมรรถภาพในการป้องกัน เหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) และมีพัฒนาการทางปัญญา มีเหตุผลตรงตามความถูกต้องเป็นจริงจนพ้นจากการครอบงำของอวิชชา โดยอาศัยศักยภาพของแต่ละบุคคลในการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา

๒.๑.๑.๓ หลักตระหนักถึงศักยภาพของมนุษย์

พระพุทธเจ้าทรงมีความคิดที่จะเผยแพร่ธรรม ด้วยหลักที่ทรงเห็นว่า มนุษย์เป็นผู้ฝึกได้ มนุษย์สามารถที่จะรู้ตามได้ ถ้าเขาได้ฝึกฝนตนตามหลักการที่แสดง การมองเช่นนี้เป็นการมองที่ศักยภาพทางปัญญาของมนุษย์มากกว่ามองในแง่ความแตกต่างในด้านทางร่างกาย ซึ่งถือเป็นหลักหนึ่งนำไปสู่การรับสมาชิก การพยายามที่จะนำไปสู่การรับสมาชิก การพยายามที่แสดงออก

^{๒๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, หน้า ๙๑๔ – ๙๑๕.

มาภายนอก อันจะนำไปสู่การรับฟังคำสอนและนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามที่ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้

พระพุทธศาสนาเปิดกว้างสำหรับมนุษย์ทุกคนในวงการเข้ามาเป็นสมาชิก โดยการ มุ่งเน้นที่ความสามารถในการพัฒนาจิตใจของตนให้มีปัญญาเห็นอริยสังข์เป็นอิสระจากกิเลสเป็น สำคัญ จนเกิดเป็นประโยชน์สูงสุดสำหรับตนเองและผู้อื่น โดยพระพุทธองค์ทรงคัดค้านการแบ่ง มนุษย์ พร้อมศักยภาพทางปัญญา ดังที่โสณทัณฑะพราหมณ์ โดยได้ทูลตอบพระพุทธองค์ใน โสณทัณฑะสูตร ความตอนหนึ่งว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลายเห็นอังกคมานพหลานของเราหรือไม่ เห็น ขอรับ อังกคมานพเป็นผู้มีรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก ดุจพรม มีกายดุจพรม โอกาสที่จะได้เห็นยากนัก ในที่ประชุมนี้นอกจากพระสมณโคดมแล้ว ไม่มีใครมีผิวพรรณเสมอกับอังกคมานพเลย อังกคมานพเป็นผู้คงแก่เรียนทรงจำมนต์ รู้จบไตรเพท.. เป็นผู้มีความดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดี ตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ แต่อังกคมานพยังฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ลง ละเมิดภรรยาของผู้อื่น กล่าวเท็จ ดื่มน้ำเมาในกรณีอย่างนี้ ผิวพรรณ มนต์ และชาติ กำเนิดจักทำอะไรได้เล่า^{๒๑}

พระพุทธองค์ทรงสนับสนุนความสามารถในการพัฒนาจิตใจของตนให้เกิดปัญญาเห็น ความเป็นอิสระจากกิเลสเป็นสำคัญ จนเกิดเป็นประโยชน์สูงสุดสำหรับตนเองและผู้อื่นการนำชาติ กำเนิดมากล่าวอ้างสำหรับผู้ที่พัฒนาตนนั้นเป็นสิ่งที่เลื่อนลอย การแสดงธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ ของบุคคลเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้การสอนที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับประเภท และศักยภาพของแต่ละบุคคลโดยคำนึงถึงผู้ฟังเป็นหลัก ในการสอนแต่ละครั้งนอกจากพระองค์ จะทรงตรวจดูลักษณะนิสัยและระดับภูมิปัญญาแล้วสาระสำคัญหรือเรื่องที่จะทรงสอนเป็นสิ่งที่ ต้องคำนึงถึงด้วย ทรงเลือกสอนบุคคลจำแนกได้ ๖ ประการ คือ

(๑) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจกันอยู่แล้ว หรือสิ่งที่เคยปฏิบัติที่ความคุ้นเคยของบุคคล กลุ่มนั้นไปหาสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจยากหรือยังไม่รู้เห็นไม่เข้าใจ เพื่อให้เขาเข้าใจ พระธรรมเทศนา ตามลำดับจนสามารถจับใจความสำคัญที่ทรงแสดง ดังเช่น การสอนชฎิล ๓ ฟีน้อง ที่เคยบูชาไฟมาก่อน ความตอนหนึ่งว่า

^{๒๑} ที.สี. (บาลี) ๙/ ๓๑๑/ ๑๒๐, ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๑/๑๑๘ – ๑๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าเชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย รูปทั้งหลายเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญาณเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุสัมผัสเป็นของร้อน แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์ หรือที่มีใช้สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้น เพราะจักขุ สัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นของร้อน^{๒๒}

(๒) สอนเนื้อเรื่องที้อยู่ลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับชั้น สอนไปตามลำดับขั้นตอนและความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไปเปรียบเหมือนความลึกของทะเล เช่น เรื่องอนุปุพพิกาและอริยสัจ ๔ เป็นต้น ดังเช่น การที่พระองค์ทรงสอน ภัททวัคคีย์ ความตอนหนึ่งว่า

“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”^{๒๓} เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี

(๓) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็นได้ฟัง และปฏิบัติการจริง อย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง เช่น การที่พระพุทธองค์ทรงสอนนางกิสสาโคตมี ที่ระทมทุกข์เพราะลูกชายตายจนเกือบจะเป็นบ้า ความตอนหนึ่งว่า

ไปสิ เข้าพระนคร เรือนหลังใดไม่เคยมีคนตาย จงนำเมล็ดผักกาดจากเรือนหลังนั้นมา นางรับพุทธดำรัสแล้วเข้าไปในพระนครได้พบเรือนหลังแรก พูดว่า พระศาสดาโปรดให้ช้านำเมล็ดผักกาดไป เพื่อทำยาสำหรับลูกชายของข้า ถ้าในเรือนหลังนี้ไม่เคยมีใคร ๆ ตาย นางได้รับคำตอบว่า ใครเล่าจะสามารถนับคนที่ตายไปแล้วในเรือนหลังนี้ได้^{๒๔}

(๔) ทรงสอนอย่างมีเหตุผล ยกตัวอย่างประกอบ ผู้ฟังพิจารณาตามจนเห็นจริงได้ เช่น เมื่อพระองค์ตรัสกับภิกษุเรื่องการเกิดขึ้นแห่งโยนิการสัมปทานสูตร ความตอนหนึ่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิमितมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิमितมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ คือ ความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยหยาบคายฉันทันนั้นเหมือนกัน^{๒๕}

^{๒๒} วิ.ม.(บาลี) ๔/๕๔/๔๔, วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๔/๖๓.

^{๒๓} วิ.ม.(บาลี) ๔/๓๖/๓๑, วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๖/๔๖.

^{๒๔} พุ.อ.(บาลี) ๓๓/๗๘-๗๙/๔๖๖, พุ.อ.(ไทย) ๓๓/๗๘-๗๙/๔๖๖.

^{๒๕} สัม.ม.(บาลี) ๑๙/๔๓/๕๔, สัม.ม.(ไทย) ๑๙/๔๓/๕๔.

(๕) สอนตามศักยภาพของผู้ฟัง สอนเท่าที่จำเป็นและพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้ฟัง ให้การเรียนรู้ได้ผล ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น จุดมุ่งหมายข้อนี้หมายความว่า ความรู้ของพระพุทธองค์มีอยู่มากมาย ไม่ทรงสอนความจริงอื่นที่ไม่นำไปสู่ความดับทุกข์ ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอน ก็จะไม่สอนสิ่งนั้นดังที่พุทธองค์ทรงสอนภิกษุ ณ สีสพวัน เมืองโกสัมพี ดังความตอนหนึ่งว่า

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒ - ๓ ใบขึ้นมาแล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความหมายนั้นว่าอย่างไรใบประดู่ลาย ๒ - ๓ ใบที่เราหยิบขึ้นมากับใบไม้ที่มีมืออยู่บนต้น อย่างไหนมากกว่ากัน ”

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ ใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้มีนั้นแหละมากกว่าใบประดู่ ๒ - ๓ ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมาเพียงเล็กน้อยพระพุทธเจ้าข้า ”

พระองค์ทรงตรัสตอบว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอกเพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน^{๒๖}

(๖) สอนสิ่งที่มีความหมายควรที่ผู้ฟังจะเรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้ฟังเอง โดยทรงแสดงธรรมที่มีคุณอนเนกอนันต์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับสามัญผลสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตนได้ ดังในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ที่พระพุทธองค์ประทานโอวาทแก่แก้วฏุกุณหดี ว่า

เปรียบเหมือนสระน้ำบนยอดเขาใสสะอาดไม่ขุ่นมัว บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่บนขอบสระนั้น พึงเห็นหอยโข่งและหอยกาบต่างๆ บ้าง ก้อนกรวดและก้อนหินบ้าง ฝูงปลาบ้าง กำลังว่ายอยู่บ้าง หยุดอยู่บ้าง ในสระน้ำนั้น... ดังนี้ฉันใด

ภิกษุก็ฉันนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธ์ผ่องแผ้วไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมมีมน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อัสวะ นี้อัสวสมุทัย นี้อัสวะนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

^{๒๖} ส.ม. (บาลี) ๑๙ / ๑๑๐๑ / ๓๙๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๑๑๐๑ / ๖๑๓.

เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะเมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็มีญาณว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี^{๒๗}

ในส่วนของ การตระหนักถึงศักยภาพของผู้ฟังนี้ ได้คล้อยตามเนื้อหาหรือเรื่องที่ พระองค์ทรงสอน พระองค์จะสอนใครต้องพิจารณาก่อนว่าผู้นั้นมีความพร้อมที่จะฟังหรือไม่ ผู้ฟัง มีความรู้ระดับใด พระองค์ก็จะปรับความยากง่ายให้เข้ากับระดับความรู้ของบุคคลนั้นหรือเมื่อ พระองค์ทรงรู้ว่าบุคคลนั้นมีนิสัยหรือจริตในทางใดพระองค์ก็จะสอนคล้อยตามนิสัยหรือจริตนั้น โดยมีลักษณะของความสัมพันธ์กันในฐานะกัลยาณมิตรดังที่กล่าวมา มีหลักที่ว่ามนุษย์ทุกคนเป็น “เวไนยสัตว์” คือ สามารถที่จะฝึกฝนอบรมตน จนสามารถพัฒนาปัญญาให้เกิดเป็นสัมมาทิฐิได้เห็นคุณและโทษของการกระทำทางกาย วาจา และใจ ที่มีผลต่อประโยชน์ในชาตินี้ ประโยชน์ในชาติหน้า และ ประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน

เพราะฉะนั้น หลักการของพระพุทธองค์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาในส่วนนี้ประกอบด้วย (๑) หลักประโยชน์ ๓ (๒) หลักไตรสิกขา (๓) หลักตระหนักถึง ศักยภาพมนุษย์

๒.๑.๒ วิธีการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า

วิธีการเผยแผ่แบบต่างๆ ของพระพุทธเจ้าในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบข่ายในการ วิจัยตามลักษณะหัวข้อการสอนธรรมะของพระพุทธเจ้าซึ่งมีวิธีการที่หลากหลาย พระองค์จะทรง พิจารณาจากบุคคลที่กำลังรับฟัง ถ้าบุคคลมีระดับสติปัญญาน้อย ก็จะทรงสอนธรรมะอีก รูปแบบหนึ่ง ผู้มีสติปัญญามากก็จะใช้อีกรูปแบบหนึ่ง แต่ถึงจะมีวิธีการสอนที่หลากหลายอย่างไร เมื่อจัดเข้าอยู่ในประเภทแล้ว จึงจำแนกวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าได้ ๔ ประเภท คือ

๒.๑.๒.๑ การสอนแบบสักัจฉาหรือสนทนา

เป็นการสอนโดยใช้วิธีการถามคู่สนทนา เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจธรรมะและความ เลื่อมใสศรัทธา วิธีการสอนแบบนี้จะเห็นได้จากการที่พระองค์ ใช้โปรดบุคคลในกลุ่มที่มีจำนวน จำกัดที่สามารถพูดตอบโต้กันได้ การสอนแบบนี้จะมีปรากฏในพระไตรปิฎกหลาย ๆ ที่ เช่น กรณีของปริพาชกชื่อว่า วัจฉโคตร ที่เข้าไปทูลถามเรื่องความเห็นสุดโต่ง ๑๐ ประการ

^{๒๗} ที.สี. (บาลี) ๙/ ๔๘๑/ ๒๑๕, ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๑/๒๑๓.

กับพระพุทธองค์ และก็ได้มีการสนทนาแบบถาม – ตอบ ในเรื่องดังกล่าวระหว่างปริพพาชกกับพระพุทธองค์^{๒๘} เป็นต้น ในการสอนแบบสัจจาหรือสนทนาจะมีการถามในรายละเอียดได้มากกว่าการสอนแบบทั่วไป เพราะเป็นการให้ข้อมูลต่อกลุ่มชนที่มีจำนวนจำกัด ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมจบ ผู้ฟังมักจะได้รับคุณวิเศษจากการฟังธรรมโดยวิธีนี้อยู่เสมอ

๒.๑.๒.๒ การสอนแบบบรรยาย

พระพุทธเจ้าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนและพระสาวกเป็นจำนวนมากมารับฟัง ถือว่าเป็นวิธีการที่พระพุทธองค์ใช้มากที่สุดในการแสดงธรรมมีทั้งการแสดงธรรมที่มีใจความยาว และที่มีใจความแบบสั้นๆ ตามแต่สถานการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น ในพรหมชาลสูตร พระองค์ก็ได้บรรยายเกี่ยวกับเนื้อหาของศีลซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ระดับคือ ๑) ศีลระดับต้นที่เรียกว่าจตุศีล ๒) ศีลระดับกลางที่เรียกว่ามัชฌิมศีล ๓) ศีลระดับสูงที่เรียกว่ามหาศีล และในตอนท้ายก็ทรงแสดงเรื่องทิวฐิติ ทฤษฏีหรือปรัชญาของลัทธิต่างๆ ร่วมสมัยพุทธกาล ซึ่งมีทั้งหมด ๖๒ ทิวฐิติ โดยพระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงหรือบรรยายและชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีความเห็นหรือมีหลักคำสอนที่ต่างจากทิวฐิติทั้ง ๖๒ ประการนี้อย่างไร^{๒๙} เป็นต้น

๒.๑.๒.๓ การสอนแบบตอบปัญหา

การสอนแบบตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า จะทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน ซึ่งในการตอบปัญหาของพระองค์นั้น จะทรงพิจารณาจากความเหมาะสม ตามลำดับแห่งภูมิรู้ของผู้ถามเป็นสำคัญ เช่น ในเวทตาสังยุต ที่มีเทวดาไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “บุคคลให้อะไรชื่อว่าให้กำลัง ชื่อว่าให้วรรณะ ชื่อว่าให้ความสุข ชื่อว่าให้จักขุ ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ” พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า “บุคคลที่ให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทีปชื่อว่าให้จักขุ และผู้ให้ที่พักชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมตะ”^{๓๐} ซึ่งในเนื้อหาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงลักษณะการสอนแบบตอบปัญหา และแสดงถึงการให้ความหมาย ด้วยการตีความคำถามในขณะที่เดียวกันด้วย

^{๒๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓ / ๑๘๗ - ๑๘๙ / ๑๖๓ - ๑๖๖, ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๑๘๗ - ๑๘๙ / ๒๑๙ - ๒๒๓.

^{๒๙} ที.ส. (บาลี) ๙ / ๒๘ - ๑๐๔ / ๑๒ - ๓๙, ที.ส. (ไทย) ๙ / ๒๘ - ๑๐๔ / ๑๑ - ๓๙.

^{๓๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕ / ๔๒ / ๓๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๔๒ / ๕๘.

๒.๑.๒.๔ แบบวางกฎข้อบังคับ

เป็นการสอนโดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์กฎ และข้อบังคับให้พระสาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน วิธีการนี้จะเป็นลักษณะของการออกคำสั่งให้ผู้ศึกษาปฏิบัติตาม ซึ่งถือว่าเป็นการสอนโดยการวางระเบียบให้ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อความสงบสุขแห่งหมู่คณะ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยต่างๆ ซึ่งใช้เป็นข้อบังคับให้พระภิกษุได้ปฏิบัติตาม และที่สำคัญกฎข้อบังคับที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้น สามารถเป็นตัวแทนของพระองค์ได้ ดังที่ทรงตรัสในวันที่จะเสด็จปรินิพพานว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” ^{๓๑}

๒.๑.๓ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

การสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ทุกเรื่อง ถึงแม้ผู้ถ่ายทอดจะมีความรู้ดีสักเพียงใดก็ตาม หากขาดอุบายการสอนที่ดึงดูดให้ผู้เรียนมีความสนใจได้ การสอนนั้นก็จะไม่ประสบความสำเร็จ หรือภาษาปัจจุบันเรียกว่าขาดเทคนิคการสอน พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศ ในการใช้กลวิธีหรือเทคนิคการสอนเป็นอย่างยิ่ง ประกอบด้วย ๑๐ วิธี คือ

๒.๑.๓.๑ การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ

การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย ช่วยให้เข้าใจเนื้อความได้ง่ายและชัดเจน ซึ่งการสอนแบบนี้ จะเห็นได้ชัดเจนจากนิทานที่ปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะนิทานชาดกอย่างเดียวที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็มีมากถึง ๕๔๗ เรื่อง เช่น สอนเรื่องความเสียหายอันเกิดจากความไม่สามัคคี โดยยกตัวอย่างเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๓๒} หรือสอนเรื่องการอยู่อย่างสงบ ต้องอาศัยการประกอบความเพียรอยู่เสมอ โดยการยกเอาพระมหากัสสปะเป็นตัวอย่างโดยตรัสยกย่องว่า “เป็นผู้มีสติ หมั่นประกอบความเพียร ไม่ติดในที่อยู่ ละความห่วงอาลัยไปเหมือนหงส์ ละเปลือกตมไป ฉะนั้น” ^{๓๓}

ดังนั้น การสอนแบบนี้จึงถือว่าเป็นเรื่องที่ทำให้มองเห็นภาพคำสอนให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยตัวละครอื่นๆ จะมีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก และการสอนแบบนี้เป็นการนำตัวละครมาใช้ตีความธรรมะ ให้มีความหลากหลายและเข้าใจง่ายมากยิ่งขึ้น

^{๓๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐ / ๒๑๖ / ๑๓๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๒๑๖ / ๑๖๔.

^{๓๒} ชุ.ชุ. (บาลี) ๒๕ / ๖ / ๑๖, ชุ.ชุ. (ไทย) ๒๕ / ๖ / ๒๕.

^{๓๓} ชุ.ชุ. (บาลี) ๒๕ / ๙๑ / ๓๓, ชุ.ชุ. (ไทย) ๒๕ / ๙๑ / ๕๗.

๒.๑.๓.๒ การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา

เป็นการอธิบายเพื่อทำเรื่องที่ยากให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องที่เป็นนามธรรม พระพุทธเจ้าก็ทรงเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยชัดเจน เช่น ครั้งพระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่เมณฑกเศรษฐีว่า “ โทษของคนอื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก เพราะคนนั้นชอบโปรยโทษของผู้อื่น เหมือนคนโปรยเมล็ด แต่กลับปกปิดโทษของตนไว้เหมือนพรวนจนปกปิดร่างพรวนกายตนไว้ ” ^{๓๔} หรือครั้งที่พระองค์ตรัสในคราวที่ประทับอยู่ในอารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถีว่า “ สมณพราหมณ์พวกหนึ่งแล่นเลยไป ไม่บรรลุนิพพานที่เป็นสภาวะ ชื่อว่าพอกพูนเครื่องพินทุนาการใหม่ ๆ ยิ่งขึ้น ยึดมั่นในสิ่งที่ตนได้เห็นแล้วและฟังอย่างนี้ จึงตกลูหลุมถ่านเพลิงตลอดไป เหมือนแมลงตกลูประทีปน้ำมันฉะนั้น ” ^{๓๕} คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ยากซึ่งเข้าใจยาก ปรากฏความเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือเปรียบเทียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบนามธรรม ก็ช่วยให้ความหมายมีความหนักแน่นขึ้น การใช้อุปมานี้เป็นกลวิธีประกอบการสอน ที่พระพุทธองค์ทรงใช้บ่อยมากในการแสดงธรรม

๒.๑.๓.๓ การใช้อุปการณการสอน

เป็นการใช้สิ่งต่างๆ รอบตัวเป็นสื่อในการสอน ซึ่งก็จัดอยู่ในลักษณะที่คล้ายการใช้วิธีการอุปมา วิธีการสอนแบบนี้ พระพุทธองค์จะทรงใช้อุปการณารอบตัวของพระองค์เป็นสื่อในการแสดงธรรม เช่น ในครั้งที่ประทับอยู่ที่สีสพาวนใกล้เมืองโกสัมพี ก็ได้สอนภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประดู่เป็นอุปการณ คือพระองค์ได้หยิบใบประดู่ลายมาเล็กน้อยแล้วถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับใบพระหัตถ์ของพระองค์ที่ใหนมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายก็ทูลว่า ใบไม้มีมากกว่า ยิ่งนัก แล้วพระองค์ก็ตรัสแสดงการที่พระองค์ไม่ทรงสอนทั้งหมด เพราะคำสอนของพระองค์นั้นมีมากมาย เหมือนไม้ประดู่ลายในป่า แต่ที่ตรัสเปรียบเทียบคำสอนที่จำเป็นเหมือนใบไม้ในกำมือ เพราะมีความจำเป็นต่อการทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้น ^{๓๖}

^{๓๔} พุ.พ. (บาลี) ๒๕ / ๒๕๒ / ๖๐, พุ.พ. (ไทย) ๒๕ / ๒๕๒ / ๑๑๐.

^{๓๕} พุ.พ. (บาลี) ๒๕ / ๕๙ / ๒๐๐, พุ.พ. (ไทย) ๒๕ / ๕๙ / ๓๐๖.

^{๓๖} ส.ม. (บาลี) ๑๙ / ๑๑๐๑ / ๓๑๘, ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๑๑๐๑ / ๖๑๓.

๒.๑.๓.๔ การทำเป็นตัวอย่างหรือสาธิตให้ดู

วิธีการสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู ในวิธีการสอนนี้เป็นลักษณะของความเป็นผู้นำที่แท้จริง เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามเกิดความมั่นใจในผู้สอน วิธีการที่ดีที่สุดคือการทำให้ดู พระพุทธเจ้าถือว่าเป็นแบบอย่างในเรื่องนี้ เช่น กรณีของภิกษุที่ป่วยจนต้องนอนจมกองมูลและคูดของตนเอง ไม่มีภิกษุรูปใดมีความปรารถนาที่จะเข้าไปดูแลพยาบาล พระพุทธเจ้าจึงสอนภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในอาวาสนั้น ด้วยการลงมือปฏิบัติดูแลพยาบาลภิกษุรูปนั้นด้วยพระองค์เองหลังจากที่ทรงดูแลจนภิกษุที่อาพาธให้มีอาการดีขึ้นแล้ว ในตอนประชุมได้ตรัสไว้ เพื่อเป็นข้อคิดแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพึงอุปัฏฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุผู้อาพาธเถิด” ^{๓๗}

๒.๑.๓.๕ การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่

เป็นเรื่องของการใช้ความสามารถ ในการใช้ภาษาผสมปฏิภาณ การสอนแบบนี้แสดงให้เห็นถึง พระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่ทรงรอบรู้ทุกด้าน ในการที่พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนแบบเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่นี้จะเห็นได้จากกรณีของเวรัญชพราหมณ์ที่มากล่าวต่อว่าพระองค์ต่างๆ นานา แทนที่พระองค์จะปฏิเสธการกล่าวหาเหล่านั้น กลับนำคำกล่าวหามาอธิบายด้วยการใช้ภาษา การเล่นคำ โดยการนำเข้าสู่หลักการที่ถูกต้องของพระองค์ เช่น ในข้อกล่าวหาที่พราหมณ์ต่อว่าพระพุทธองค์ว่า “ท่านพระโคตม เป็นคนไม่มีสมบัติ” ซึ่งสมบัติในความหมายของพราหมณ์ เป็นการกล่าวถึงสมบัติภายนอก ที่เป็นเครื่องตอบสนองความต้องการพื้นฐาน แต่พระพุทธเจ้าให้ความหมายการไม่มีสมบัติคือ การละสิ่งที่ทำให้ชีวิตติดอยู่กับวัตถุต่างๆ เพราะการตัดรากเหง้าแห่งอกุศลทั้งหลายชื่อว่าไร้ซึ่งความเป็นคนมีสมบัติ เพราะการละอกุศลทั้งหลายได้อย่างสิ้นเชิง^{๓๘} เป็นต้น ด้านการสอนหลักธรรมทั่วไป พระพุทธองค์ก็ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีใช้อยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายให้ใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ฟัง ผู้เรียนหันมาสนใจและกำหนดคำสอนได้ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่ และเป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่าอย่างไรหนอ อย่างไรหนอผิดอย่างไรจึงเห็น

^{๓๗} วิ.ม. (บาลี) ๕ / ๓๖๕ / ๑๖๖, วิ.ม. (ไทย) ๕ / ๓๖๕ / ๒๔๐.

^{๓๘} วิ.ม. (บาลี) ๑ / ๒ - ๑๐ / ๒ - ๔, วิ.ม. (ไทย) ๑ / ๒ - ๑๐ / ๒ - ๔.

ได้ว่าคำว่า พรหม พราหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไผบุชา ฯลฯ ซึ่งเป็นคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ในพระพุทธศาสนาด้วยทั้งสิ้น แต่มีความหมายต่างออกไปเป็นอย่างอื่น^{๓๙}

๒.๑.๓.๖ การใช้อุบายเลือกคนและการปฏิบัติเป็นรายบุคคล

การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้เร็ว ซึ่งวิธีการนี้เราจะเห็นได้จากหลังการตรัสรู้ใหม่ๆ ของพระพุทธองค์ การสอนแต่ละครั้งในช่วงนั้นจะเน้นหนักไปในด้านผู้นำในชุมชน เช่นครั้งตรัสรู้แล้วก็เลือกที่จะโปรดปัญจวัคคีย์ก่อนเพราะทรงเห็นว่าพวกเขามีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้วง่ายต่อการทำความเข้าใจ คำสอนของพระองค์ และต่อมาก็สอนชายหนุ่มที่ชื่อว่ายสกุบุตร ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีและผู้นำของชายหนุ่มในชุมชนนั้น เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าปัญจวัคคีย์และยสกุบุตรนี่จะเป็นสาวกที่จะช่วยในการเผยแผ่คำสอนได้มาก^{๔๐}

การสอนผู้ปกครองแผ่นดินของพระพุทธองค์ ก็ทรงใช้วิธีการนี้เช่นเดียวกัน เพราะเมื่อทำให้ผู้นำมีความเข้าใจและศรัทธาได้แล้ว ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาย่อมปฏิบัติตามผู้นำในที่สุด เช่นกรณีของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น ซึ่งวิธีการนี้แสดงให้เห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงมองการณ์ไกลในเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมีการเริ่มต้นสอนที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้นๆ ก่อนการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธองค์เมื่อครั้งตรัสรู้ใหม่ๆ ได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์ เมื่อครั้งออกแสวงหาธรรมก่อน ข้อนี้พิจารณาได้ทั้งในแง่ที่ปัญจวัคคีย์เป็นผู้ใฝ่ธรรมมีอุปนิสัยอยู่ก่อนแล้ว ทั้งในแง่ที่เป็นผู้เคยมีอุปการะกันมา หรือในแง่ที่เป็นการสร้างความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้องหมดความเคลงใจในพระองค์ ตัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านั้นอาจไปสร้างความเคลงใจแก่ผู้อื่นต่อไปด้วย ครั้งเสร็จจากการสั่งสอนปัญจวัคคีย์แล้วก็ได้โปรดยสกุบุตรพร้อมทั้งเศรษฐีผู้เป็นบิดาและญาติมิตร ครั้นเมื่อเสด็จเข้าแคว้นมคธก็ได้โปรดชฎิล ๓ พี่น้องพร้อมบริวารทั้งพัน เริ่มต้นด้วยชฎิลคนที่เป็นพี่ก่อน แล้วนำชฎิลเหล่านี้ผู้กลายเป็นพระสาวกแล้ว เข้าสู่นครราชคฤห์ ประกาศธรรม ณ พระนครนั้น หลังจากนั้นก็ได้พระราชทานเป็นสาวก^{๔๑} นี่เป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ด้วยพระปรีชาญาณอย่างแท้จริง เพราะพระองค์ทรงรู้จักเลือกที่จะหาแกนนำในการเผยแผ่ธรรมของพระองค์จากบุคคลที่เป็นหัวหน้าในชุมชนนั้นๆ

^{๓๙} กรมวิชาการ, **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๑.

^{๔๐} วิ.ม. (บาลี) ๔ / ๑๒ - ๓๑ / ๑๘ - ๔๐, วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๑๒ - ๓๑ / ๑๒ - ๒๗.

^{๔๑} กรมวิชาการ, **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๗๒.

๒.๑.๓.๗ การรู้จักจังหวะและโอกาส

พระพุทธเจ้าแสดงให้เห็นถึงพุทธวิธีในการสอน ที่พระองค์ทรงปฏิบัติต่อบุคคล ระดับต่างๆ ได้ดี การสอนแบบนี้พระองค์จะทรงดำรงถึงความเหมาะสม ความพร้อมของผู้ที่จะรับฟัง ตลอดจนถึงเหตุการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม ในการที่จะแสดงธรรมหรือบัญญัติข้อปฏิบัติต่างๆ เช่น กรณีของการบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ พระองค์ก็จะต้องมีมูลเหตุของความผิดที่เกิดขึ้นเสียก่อน แล้วจึงสอนโทษที่เกิดจากการล่วงละเมิด หลังจากนั้นก็จะบัญญัติสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติหรือที่ควรปฏิบัติซึ่งต่อมาเรียกว่าพระวินัย เช่น กรณีของพระสุทินที่ต้องอาศัยปาราชิก ด้วยการเสพเมถุน ธรรมกับอดีตภรรยาของตน^{๕๒}

ต่อมาพระองค์ก็ได้ทรงบัญญัติ ในเรื่องความผิดที่ประพฤติแล้วขาดจากความเป็นพระ ข้อที่ ๑ และอีกกรณีหนึ่งซึ่งแสดงถึงการรู้จักใช้จังหวะและโอกาสของพระพุทธองค์ก็คือ ในเรื่องของการสังคายนา เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์อยู่มีภิกษุหลายรูปเข้าไปทูลแสดงความประสงค์ให้พระองค์ทำสังคายนา แต่กาลเวลายังไม่สมควรจึงตรัสห้ามเสีย แต่เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อลัทธิอื่นๆ ที่มีการแตกแยกเพราะครูอาจารย์สิ้นไป และทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วโดยการอ้างตัวอย่างจากลัทธิต่างๆ และเหตุปัจจัยที่เหมาะสมจึงมีมติให้ภิกษุได้ทำสังคายนาโดยทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย และได้ทรงมอบหมายให้ภิกษุมีพระสารีบุตรเป็นต้น ได้ทำการสังคายนาในโอกาสที่เหมาะสม^{๕๓}

๒.๑.๓.๘ ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ

วิธีการสอนนี้เป็นการแสดงถึง การรู้จักผ่อนหนักผ่อนเบาของพระพุทธองค์ที่ใช้สอนบุคคลระดับต่างๆ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตาย ลดละต้นหา มานะ ทิฎฐิเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ เช่น กรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสกับคนเฝ้าม้าที่มีวิธีการฝึกด้วยวิธีแบบสุภาพ วิธีแบบรุนแรง ทั้งวิธีแบบสุภาพและรุนแรง จนกระทั่งสุดท้ายเมื่อฝึกไม่ได้ก็ฆ่าทิ้งเสีย ซึ่งพระองค์ก็ใช้วิธีการที่คนเฝ้าม้ากล่าวไว้ นั่น ย้อนกลับมาเป็นอุปกรณการสอนของพระองค์ ด้วยพระดำรัสว่า “เรายอมฝึกคนด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีที่ทั้งละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง และถ้าฝึกไม่ได้ก็ฆ่าเสีย”^{๕๔} แต่ในกรณีการฆ่าของพระองค์นั้น หมายถึงการไม่เอาใจใส่ต่อบุคคลที่ไม่มีความสนใจในธรรม จึงฆ่าเสียคือปล่อย

^{๕๒} วิ.ม. (บาลี) ๑ / ๒๔ - ๓๙ / ๑๔ - ๒๖, วิ.ม. (ไทย) ๑ / ๒๔ - ๓๙ / ๑๗ - ๒๙.

^{๕๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๙๖ - ๓๐๒/๑๘๘ - ๑๙๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๖ - ๓๐๒/๒๔๗ - ๒๕๐.

^{๕๔} อญ. จตุกก. (บาลี) ๒๑ / ๑๑๑ / ๑๒๘, อญ. จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๑๑๑ / ๑๗๐.

ให้หล่นไปสู่หนทางที่ไม่ดี เพราะสาเหตุจากการไม่สนใจของบุคคลนั้น การทำในลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นการฆ่าในอริยวินัย

๒.๑.๓.๙ การลงโทษและการให้รางวัล

การลงโทษในที่นี้คือ การลงโทษซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว การให้รางวัลคือการแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่ง ไม่รุกรานใคร แต่เป็นการกล่าวสรรเสริญในการกระทำที่ถูกต้อง และถือว่าเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นด้วย ในเรื่องของการลงโทษ เช่น การลงพรหมทัณฑ์ต่อพระฉันนะ ซึ่งมีความเยอหยิ่งว่าตนเองเป็นผู้อุปฐากพระพุทธเจ้าในสมัยที่ยังทรงพระเยาว์จนกระทั่งออกบวช เป็นเหตุให้พระฉันนะไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครูอาจารย์ ด้วยเหตุนี้ เพื่อให้พระฉันนะรู้จักสำนึกในการกระทำของตนเอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้มีการลงพรหมทัณฑ์ ด้วยการไม่ให้ผู้ใดพูดคุย หรือกล่าวตักเตือนอะไรเลยแก่พระฉันนะ โดยตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่จะเสด็จปรินิพพานว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงไปสงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ ด้วยการที่ว่า แม้ภิกษุฉันนะจะพึงพูดได้ตามต้องการ แต่ภิกษุไม่พึงว่ากล่าวตักเตือนพรา้สอนเธอ”^{๔๕}

การให้รางวัลของพระพุทธองค์นั้น ที่ปรากฏเด่นชัดก็คือ การตรัสยกย่องในความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ ที่เรียกว่าเป็น “เอตทัคคะ” เช่น กรณียกย่องพระสารีบุตรว่า มีความเป็นเลิศในด้านผู้มีปัญญามาก มีความเข้าใจอรรถแห่งธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งได้ โดยเปรียบพระสารีบุตรเหมือนเสนาบดีที่มีความรอบรู้ได้อย่างสูงสุด ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ นรชนใดผู้ไม่ต้องเชื่อใคร รู้จักนิพพานที่ปัจฉิมอะไรปรุงแต่งไม่ได้ตัดรอยต่อแห่งการเกิดใหม่ ทำลายโอกาสแห่งการท่องเที่ยวไปในสังสาร คลายความหวังแล้ว นรชนนั้นแล เป็นบุรุษสูงสุด ” ^{๔๖} แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงใช้การชมเชยกย่องบ้าง ก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณค่าความดีของผู้นั้น เป็นการกล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบกับคนอื่นลง บางที่ทรงยกย่องเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่างหรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิดให้ตั้งทัศนคติที่ถูก

๒.๑.๓.๑๐ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปฏิภาณ คือความสามารถในการประยุกต์หลัก

^{๔๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐ / ๒๑๖ / ๑๖๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๒๑๖ / ๑๖๕.

^{๔๖} ชู.ม. (บาลี) ๒๙ / ๘๘ / ๒๗๕, ชู.ม. (ไทย) ๒๙ / ๘๘ / ๒๗๕.

วิธีการและเทคนิคต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องเฉพาะคราวไป ในการประกาศพระศาสนาของ พระพุทธเจ้าต้องเจอกับปัญหามากมาย และพระองค์ก็ต้องอาศัยปัญญาแก้ไขอยู่ตลอดเวลา เช่น กรณีของครอบครัวพราหมณ์ที่อยู่ในเมืองราชคฤห์ ฝ่ายสามีนับถือศาสนาพราหมณ์แต่ ภรรยา นับถือพระพุทธศาสนา และภรรยาก็สรรเสริญแต่พระพุทธคุณอยู่ตลอดเวลา จนสามีไม่ พอใจคอยพูดว่าร้ายพระพุทธเจ้าต่าง ๆ นานา จนกระทั่งอยู่มาวันหนึ่งภรรยาทำอาหารหล่น แล้ว เปล่งอุทานด้วยคำพูดที่แสดงออกถึงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า พราหมณ์เกิดความไม่พอใจ ยิ่งนัก จึงไปเพื่อที่จะเอาชนะด้วยการถามให้พระพุทธเจ้าจนปัญญาในการตอบปัญหาว่า "บุคคล กำจัดอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข กำจัดอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัย การกำจัดธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร " พระพุทธเจ้าทรงใช้กลวิธีแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการตรัส ตอบว่า "บุคคลกำจัดความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข กำจัดความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก พราหมณ์ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการกำจัดความโกรธ ซึ่งมีรากเหง้าเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคล กำจัดความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก" ซึ่งหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสแก้ปัญหาคบพราหมณ์จึง เกิดความเลื่อมใสและยอมรับที่จะเป็นสาวกของพระองค์^{๔๗} ซึ่งเนื้อหาในการตรัสตอบปัญหาโดย การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ากับพราหมณ์ แสดงถึงลักษณะความเป็นบรมครูของพระพุทธองค์ อย่างหาใครเปรียบได้ จากการศึกษาทฤษฎีการตีความ ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่าการตีความเป็นการทำ หน้าที่ของปัญญาหรือศักยภาพทางด้านเหตุผล เพื่อใช้ในการพัฒนาให้เข้าถึงสาระ (เนื้อแท้) ของ เรื่องนั้นๆ เพราะบางครั้งการรับข้อมูลทั้งด้านการฟัง การอ่าน เพราะบางกรณีประโยคหรือ ข้อความที่ไม่ชัดเจน คลุมเครือหรือลึกลับซึ่งเกินไป ย่อมไม่อาจเข้าถึงเจตนารมณ์ของผู้พูดหรือ ผู้เขียนได้ โดยการฟังหรือการอ่านตามตัวอักษร (พยัญชนะ) การตีความจึงใช้เพื่อต้องการค้นหา เจตนารมณ์ที่อยู่เบื้องหลังอันเป็นประโยชน์ต่อการใช้ในภาคปฏิบัติให้ถูกต้อง

๒.๑.๔ จุดมุ่งหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากการศึกษารวบรวมเอกสารต่างๆ สามารถสรุปจุดมุ่งหมายในการสอนของ พระพุทธเจ้าได้ ๓ ประการคือ (๑) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (๒) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังตรงตามเห็นได้จริง (๓) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลตามสมควรแก่กำลัง แห่งการปฏิบัติของตน

^{๔๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕ / ๑๘๗ / ๒๖๔, ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๑๘๗ / ๒๖๔.

๒.๑.๔.๑ เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น

จุดมุ่งหมายข้อนี้หมายความว่าทรงสอนให้ผู้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวกนั้นๆ สิ่งใดที่ทรงรู้แล้วแต่เห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอน ก็จะไม่สอนสิ่งนั้น ทรงสอนให้ผู้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่รู้และจำเป็นเท่านั้น เช่น

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สีสพวัน เขตโกสัมพี ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒ - ๓ ชื้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ ที่เราหยิบขึ้นมา กับใบไม้ที่อยู่บนดินอย่างไหนมากกว่ากัน ” ลำดับนั้นภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ใบไม้ที่อยู่บนดินนั้นแหละมากกว่าใบประดู่ ๒ - ๓ ใบ ที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมาเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า”

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงได้บอกเพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอก สิ่งอะไรเล่าที่เราบอกแล้วคือเราบอกไว้ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เพราะเหตุไร เราจึงบอก เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ตรัสรู้เพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้นเราจึงบอกภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัด ตามความเป็นจริงนี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา “

๒.๑.๔.๒ เพื่อให้ผู้ฟังไตร่ตรองตามเห็นได้จริง

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอไตร่ตรองตามให้เห็นด้วยตนเอง เช่น พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุจะพึงจับชายสังฆาฏิของเราติดตามรอยเท้าเราติดตามไปข้างหลัง แต่ภิกษุนั้นมีความละโมภ กำหนดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท คิดประทุษร้ายหลงลืมสติไม่รู้ตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นก็ยังชื่อว่าอยู่ห่างไกลเรา เราก็ห่างไกลภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรม เชื่อว่าไม่เห็นเรา...

“ ส. ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓, ส. ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย แม้ถ้าภิกษุอยู่ไกลเรา ๑๐๐ โยชน์ แต่ภิกษุนั้นไม่มีความละโมภ ไม่กำหนดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตไม่พยายาบาท ไม่คิดประทุษร้าย มีสติมั่น มีความรู้สึกตัวมีจิตตั้งมั่นแน่นแน่ว สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้วภิกษุนั้น ก็ชื่อว่าอยู่ใกล้เรา เราก็อยู่ใกล้ภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเห็นธรรม แม้เห็นธรรมชื่อว่าเห็นเรา^{๔๙}

๒.๑.๔.๓ เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมะมีคุณเป็นมหัศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน เช่นในมหาปริณิพพานสูตร เมื่อพระองค์ใกล้จะปริณิพพาน ทอดพระเนตรเห็นมหาชนนำเครื่องสักการะเป็นอันมากมานูชาพระองค์จึงตรัสกับพระอานนท์ว่า

การทำกรณูชาอย่างนั้นไม่ชื่อว่านูชาพระองค์ด้วยการนูชาอย่างยิ่ง แต่ผู้ใดจะเป็นภิกษุ หรือภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา ก็ตามปฏิบัติธรรมสมควร ปฏิบัติชอบ ผู้นั้นแหละชื่อว่านูชาด้วยการนูชาอย่างยิ่ง เมื่อพระตถาคตเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารว่าอีก ๔ เดือนข้างหน้าจักปริณิพพาน ดังนี้ภิกษุหลายพันรูปเที่ยวแวดล้อมพระองค์อยู่ปรึกษากันว่า “พวกเราจะทำอย่างไรหนอ”? ภิกษุรูปหนึ่งชื่อธรรมมาราม ไม่ยอมร่วมกลุ่มกับภิกษุทั้งหลายถามถึงความรู้สึกเกี่ยวกับปริณิพพานของพระศาสดาท่านมิได้ให้คำตอบว่าประการใด แต่คิดว่า “อีก ๖ เดือนข้างหน้า พระศาสดาจะปริณิพพานแล้ว เราเป็นผู้ที่ยังราคาจะอยู่ เราจะพยายามเพื่อบรรลอรุรทัตผลในช่วงเวลาที่พระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั่นเอง เพื่อเป็นการนูชาพระองค์”^{๕๐}

๒.๒ บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

ความเจริญงอกงามในชีวิตของคนในสังคม คือบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาให้คนในสังคม มีคุณธรรมทางจิตใจและความคิดสติปัญญาคุณภาพที่ดี ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์จึงต้องถือหลักการพัฒนาทั้งภายนอกกับพัฒนาภายในตัวเราเอง การพัฒนาภายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การกินดีอยู่ดีและการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัย และการเคารพกฎหมาย เป็นต้น ส่วนการพัฒนาภายในนั้น หมายถึง คุณธรรมทางจิตใจและการพัฒนาความคิดสติปัญญาต่าง ๆ ให้มี

^{๔๙} พุ. ธิติ.(บาลี) ๒๕/๙๒/๔๖๕, พุ. ธิติ.(ไทย) ๒๕/๙๒/๔๖๕.

^{๕๐} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๗๘/๑๒๖, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๗๘/๑๒๖.

คุณภาพที่ดี^{๕๑} ในสมัยพุทธกาลพระราชารหรือผู้ปกครองฝ่ายอาณาจักรจะมีหน้าที่ต่อพระสงฆ์ ๒ ประการใหญ่ ๆ

๑) การให้อารักขาแก่พระสงฆ์ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ให้อยู่เป็นสุขดังหลักของวัชชีธรรมที่ว่า “จักให้ความคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มาสู่แคว้น แคว้นที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก”

๒) การเข้าไปสอบถามปรึกษาปัญหาเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่เรียกว่า สมณพราหมณปริปุจฉา อันเป็นข้อหนึ่งใน จักกวัตติวัตร ของพระราชาร เพื่อให้รู้ว่าอันใดดี อันใดชั่ว ควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง^{๕๒}

๒.๒.๑ บทบาทด้านการพัฒนาคนของพระสงฆ์

บทบาทหลักของพระสงฆ์ ก็คือ การให้การศึกษแก่ประชาชน โดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่ดีงาม ชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า บทบาทของครู แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็น พระบรมครู ทำหน้าที่ฝึกเทวดาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระพุทธองค์ทรงฝึกคนธรรมดาให้กลายเป็นคนดี (กัลยาณชน) และกลายเป็นคนประเสริฐ (อริยชน) ในระดับสูงสุด

ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะครูเป็นบทบาทถาวรตลอดมา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน^{๕๓} ความจริงแห่งธรรมชาติของมนุษย์ในข้อที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้นี้ พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักสำคัญ ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นพระศาสดา และการทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ดังที่ได้เน้นไว้ในพุทธคัมภีร์ที่ว่า “อนุตตโร ปริสทมมุสสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानิ” “เป็นสาวกที่ฝึกคนทีควรฝึก ผู้ยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวะและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๕๔}

มีพระพุทธพจน์มากมาย ที่เน้นย้ำหลักการฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์และเร้าเตือนพร้อมทั้งส่งเสริมกำลังใจ ให้ทุกคนมุ่งมั่นในการฝึกศึกษาพัฒนาตนจนถึงที่สุด เช่น “ทณฺโต เสฏฺฐิโน มนุสฺเสสุ” “ในหมู่มนุษย์ ผู้ประเสริฐสุด คือคนที่ฝึกแล้ว”^{๕๕}

^{๕๑} พระสุธีวรญาณ(ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), **พุทธศาสนาปริทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๙.

^{๕๒} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๖๐.

^{๕๓} **อ้างแล้ว**.

^{๕๔} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๙๕/๖๗, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๕/๖๗.

^{๕๕} ชู.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓/๕๗, ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๕๗.

ความหมายที่ต้องการในที่นี้ ก็คือ การมองมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และมีความสามารถในการฝึกตัวเองได้จนถึงที่สุด แต่ต้องฝึกจึงจะเป็นอย่างนั้นได้ และกระตุ้นเตือนให้เกิดจิตสำนึกตระหนักในการที่จะต้องปฏิบัติตามหลักแห่งการศึกษาฝึกฝนพัฒนาตน^{๕๖}

๒.๒.๑.๑ การพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขา ๓

คำว่า สิกขา ๓ คือ ฟังศึกษา ๓ อย่าง (๑) อธิศีลสิกขา (๒) อธิจิตตสิกขา (๓) อธิปัญญาสิกขา^{๕๗}

ไตรสิกขา คือ ระบบการศึกษาเพื่อฝึกอบรมพัฒนาชีวิตทั้ง ๓ ด้าน คือด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านปัญญา เมื่อชีวิตที่ดำเนินไปมี ๓ ด้าน การศึกษาที่ฝึกคนให้ดำเนินชีวิตได้ดีก็ต้องฝึกฝนพัฒนาที่ ๓ ด้านของชีวิต ดังนั้นการฝึกหรือศึกษา คือ สิกขา จึงแยกเป็น ๓ ส่วน ดังที่เรียกว่าไตรสิกขา เพื่อฝึกฝนพัฒนา ๓ ด้านของชีวิตนั้น ให้ตรงกัน แต่เป็นการพัฒนาพร้อมไปด้วยกันอย่างประสานและเป็นระบบสัมพันธ์อันหนึ่งอันเดียว

สิกขา คือ การศึกษา ที่ฝึกอบรมพัฒนาชีวิต ๓ ด้านนั้นมีดังนี้

๑. สิกขา/การฝึกศึกษา ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จะเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนจรรยาบรรณ หรือสิ่งแวดล้อมทางวัตถุก็ตาม ด้วยอินทรีย์ (เช่น ตา หู) หรือด้วยกาย วาจา ก็ตาม เรียกว่า ศีล (เรียกเต็มว่า อธิศีลสิกขา)
๒. สิกขา/การฝึกศึกษา ด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ (เรียกเต็มว่า อธิจิตตสิกขา)
๓. สิกขา/การฝึกศึกษา ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา (เรียกเต็มว่า อธิปัญญาสิกขา)

รวมความว่า การฝึกศึกษานั้น มี ๓ อย่าง เรียกว่า สิกขา ๓ หรือไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งพูดด้วยถ้อยคำของคนยุคปัจจุบันว่า เป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ^{๕๘}

ความหมายของสิกขา ๓ แต่ละข้อ ในด้านความสัมพันธ์กับการพัฒนาคน มีดังนี้

- ๑) ศีล คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกในด้านการสัมพันธ์ติดต่อกับปฏิบัติจัดการกับสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและด้านสังคม ทั้งด้วยอินทรีย์ต่าง ๆ และด้วยพฤติกรรมทาง กาย-วาจา

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม. ฉบับเดิม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.) หน้า ๓๔๕.

^{๕๗} ชุ.ม. (บาลี) ๒๙/๕๒/๑๘๑, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๒/๑๘๑.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม. ฉบับเดิม**, หน้า ๓๕๐.

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า การมีวิถีชีวิตที่ปลอดภัยไร้การเบียดเบียน หรือการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคมและแกโลก

๒) สมภา คือ สึกษา หรือการศึกษาที่ฝึกลงในด้านจิต หรือระดับจิตใจได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ในด้านคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา ความมีไมตรี ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสุภาพอ่อนโยน ความเคารพ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียร ความพยายาม ความกล้าหาญ ความขยัน ความอดทน ความรับผิดชอบ ความมุ่งมั่นแน่วแน่ ความมีสติ สมภา และในด้านความสุข เช่น ความมีปีติอิมใจ ความมีปราโมทย์ร่าเรึงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกรพอใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

๓) ปัญญา คือ สึกษาหรือการศึกษาที่ฝึกลงหรือพัฒนาในด้านความรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความรู้ การรู้จักคิด พิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรองทดลอง ตรวจสอบ ความรู้เข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การเข้าถึงความจริง การนำความรู้มาใช้แก้ไขปัญหา และคิดการต่าง ๆ ในทางเกื้อกูลสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่เป็นจริง ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดภัย ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักไตรสิกษาที่กล่าวมานี้ เป็นการศึกษาที่ฝึกลงคนให้เจริญพัฒนาขึ้นไปในองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านของชีวิตที่ดิงาม^{๕๙}

๒.๒.๑.๒ การพัฒนาคนตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ที่ตั้งแห่งการทำบุญทำความดีมี ๓ ประการ (๑)ทานมัย ทำบุญด้วยการบริจาคทานให้สิ่งของ (๒) ศีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล (๓)ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา^{๖๐} พระสงฆ์จึงมีหน้าที่พัฒนาทั้ง ๒ ด้านคือ ร่างกาย และจิตใจ การพัฒนาคนของพระสงฆ์ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ มีดังนี้

๑) พระสงฆ์จะพัฒนาคนด้วยการสั่งสอนพัฒนาจิตใจของคนโดยวิธีการเริ่มต้นแบบง่าย ๆ เช่น ทานคือการให้นั้น เป็นการทำบุญแบบง่ายก่อน ว่าทานคือการให้นั้นเป็นการทำบุญ

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๒.

^{๖๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๐, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๐.

แบบง่าย คือ ผู้ให้ต้องประกอบด้วยปัญญาว่าเราให้แก่คนนี้ ให้เพื่อเป็นการสงเคราะห์ แต่ให้กับอีกท่านหนึ่งคนหนึ่งนั้นให้เพื่อบูชาคุณ เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ หรือผู้ใหญ่ที่มีบุญคุณและมีคุณธรรมเป็นต้นทั้งนี้ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์สูงสุดทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ

๒) พระสงฆ์จะสอนเพื่อพัฒนาคน ด้วยการรักษาศีล ถือศีล การรักษาศีลคือ การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย อย่างน้อย ๆ ฆราวาส ก็ต้องให้มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานเป็นประจำเสมอ คนมีศีลก็คือคนมีวินัย เมื่อพัฒนาบุคคลให้มีศีลมีวินัยได้มากเท่าไร สังคมตั้งแต่เล็กไปจนถึงสังคมใหญ่ก็จะเจริญขึ้น

๓) พระสงฆ์จะสอนเพื่อพัฒนาบุคคล ชุมชน ต่าง ๆ ให้ทำภาวนา คำว่าภาวนาคือ การทำใจพัฒนาจิตใจของบุคคลให้เจริญ ด้วยสติปัญญา ทำจิตใจให้สะอาด ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ มี โลก โกรธ หลง เป็นต้น แม้จะไม่หายขาดโดยเร็วพลัน แต่ถ้าพยายามทำติดต่อนั่นเองกันไปเป็นประจำก็ทำให้กิเลสเหล่านั้นเบาบางลงได้โดยลำดับไป

ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ย่อมมีผลมาจากการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาตามหลักธรรมคือบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ มีทานมัยบุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน เป็นต้น หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้ เป็นการศึกษาที่ฝึกคนให้เจริญพัฒนาขึ้นไปในองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านของชีวิตที่ดีงาม

๒.๒.๒ บทบาทด้านการแสดงธรรมของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

บทบาทของพระสงฆ์ในการแสดงธรรม สอนทนายธรรม และตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท และบุคคลทั่วไปนั้น พระสงฆ์ใช้การแสดงธรรมแบบต่าง ๆ และเหมือนกับการแสดงธรรมของพระพุทธรูปเจ้า โดยเฉพาะพระสาวรีบุตรได้แสดงธรรม สอนทนายและตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป สามารถแยกศึกษาได้ดังนี้

๒.๒.๒.๑ แสดงธรรมเรื่องการระงับความอาฆาตด้วยธรรม ๕ ประการ

เรื่องการระงับความอาฆาตด้วยธรรม ๕ ประการ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเป็นเรื่องระงับความอาฆาตของภิกษุมี ๕ ประการ คือ ภิกษุพึงเจริญเมตตาในบุคคลนั้น เจริญกรุณาในบุคคลนั้น เจริญมุทิตาในบุคคลนั้น เจริญอุเบกขาในบุคคลนั้น และพึงถึงการไม่นึกไม่ใฝ่ใจในบุคคลนั้น ธรรม ๕ ประการนี้เป็นเครื่องระงับความอาฆาตที่เกิดขึ้น^{๖๐}

^{๖๐} อภ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๖๒/๑๗๖, อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๒/๒๖๖.

๒.๒.๒.๒ แสดงธรรมเรื่องโทษของการทูล และคุณแห่งการมีศีล

เรื่องโทษของการทูล และคุณแห่งการมีศีลแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อสมาธิไม่มี สัมมาทิวะของภิกษุผู้ทูลย่อมถูกขจัด ยถาภูตญาณทัสสนะย่อมถูกขจัด นิพพานวิราคะย่อมถูกขจัด เมื่อนิพพานไม่มีวิมุตติญาณทัสสนะ ย่อมถูกขจัด เปรียบเหมือนกับต้นไม้ที่มีกิ่งและใบวิบัติ ย่อมไม่สมบูรณ์ ฉนใด สัมมาทิวะ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพานวิราคะ วิมุตติญาณทัสสนะ ผู้มีศีลสมบูรณ์ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพานวิราคะ วิมุตติญาณทัสสนะ ของภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ ฉนนัน ^{๖๒}

๒.๒.๒.๓ แสดงธรรมเป็นเครื่องอยู่ด้วยโพชฌงค์ ๗

เรื่องธรรมเป็นเครื่องอยู่ด้วยโพชฌงค์ ๗ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิตีสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ทั้ง ๗ ประการนี้ ภิกษุปรารถนาอยู่ด้วยโพชฌงค์ใดโพชฌงค์หนึ่ง ในเวลาเช้า เวลาเที่ยง หรือเวลาเย็น ก็ขอให้อยู่ในโพชฌงค์นั้น ๆ ตามที่ตนปรารถนา และให้รู้ว่าอยู่ในโพชฌงค์นั้น ๆ ก็จักไม่เสื่อมจากโพชฌงค์นั้น ๆ ด้วย ^{๖๓}

๒.๒.๒.๔ แสดงธรรมเป็นเครื่องอยู่อันเจริญและไม่เจริญ

เรื่องธรรมเป็นเครื่องอยู่อันเจริญและไม่เจริญ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ขวนขวายในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะชอบการคุย ยินดีในการคุย ฯลฯ ภิกษุดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ย่อมไม่มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ที่เจริญตายแล้วก็ไม่เจริญ อย่างนี้เรียกว่า ยินดีสักกายะ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ ส่วนภิกษุใด ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่คณะไม่ชอบการคุย ไม่ยินดีการคุย ไม่ชอบและไม่ยินดีการหลับ ไม่ชอบและไม่ยินดีด้วยหมู่คณะ ไม่ชอบและไม่ยินดี ขวนขวายธรรมเป็นเหตุเน้นซ้ำ เป็นต้น ภิกษุนั้นย่อมสำเร็จการอยู่ที่เจริญ ตายแล้วก็ไม่เจริญ ยินดีในนิพพาน ละสักกายะเพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ ^{๖๔}

^{๖๒} อัง. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๖๘/๑๘๘, อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๘/๒๘๒.

^{๖๓} สัม. ม. (บาลี) ๑๙/๑๘๕/๖๔, สัม. ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๕/๑๑๗.

^{๖๔} อัง. ฉกุก. (บาลี) ๒๒/๑๔/๒๘๓, อัง. ฉกุก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๔๓๒.

๒.๒.๒.๕ แสดงธรรมเรื่องภิกษุผู้พิจารณาเห็นตนในตน ๔ ประการ

เรื่องภิกษุผู้พิจารณาเห็นในตน ๔ ประการ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ฤกษ์ใดพิจารณาเห็นธรรม ๔ ประการในตน คือ ความเป็นผู้มีราคะไพบุลย์ ความเป็นผู้มีโทสะไพบุลย์ ความเป็นผู้มีโมหะไพบุลย์ และ ไม่มีปัญญาก้าวไปในฐานะ และ อฐานะอันลึกซึ้ง ฤกษ์ย่อมเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย แต่ถ้าภิกษุใดพิจารณาเห็นธรรม ๔ ประการ ในตนคือ ความเป็นผู้มีราคะเบา เป็นโทสะเบา เป็นโมหะเบา เป็นผู้มีจักขุปัญญาก้าวไปในฐานะ และ อฐานะอันลึกซึ้ง ฤกษ์นั้นพึงหวังได้ว่า จะไม่เสื่อมจากกุศลทั้งหลาย^{๖๕}

๒.๒.๒.๖ แสดงธรรมเรื่องสังโยชน์ ๒ ประการ

เรื่องสังโยชน์ ๒ ประการ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ในบุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายในและบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอกเหล่านั้น บุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายในเป็นผู้มีศีลสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย เมื่อตายไปแล้วย่อมไม่เกิดในเทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง เมื่อจตุตถจากอตตภาพนั้นแล้วย่อมมาเกิดเป็นอย่างนี้อีก เป็นอานาคามี นี้เรียกว่าบุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายใน ส่วนบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอก เป็นผู้มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์สังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยเพียงเล็กน้อย เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนดในกามทั้งหลาย เมื่อตายไปแล้วย่อมเกิดในเทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง ครั้นจตุตถจากอตตภาพนั้นแล้ว เป็นอานาคามี ไม่กลับมาเกิดเป็นอย่างนี้อีก นี้เรียกว่าบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอก^{๖๖}

๒.๒.๒.๗ แสดงธรรมคุณสมบัติของผู้สนทนา ๕ ประการ

เรื่องคุณสมบัติของผู้สนทนา ๕ ประการ แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ฤกษ์ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อสนทนากับเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการนั้น คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยศีลสัมปทาทุกาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยสมาธิสัมปทาทุกาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยปัญญาสัมปทาทุกาได้ ฤกษ์ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ เป็นผู้ควรเพื่อสนทนากับเพื่อนพรหมจรรย์^{๖๗}

^{๖๕} อัง. จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๕๘/๑๖๔, อัง. จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๕๘/๑๖๔.

^{๖๖} อัง. ทุกก. (บาลี) ๒๐/๓๗/๖๒, อัง. ทุกก. (ไทย) ๒๐/๓๗/๖๒.

^{๖๗} อัง.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๖๓/๑๘๐, อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๖๓/๑๘๐.

๒.๒.๒.๘ แสดงธรรมเรื่องคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นโจทก์

เรื่องคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นโจทก์ แก่ภิกษุทั้งหลายความว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นโจทก์ใครจะโจทก์ผู้อื่น เข้าไปตั้งธรรม ๕ ประการไว้ในภายในก่อนจึงโจทก์ผู้อื่น ธรรม ๕ ประการ คือ เราจักกล่าวโดยอาการสมควร จักไม่กล่าวโดยอาการอันไม่สมควร จักกล่าวด้วยเรื่องจริง จักไม่กล่าวด้วยเรื่องจริง จักกล่าวด้วยคำอ่อนหวาน จักไม่กล่าวด้วยคำหยาบ จักกล่าวด้วยเรื่องประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่กล่าวด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ จักเป็นผู้กล่าวเมตตาจิต จักไม่กล่าวโดยเพ่งโทษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ใครจะโจทก์ผู้อื่นพึงเข้าไปตั้งธรรม ๕ ประการไว้ในภายในก่อน แล้วถึงโจทก์ผู้อื่น เราเห็นบุคคลบางคนในธรรมวินัย ถูกผู้โจทก์โดยอาการอันไม่สมควร ไม่ถูกโจทก์โดยอาการอันสมควร ก็โกรธถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยเรื่องไม่จริง ไม่ถูกโจทก์ในเรื่องจริง ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยคำหยาบ ไม่โจทก์ด้วยคำอ่อนหวานก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ถูกโจทก์เรื่องประกอบประโยชน์ ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยเพ่งโทษ ไม่ถูกโจทก์ด้วยเมตตาจิต ก็โกรธ บุคคลเช่นนี้ เป็นผู้ไม่มีคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นโจทก์^{๖๘}

๒.๒.๒.๙ แสดงธรรมเรื่องเหตุแห่งการถามปัญหา ๕ ประการ

เรื่องเหตุแห่งการถามปัญหา ๕ ประการ แก่ภิกษุทั้งหลายความว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหากับภิกษุอื่นด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ถามภิกษุอื่นเพราะโง่เขลา เพราะหลงลืม ภิกษุบางรูปเป็นผู้มีความปรารถนาลามามาก ถูกความปรารถนาครอบงำ จึงถามปัญหากับภิกษุรูปอื่น ภิกษุบางรูปดูหมิ่น จึงถามปัญหากับภิกษุกับภิกษุอื่น ภิกษุบางรูปประสงค์จะรู้จึงถามปัญหากับภิกษุอื่นหนึ่งภิกษุบางรูปคิดว่า ภิกษุอื่นถ้าถูกเราถามปัญหาก็จะแก้โดยชอบ นี่เป็นความดี แต่ถ้าถูกทูลถามปัญหาแล้วไม่แก้โดยชอบเราเองจะแก้โดยชอบแก้เธอดังนี้ จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหากับภิกษุอื่น ด้วยเหตุ ๕ ประการ ถ้าถูกถามปัญหาแล้วแก้โดยชอบข้อนั้นเป็นความดี แต่ถ้าถูกถามปัญหาแล้วไม่แก้โดยชอบเราจักแก้โดยชอบแก้เธอดังนี้ จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น^{๖๙}

^{๖๘} อัง. ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๖๗/๑๘๕, อัง. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๖๗/๑๘๕.

^{๖๙} อัง. ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๖๕/๑๘๑, อัง. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๖๕/๑๘๑.

๒.๒.๒.๑๐ แสดงธรรมเรื่องคุณสมบัติของผู้ควรอยู่ร่วมกัน

เรื่องคุณสมบัติของผู้ควรอยู่ร่วมกัน แก่ภิกษุทั้งหลายความว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ ด้วยธรรม ๕ ประการ คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล โดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วย ศีลสัมปทาภาตาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิของตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยสมาธิสัมปทาภาตาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยปัญญาสัมปทาภาตาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วย วิมุตติสัมปทาภาตาได้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วย วิมุตติญาณทัสสนะสัมปทาภาตาได้ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ เป็นผู้ควรอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกันดังนี้^{๙๐}

๒.๒.๒.๑๑ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์ใช้วิธีการแบบเดียวกับกรเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าเป็นหลักสำคัญ เพราะทำให้ผู้รับฟังเกิดความเข้าใจง่ายและเปลี่ยนแปลงทัศนคติจนเกิดการยอมรับ และนำหลักการปฏิบัติไปใช้ในชีวิตรเป็นประโยชน์แก่ตนเอง เป็นปัจจัยนำไปสู่ประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน ซึ่งพระสงฆ์สาวกใช้วิธีการเผยแผ่ตามแบบพระพุทธเจ้า(พระบรมครู) เป็นสิ่งนำไปสู่ความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในเรื่องของประเภทบุคคลที่สอน โดยรวมทั้งสิ่งที่จะสอนนั้น ต้องแสดงข้อเท็จจริงให้ปรากฏพร้อมทั้งปลูกศรัทธาไปด้วย ว่า

สิ่งที่ควรทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งแก่ลักษณะที่พระพุทธเจ้าทรงสอนซึ่งแตกต่างกันตามประเภทวิชา อาจแยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ วิชาประเภทที่แจ่มชัดข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น การสอนวิชาประเภทนี้ หลักสำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริง การสอนจึงมุ่งเพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพหุผลจะเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวิชาอีกประเภทหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่าในทางความประพฤติปฏิบัติ^{๙๑} โดยเฉพาะ วิชาศีลธรรม และวิชาจริยธรรมทั่วไป การสอนที่จะได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้ว จะต้องให้เกิดความรู้สึกมองเห็นคุณค่าความสำคัญ จนมีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย

บุคลิกภาพ จัดว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของพระสงฆ์ที่เผยแผ่ออกไปจากคุณสมบัติด้านคุณธรรม พระพุทธเจ้าทรงดำรงไว้ซึ่งบุคลิกภาพที่สง่างาม เพราะบุคลิกดีย่อมทำ

^{๙๐} อญ. ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๕/๑๘๐, อญ. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๕/๑๘๐.

^{๙๑} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๔/๑๒๐, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๔/๑๒๐.

ให้ผู้ฟังยอมรับได้ดีกว่าผู้ที่มีบุคลิกภาพที่ไม่ดี บุคลิกภาพดีย่อมสร้างความศรัทธาให้เกิดแก่ผู้พบเห็นครั้งแรก ผู้ที่มีบุคลิกดีย่อมทำให้ผู้ฟังยอมรับได้ดีกว่าผู้ที่มีบุคลิกไม่ดีโดยส่วนมากผู้ฟังจะเล็งเห็นเป็นที่พึงพอใจของเขา ยังยึดติดอยู่ในบุคลิกดีย่อมทำให้ผู้ฟังยอมรับได้ดีกว่าผู้ที่มีบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลต่างกันที่เรียกว่า ปมาณิกา จำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) รูปปมาณิกา พวกถือรูปเป็นประมาณ ศรัทธาในรูปร่างหน้าตา เกิดความพอใจในรูปที่เห็น ดังจะเห็นได้จากกรณีพระวัคคลี ที่ได้เห็นบุคลิกหรือพระรูปลักษณะของพุทธองค์ ยังไม่ได้ฟังธรรมก็เกิดความเลื่อมใส ดังนั้นบุคลิกหรือลักษณะที่สง่างามเป็นสิ่งที่นักเผยแผ่สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นได้พบเห็นอย่างเช่น พระอัสสชิเถระ เมื่อพระอุปติสสะปริพาชกได้เห็นบุคลิกภาพของท่านแล้วก็เกิดความเลื่อมใส เป็นต้น

๒) โสฬสปมาณิกา พวกถือเสียงเป็นประมาณ ศรัทธาในเสียง คนที่มีเสียงดีมักได้เปรียบ เช่น พุศเพราละ เสียงหวานจนทำให้ผู้ฟังติดใจ ตัวอย่าง เช่น พระกุมารกัสสปะ เป็นต้น

๓) ลูขัปปมาณิกา พวกถือความเคร่งครัดหรือความเศร้าหมองเป็นประมาณประพฤติขัดเกลาสันโดษ พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ เช่น พระมหากัสสปะ พระโมฆราช เป็นต้น

๔) ธัมมปมาณิกา พวกถือธรรมเป็นประมาณ มีภูมิธรรม มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แสดงธรรม หรือพูดในหลักการและเหตุผล เช่น พระอานนท์ พระสารีบุตร เป็นต้น ^{๗๒}

พุทธวิธีในการสอนจึงมองถึงคุณสมบัติของตัวผู้สอน ว่ามีคุณลักษณะใดใน ๔ ประการแล้วนำไปสู่กระบวนการเลือกสรรผู้ฟังในบุคคล ๔ ประเภท เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกันระหว่างผู้สอนกับผู้ฟัง จนนำไปสู่สัมฤทธิ์ผลในการเผยแผ่พุทธธรรม

การเผยแผ่พระพุทธศาสนานอกจากมีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่แล้วคุณสมบัติของพระสงฆ์นักเผยแผ่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เพราะพระสงฆ์นักเผยแผ่ที่ดีนั้นแม้จะไม่ออกปากพูดก็สามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ ด้วยบุคลิกลักษณะที่ดีสง่างามก็ยิ่งความพอใจแห่งจิตใจให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ดังตัวอย่างที่ อุปติสสะปริพาชก ได้พบเห็นบุคลิกภาพของพระอัสสชิ ^{๗๓}

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ดีนั้น ถือว่าพระสงฆ์ผู้เผยแผ่กับผู้ฟังหรือผู้สอนกับนักเรียนนั้นมีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยามิตร พระสงฆ์ผู้เผยแผ่พุทธศาสนามีพระพุทธเจ้าเป็นต้น มีลักษณะหรือคุณสมบัติซึ่งเป็นองค์ของกัลยามิตรที่ควรเอาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

^{๗๒} อจ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๖๕/๙๓, อจ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๕/๙๓.

^{๗๓} วิ.มหา.(บาลี) ๔/๖๐/๗๒, วิ.มหา.(ไทย) ๔/๖๐/๗๒.

๑) ปิโย เป็นที่รัก คือเข้าใจถึงจิตใจของผู้ฟัง สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองชวนให้ผู้ฟังสนใจอยากซักถาม และนำไปสู่การไว้วางใจในที่สุด

๒) ครุ เป็นที่น่าเคารพ คือมีความประพฤติทางกาย วาจาที่เหมาะสม แก่บุคคลทุกฐานะ ชวนให้เกิดความอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย

๓) ภาวนียโย เป็นที่น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องน่าเอาอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้

๔) วตุตา รู้จักพูดชี้แจงเผยแผ่ให้ได้ผล โดยอาจจะเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจได้

๕) วจนุขโม อุดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำโต้ถาม คำล่วงเกินตักเตือน วิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อุดทนได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจากลัทธิภายนอกมาขัดขวางต่องานเผยแผ่ธรรม

๖) คมภิรวญจ กถิ กตฺตา สามารถอธิบายหลักธรรมที่ลึกซึ้งให้ผู้ฟังเข้าใจได้ นักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ ศาสตร์ และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟังเพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามได้

๗) โน จฺฐฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำผู้นำผู้ฟังให้เดินผิดทางไปจากพุทธดำรัส แต่ต้องรู้จักชักจูงแนะนำในทางที่ถูกที่ควร ^{๓๔}

องค์ธรรมของกัลยาณมิตรทั้ง ๗ ข้อนี้ เป็นวิธีการนำไปสู่สัมฤทธิ์ผลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งองค์คุณเหล่านี้เป็นตัวช่วยให้พระสงฆ์นักเผยแผ่ทุกยุคทุกสมัย เขาเป็นตัวช่วยในการปฏิบัติตนต่อผู้ฟัง ในฐานะผู้หวังความเจริญก้าวหน้าของผู้ฟัง ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากกว่าการแสวงหาชื่อเสียงเกียรติยศ และข่าวของเงินทองจากผู้ฟัง

๒.๓ ตัวอย่างพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีพระสงฆ์สาวกที่มีความโดดเด่นอยู่หลายรูป และมีบทบาทวิธีการเผยแผ่ที่แตกต่างกัน แต่ท่านพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นก็สามารถประสบผลสำเร็จได้ดี เพราะพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นยึดแบบอย่างในการเผยแผ่ตามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมครู พระสงฆ์สาวกเหล่านั้นได้รับการยกย่องใน

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

ตำแหน่งเอตทัคคะด้านต่าง ๆ จากพระพุทธเจ้า และเป็นที่ยอมรับและศรัทธาจากพุทธบริษัทจนทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองจนถึงทุกวันนี้ ผู้วิจัยจึงได้ยกตัวอย่างพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ที่ท่านมีความโดดเด่นและสามารถประสบผลสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัด เป็นแบบอย่างให้พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันได้ดำเนินรอยตามหลักการเผยแผ่ได้อย่างถูกต้อง

๒.๓.๑ พระสารีบุตร

ท่านก็เป็นพระมหาสาวกรูปหนึ่งที่น่าสนใจในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ดังต่อไปนี้

หลังจากอุปติสสปริพาชก ได้ดวงตาเห็นธรรมหลังจากได้ฟังพระอัสสชิแล้ว ก็เดินทางไปบอกข่าวสารแก่เพื่อนรักของตน คือ โกณฑัญญะ โดยกล่าวธรรมที่พระอัสสชิแสดงให้ฟัง ทำให้เพื่อนได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน ถือว่าท่านก็เป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่ทำตามสัญญา ต่อมาท่านก็ได้พบบริวารและเพื่อน ได้ไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าพร้อมกับบริวารและเพื่อนได้ไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าพร้อมกับบริวาร หลังจากท่านบวชจนเป็นพระอรหันต์แล้วก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา

วิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระสารีบุตร ใช้วิธีการเดียวกับพระพุทธเจ้า คือ การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเริ่มต้นที่ดีในการเผยแผ่จะให้ผลสำเร็จดีเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังสร้างบรรยากาศให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ตึงเครียด ไม่เกิดความอึดอัดใจแก่ผู้รับสารหรือผู้ฟังเป็นสำคัญ อนึ่งการเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำมาเผยแผ่ ไม่กระทบทั้งตนและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีใคร ๆ ใช้ภาษาที่นุ่มนวล สละสลวย ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนหรือเผยแผ่โดยเคารพ พระสารีบุตรให้ลีลาในการสอน ๔ อย่าง คือ

- ๑) สันทัสนา อธิบายความชัดเจนแจ่มแจ้ง
- ๒) สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงชวนคล้อยตามยอมรับและนำไปปฏิบัติ
- ๓) สมุตเตชนา การเข้าใจให้เกิดความแก้งก้าง เกิดกำลังใจ ไม่ท้อต่อปัญหา
- ๔) สัมปหังสนา การขโลมใจให้เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ เปี่ยมด้วยความหวัง

ดังตัวอย่างของการเผยแผ่ มีดังต่อไปนี้

ครั้งหนึ่งคฤหบดีชื่อนกุลบิดา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทราบถึงวิธีที่ทำให้เกิดสุข พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงกายอันกระสับกระส่าย เหมือนฟองไขอันมีผิวหนังหุ้มเอาไว้

คฤหบดีชื่นชมยินดีกับพุทธภษิต แล้วทูลลาพระองค์มุ่งหน้าสู่ที่อยู่ของพระสารีบุตร ได้ไปขอให้ท่านสอนธรรมที่เป็นประโยชน์ เพื่อความสุข พระสารีบุตรเถระ กล่าวว่า

ดูก่อนคฤหบดี ผู้ที่มีกายอ่อนเพลีย กระสับกระส่ายเพราะไม่ฉลาดในธรรมของท่าน สัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในสัปปุริสธรรม ย่อมเห็นรูปตนในรูป เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า “เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา” เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ รูปย่อมแปรปรวนไปเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาส จึงเกิดขึ้น ฯลฯ ย่อมเห็นวิญญูณโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีวิญญูณ ย่อมเห็นวิญญูณในตน ย่อมเห็นตนในวิญญูณ เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า “เราเป็นวิญญูณ วิญญูณเป็นของเรา” เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ วิญญูณย่อมแปรปรวนแปรไปอย่างอื่น เพราะวิญญูณแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้น ดังนี้^{๙๕} ท่านอธิบายให้คฤหบดีฟังจนเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น ชื่นชมและประทับใจในตัวท่านพระสารีบุตร ในเรื่องของลีลาการสอน เพราะจะเห็นได้ว่าท่านได้รับคำชมเชยจากพระพุทธเจ้าว่า มีปัญญาที่ละเอียดอ่อน สามารถนับเม็ดฝนที่ตกมาจากท้องฟ้าได้ ไม่มีสาวกรูปไหนที่มีปัญญาแตกฉานเหมือนกับท่าน สมกับที่ได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาอย่างแท้จริง และวิธีการเผยแผ่ของพระสารีบุตร กล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

- ๑) แบบบรรยาย เช่น การบรรยายธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่าด้วยผู้มีธรรม ๖ ประการ เป็นต้น
- ๒) แบบตอบปัญหา เช่น ตอบปัญหานางปริพาชิกา ชื่อสุจิมุขี
- ๓) แบบสาक्षा เช่น สนทนาธรรมที่ควรใส่ใจโดยอุบายแยบคายกับท่านมหาโกณฑัญญะขณะที่ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
- ๔) แบบวางกฎระเบียบ เช่น เมื่อเกิดมีภิกษุทำผิด พระสารีบุตรจะนำเรื่องราวไปกราบทูลพระพุทธเจ้า เพื่อให้บัญญัติพระวินัย^{๙๖}

^{๙๕} ส.ข. (บาลี) ๑๗/๑/๑-๔, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑/๑-๔.

^{๙๖} พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร. “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐. หน้า ๗๑.

^{๙๗} พระมหาจรรุญ ปญญาวโร. “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐. หน้า ๕๔.

คุณสมบัติของพระสารีบุตร

พระสารีบุตรเป็นพระสาวกที่มีคุณสมบัติโดดเด่นกว่าพระสาวกรูปอื่น ๆ เช่น ดำริในการทำสังคายนาพระธรรมวินัย เป็นที่ปรึกษาแก่พระสงฆ์เมื่อมีปัญหา มีความกตัญญู เป็นผู้ประสานสามัคคี สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

การดำริปฐมสังคายนา ครั้งหนึ่ง หลังจากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมให้แก่ภิกษุทั้งหลายฟังแล้ว และที่ทรงแสดงธรรมให้มัลลกะกษัตริย์ฟังจนดึก และตรัสให้กลับไปในขณะที่นั้น ภิกษุสงฆ์ยังไม่ฟังจึงทวงให้พระสารีบุตรแสดงธรรมแทนพระองค์ให้แก่ภิกษุทั้งหลายฟัง โดยแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อให้พระบรมจรรย์ตั้งอยู่ถาวร โดยปรารภความแตกแยกของพวกนิครนถ์นาฏบุตร ที่แตกความสามัคคีกัน^{๗๗}

การเป็นที่ปรึกษาเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท เมื่อพระภิกษุใดที่มีปัญหาในเรื่องความเข้าใจที่ยังไม่แจ่มแจ้ง ท่านมักให้คำปรึกษาที่ถูกต้องชัดเจนแก่ภิกษุที่มาปรึกษาอยู่เสมอ เช่น ท่านได้กล่าวกับพระมหากัสสปะ ถึงผู้ไม่มีความเพียรเครื่องเผากิเลสว่า ผู้ไม่มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ไม่มีความสะดุ้งกลัว เป็นผู้ไม่ควรเพื่อการตรัสรู้ ไม่ควรเพื่อนิพพาน ไม่ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยมส่วนผู้มีความเพียรเครื่องเผากิเลส มีความสะดุ้งกลัว เป็นผู้ควรเพื่อการตรัสรู้ ควรเพื่อนิพพาน ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ อย่างยอดเยี่ยม^{๗๘}

ความกตัญญู พระสารีบุตรท่านถือว่าพระอัสสชิเป็นครูรูปแรก ที่นำท่านเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา ท่านจึงมีความเคารพในอาจารย์ของท่านมาก เวลาท่านจะนอน ถ้ารู้ว่าอาจารย์ของท่านอยู่ ณ ที่ใด ท่านจะหันศีรษะไปในทางทิศนั้น

สมัยหนึ่งพราหมณ์เฒ่าผู้หนึ่ง นามว่า ราชะ อยากบวชแต่ไม่มีใครรับรอง พระสงฆ์จึงไม่สามารถบวชให้ พระพุทธเจ้าตรัสถามในที่ประชุมสงฆ์ว่า มีใครรู้จักพราหมณ์คนนี้ไหม พระสารีบุตรกราบทูลว่า จำได้ว่าพราหมณ์คนนี้ เคยใส่บาตรท่านทัพพีหนึ่ง ท่านรู้จัก จึงขอรับรอง พระพุทธองค์ทรงมอบภาระให้เป็นอุปัชฌาย์บวชให้ราชะพราหมณ์ หลังจากบวชแล้ว พระราชะได้เป็นสังฆวิหาริกผู้ว่าง่ายสอนง่าย

เป็นผู้ประสานสามัคคี ครั้งหนึ่ง พระเวททัตตปาภิกษุชชีบุตร ๕๐๐ รูป ที่ยังไม่เข้าใจพระธรรมวินัยดีพอแยกจากพระผู้มีพระภาคเจ้าไปสู่คยาสิสะ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบจึงส่งพระสารีบุตรเถระและพระโมคคัลลานะไปเพื่อเกลี้ยกล่อมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้าใจ แล้วนำกลับสู่

^{๗๗} ที. ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๒/๑๙๐ , ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๒/๑๙๐.

^{๗๘} ส. นิ. (บาลี) ๑๖/๑๔๕/๑๘๘ , ส. นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๕/๑๘๘.

สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อไปถึงแล้วพระสารีบุตรได้กล่าวสอนจนภิกษุวัชชีบุตรเข้าใจแล้ว ท่านจึงนำภิกษุเหล่านั้นกลับไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผลสำเร็จ

๒.๓.๒ พระมหาโมคคัลลานะ

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธเจ้าที่มีผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างโดดเด่น จึงควรนำเอาผลงานของท่านมาเป็นตัวอย่งในการเป็นรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา บทบาทของพระมหาโมคคัลลานะเถระในการเผยแผ่พระศาสนาและสรุปได้ว่า ท่านมีผลงานการเผยแผ่ อยู่ ๔ ด้าน คือ

- ๑) การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท
- ๒) การแสดงธรรมแก่เทพบุตร เทพธิดา และบุคคลทั่วไป
- ๓) การเป็นสมณทูตในเทวโลกและยมโลก
- ๔) การแสดงฤทธิ์

ส่วนวิธีการเผยแผ่นั้น ท่านใช้วิธีการเผยแผ่แบบสนทนา แบบบรรยาย แบบถามตอบ ปัญหา และแบบการใช้ฤทธิ์ซึ่งถือว่าแตกต่างไปจากสาวกรูปอื่น ๆ มีตัวอย่างที่ท่านแสดงฤทธิ์โดยใช้เป็นสื่อในการแสดงธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะเข้าเฝ้า แล้วตรัสสั่งให้ไปสั่งสอนภิกษุทั้งหลาย ที่จิตใจฟุ้งซ่าน อวดตัว ปากกล้า ขาดสติ อยู่ที่ปราสาทมโหฬารมาจรดา พระมหาโมคคัลลานะรับพระพุทธบัญชาแล้วใช้อริยฤทธิ์ ทำให้ปราสาทสะเทือนวันไหวด้วยหัวแม่เท้ากล่าวคือ เอาปลายนิ้วเท้าเกี่ยวยอดปราสาท ทำให้ปราสาทเอนไปตั้งอยู่ข้างหนึ่ง^{๗๗} ภิกษุทั้งหลายตกใจกลัว จึงไปรวมตัวกันและได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้เห็นอุปนิสัยแห่งการบรรลุดุธรรมของเจ้าลัทธคคิทัตตะ แล้วจึงส่งพระมหาโมคคัลลานะไปปราบเมื่อพระมหาเถระไปถึงแล้วท่านก็ได้ใช้ฤทธิ์บันดาลให้ฝนตกและปราบนาคชื้ออหิฉัตตะจนยอมสยบ ให้ประจักษ์แก่สายตาของอัครคิทัตตะพร้อมกับบิรवार จนคนเหล่านั้นเกิดความยอมรับในความสามารถ มีผลทำให้พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปที่ยังไม่มีความเลื่อมใสให้มีความเลื่อมใสและที่มีความเลื่อมใสอยู่แล้วก็เลื่อมใสมากยิ่งขึ้น ทำให้พระพุทธานุรักษ์รุ่งเรืองและมั่นคง

^{๗๗} พระมหาสุชญา โจรจณฺญาโณ . “การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐. หน้า ๕๔.

๒.๓.๓ พระมหากัสสปะ

พระมหากัสสปะเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีความสำคัญมากในบรรดา พระสาวกทั้งหลาย ท่านได้รับการไว้วางใจจากพระพุทธองค์โดยสามารถถนัดเปลี่ยนจีวรกับพระพุทธเจ้าได้ มีเพียงพระสาวกรูปเดียวเท่านั้นที่สามารถทำอย่างนี้ได้ และท่านได้รับการยกย่องว่า “เป็นผู้ทรงอรรถ” ผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีดังนี้

บทบาทการเผยแผ่ของท่านพระมหากัสสปะจะเป็นการสนทนาธรรมะบ้าง การแสดงธรรมบ้างและตอบปัญหาพร้อมกันกับพระสาวกรูปอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งอุบาสกอุบาสิกา และบุคคลทั่วไป เช่น สนทนาเรื่องผู้ทำให้ปางามกับพระสาวกบุตร แสดงธรรมเรื่องการพยากรณ์ พระอรหันต์ตมผลแก่ภิกษุทั้งหลาย แต่การประกาศศาสนาของท่านพระมหากัสสปะเถระก่อนพุทธปรินิพพานนั้นส่วนใหญ่แล้วตัวท่านจะเน้นในทางปฏิบัติมากกว่าการแสดงธรรมหรือสนทนาธรรม ถือเอาการปฏิบัติเป็นแบบอย่างของภิกษุ โดยไม่เน้นการพูดจนได้รับยกย่องว่า “ เป็นนักถืออรรถเป็นวัตร” หลังจากพุทธปรินิพพานงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ท่านทำ คือ การทำสังคายนาครั้งแรก อันเป็นเหตุให้เกิดการมีสังคายนา ครั้งอื่น ๆ และพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายก็เพราะมีการสังคายนานี้เอง ท่านได้ทำงานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ การรักษาและการธำรงไว้ซึ่งพุทธพจน์ โดยเฉพาะ คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะถือว่าคำสอนเดิมที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ดีแล้ว จึงไม่มีการถอนสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงเกิดเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สามารถรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้ วิธีการเผยแผ่นั้นพระมหากัสสปะใช้วิธี การเหมือนกับพระพุทธเจ้าและพระมหาสาวกรูปอื่น ๆ คือเริ่มจากการสนทนาเป็นจุดสำคัญ^{๔๐}

๒.๒.๔ พระอานนท์

พระอานนท์ เป็นพระสาวกองค์หนึ่งในบรรดาพระสาวกที่มีชื่อเสียง พระอานนท์มีความโดดเด่นแตกต่างไปจากสาวกรูปอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน เช่น เป็นผู้ที่มีรูปร่าง น่าเลื่อมใส ใฝ่ต่อการศึกษา ช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม สุภาพอ่อนโยน รักการประหยัด มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ และเป็นผู้ที่ได้บรรลุอรหันต์ตมผลที่ประหยัด มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ และเป็นผู้ได้บรรลุอรหันต์ตมผลที่แปลกกว่ารูปอื่น คือ ในระหว่างอิริยาบถทั้ง ๔ พร้อมทั้งได้รับการสรรเสริญจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้ที่มีบุญสมบุญด้วยอภินิหาร และมีบารมีธรรม ๑๐ ประการ และได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะ ๕ ประการ ได้แก่ เป็นพหูสูตร เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นพุทธอุปัฏฐาก มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวิธีการแสดงธรรม

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

สนทนาธรรม ได้ตอบปัญหาธรรม สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจในธรรมนั้นอย่างถูกต้อง และมีบทบาทในการทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระอรหันตสาวก ตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสมอบรมมา เรื่องเกี่ยวกับพระธรรมที่มีความลึกซึ้ง ยากแก่การทำ ความเข้าใจให้กระจ่างชัด เรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุ ภิกษุณี ถึงข้อควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย เรื่องเกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา ผู้ถวายการอุปถัมภ์จะปฏิบัติให้เหมาะสมกับ อาชีพการงาน เรื่องที่ควรปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพการงาน เรื่องที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลที่มีได้ นับถือพระพุทธศาสนา พอสรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

- ๑) แสดงธรรมเพื่อระบับความกำหนดที่รอบวงจิตแก่ภิกษุวั่งสะ
- ๒) แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้มีราตรีเจริญแก่ภิกษุทั้งหลาย
- ๓) แสดงธรรมเรื่องสัมมาทิฐิแก่ภิกษุฉันนะ
- ๔) แสดงธรรมเรื่องกามคุณแก่ภิกษุทั้งหลาย
- ๕) แสดงธรรมเรื่องเครื่องผูกแก่พระกามภุ
- ๖) แสดงธรรมเรื่องพยากรณ์การบรรลุพระอรหันต์แก่ภิกษุทั้งหลาย
- ๗) แสดงธรรมเรื่องการเสวยอายตนะแก่ภิกษุทั้งหลาย
- ๘) แสดงธรรมเรื่องที่แคบแก่พระอุทายี
- ๙) แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้ทุศีลแก่ภิกษุทั้งหลาย
- ๑๐) แสดงธรรมในสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรม เป็นประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย
- ๑๑) แสดงธรรมเรื่องสิ่งที่เป็นยอด ๕ ประการกับพระภัททชิ
- ๑๒) แสดงธรรมแก่ภิกษุ เช่น เรื่องการรู้คุณวิเศษ เรื่องอาพาธ เป็นต้น
- ๑๓) แสดงธรรมแก่อุบาสก เช่น เรื่องของการจติของเทวดาแก่วิชูทภเสนาบดี เรื่องพระเสชะแก่พระมหานามะ เรื่องธรรมอย่างเอกแก่ทสมคฤหบดี ตอบปัญหาธรรมของพระเจ้าปเสนทิโกศล เรื่องสติปฏิฐาน ๔ แก่สิริวิฑฒคฤหบดี เป็นต้น
- ๑๔) แสดงธรรมแก่อุบาสิกา เช่น เรื่องคติถายภาคหน้าแก่มีศาลาอุบาสิกา เป็นต้น
- ๑๕) แสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไป เช่น เรื่องบัญญัติการละราคะ โทสะและโมหะ แก่ฉันนะปริพาชก เรื่องสวากขาตธรรมแก่คฤหบดีแก่สาวกของอาชีวก เรื่องการไม่ประพฤติพรหมจรรย์และเรื่องการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจแก่สาวกของอาชีวก เรื่องการไม่ประพฤติพรหมจรรย์และเรื่องการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจแก่ปริพาชกทั้งหลาย เป็นต้น

มีหลายเรื่องที่พระอานนท์ใช้เป็นหลักในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา อย่างที่เห็นชัดเจนคือ เป็นผู้ตอบปัญหาธรรมแก่พระมหากัสสปะในครั้งที่ทำสังคายนาครั้งแรก และได้เป็นผู้ทูลถามปัญหาต่าง ๆ เมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ เช่น เรื่องเกี่ยวกับพระธรรม มีเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น^{๔๑}

สรุปแล้ว บทบาทและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยบทบาทของพระสงฆ์นั้นมีความหลากหลายวิธีตามบุคลิกลักษณะพิเศษของแต่ละท่านดัง เช่น สารีบุตร ใช้วิธีการเผยแพร่ธรรมโดยยึดแนวทางเดียวกันกับพระพุทธเจ้า เช่น การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญการเผยแพร่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำไปเผยแพร่ พระโมคคัลลานะท่านมีอิทธิฤทธิ์มาก ท่านจึงใช้อิทธิฤทธิ์เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องมือชักจูงคนที่เป็นมิจฉาทิฎฐิให้คลายจากความเห็นผิดแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระมหากัสสปะท่านมีลักษณะนิสัยชอบอยู่อย่างสงบจึงสมาทานธุดงค์วัตร ๓ ข้อเป็นนิตย คือ (๑) ถือบ้างสกุลเป็นวัตร (๒) ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร (๓) ถือบิณฑบาตเป็นวัตร และพระอานนท์ท่านเป็นผู้ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐากอย่างดีโดยไม่ขาดตกบกพร่องจนได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ในเอตทัคคะ ๕ ด้าน ด้วยกันคือ (๑) เป็นพหูสูต (ทรงจำพุทธวจนะได้มากที่สุด) (๒) เป็นผู้มั่งคั่ง (๓) เป็นผู้มั่งคั่ง (แนวในการจำพุทธวจนะ) (๔) เป็นผู้มีความเพียร (๕) เป็นพุทธอุปัฏฐากผู้เลิศ

^{๔๑} พระมหาจิตติภิกขุ อจลธมฺโม, “ การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗, หน้า ๕๖-๗๐.

บทที่ ๓

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) โดยแบ่งประเด็นที่จะศึกษาออกเป็นหมวด ต่าง ๆ ดังนี้ (๑) หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) (๒) หลักคำสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) (๓) วิธีการสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ที่ท่านสามารถแสดงถึงบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องชัดเจน และเป็นพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับนับถือจากพุทธบริษัทตลอดมา จนเป็นเหตุทำให้ท่านประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.๑ หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) เป็นศิษย์องค์สุดท้ายที่สำคัญรูปหนึ่งของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบูรพาจารย์แห่งวงการพระอุดมศึกษารูปแรกของภาคอีสานหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ท่านสั่งสอนอบรมศิษย์ถึงการประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามข้อวัตรที่สำคัญของพระสงฆ์สายวัดป่า เมื่อครั้งที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ไปศึกษาธรรมะในการประพฤติปฏิบัติอยู่กับหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ท่านได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างลึกซึ้งในหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและมีความแตกฉานในหลักธรรมะยิ่งขึ้น^{๔๒}

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านนำหลักธรรมะที่ได้จากการฝึกฝนอบรมประพฤติปฏิบัติมาทำให้จิตใจคลายจากอภิสวาทกิเลส ท่านจึงนำหลักธรรมมาแสดงชี้แนะสั่งสอนอบรมพุทธบริษัท การเผยแผ่ของท่านนี้ จะแสดงหลักธรรมตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในขณะนั้น โดยยึดหลักการพัฒนาอบรมจิตใจเป็นหลักสำคัญแล้วมาแสดงสอน โดยท่านจะเน้นการสอนในเรื่องการเจริญสติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ หลักสติปัฏฐาน ๔ ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านได้กล่าวสอนไว้ว่า

ในการปฏิบัติ ถ้าจะว่ากันโดยสรุปแล้ว เราต้องการสร้างสติ ให้เป็นมหาสติ เป็นสติพละ เป็นสตินทรีย์ เป็นสตินิโย ไม่ได้มุ่งถึงสิ่งที่เราจะรู้จะเห็นในสมาธิ การภาวนาแม้จะเห็นนิมิต

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระธรรมโสภณ, ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๘ (ธ), ประธานศูนย์โคราชมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๘ มกราคม ๒๕๕๑.

ต่างๆ ในสมาธิ หรือรู้ธรรมะซึ่งผุดขึ้นเป็นอุทานธรรม สิ่งนั้นไม่ใช่เป็นเปอร์เซ็นต์ที่เราเก็บเอาเป็นผลงานที่เราปฏิบัติได้ ฟังทำความเข้าใจว่าไม่ใช่เป็นของดีที่เราจะเก็บเอาไว้เป็นสมบัติให้กำหนดเป็นเพียงแต่ว่าสิ่งนั้นเป็นเพียงเครื่องรู้ของจิต เครื่องระลึกของสติ เป็นอารมณ์กรรมฐานที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติเป็นอุบาย สร้างสติให้เป็นมหาสติปัญญาฐาน ^{๔๓}

๓.๑.๑ หลักสติปัญญาฐาน ๔

สติปัญญาฐาน ๔ เป็นหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ยึดถือและได้นำมาศึกษาปฏิบัติ ^{๔๔} ท่านได้นำหลักสติปัญญาฐาน ๔ ที่มีอยู่เดิมมาเผยแผ่ให้เข้ากับยุคสมัยสังคมแก่พุทธบริษัท เพื่อปลูกฝังพัฒนาพุทธบริษัทให้ก้าวไปสู่ความดับทุกข์ได้

หลักสติปัญญาฐาน ๔ คือฐานที่ตั้งของจิตสมาธิภาวนา พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวว่าต้องมีศีล ๕ สมบูรณ์ เพราะศีล ๕ สมบูรณ์ทำให้เป็นมนุษย์สมบูรณ์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ใครจะเพิ่มเป็นศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือ ๒๒๗ ข้อ ก็ได้ตามฐานะ แต่อย่างน้อย ศีล ๕ ต้องสมบูรณ์ ไม่ทำขาดตกลง

การบริกรรมภาวนา คือการฝึกจิตให้จิต มีที่เกาะ เรียกว่า มี วิหารธรรม เป็นเครื่องอยู่ของจิต.....เมื่อลม หายใจเข้าบริกรรมคำว่า "พุท"...เมื่อลมหายใจออก บริกรรม คำว่า " โธ "... บริกรรมไปทุกลมหายใจเข้าออก ทุกอิริยาบถ ทั้งยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พุด คิด ฟัง จนกระทั่งชำนาญ แล้ว คือ จิตบริกรรม คำว่า " พุทโธ " เองตลอดเวลา แม้แต่เวลานอนหลับ

การสอนให้จิตทำงานคือ การพิจารณา (บางท่าน จิตจะไปพิจารณาเอง เมื่อจิตอิม คำบริกรรม)เมื่อจิตอิมคำบริกรรมแล้ว คือ จิต จะหยุด บริกรรมเอง จะมีแต่สติ ตัวรู้อยู่ ใช้สติ ตัวนี้ไปดูพิจารณาอย่างหนึ่งอย่างใด ในสติปัญญาฐาน ๔ กาย เวทนา จิต ธรรม

๑)การพิจารณา กาย เช่น อานาปานสติ คือ การเห็นลมหายใจเข้า เห็นลมหายใจออก ไม่มีคำบริกรรมเลยหรือ อิริยาบถ คือ รู้ว่า เรากำลังทำอะไรอยู่ขณะนั้น เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน หรือ กำลังเคลื่อนไหวอย่างไรอยู่ หรือดูอาการ ๓๒ พิจารณากาย ประกอบด้วยธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ พิจารณาซากศพ ให้ดูอย่างใดอย่างหนึ่ง จนกระทั่งเห็นอย่างชัดเจน เห็นการเกิดของ สิ่ง

^{๔๓} พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปุชา ๒๕๔๔** , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๐.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์ประภาส จันทโชโต , ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดป่าศาลวัน(ธ) ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ .

กำลังดูอยู่นั้นเป็นเพียง " อะไรอย่างหนึ่ง" ที่กำลังเกิด ที่กำลังดับ สิ่งนั้นเมื่อเป็นเพียงอะไรอย่างหนึ่ง ก็ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา สิ่งนั้นมีเพื่อเป็นเครื่องรู้ของสติเท่านั้น

๒) การพิจารณาเวทนา เมื่อ สุข ก็รู้ว่า สุข เมื่อทุกข์ ก็รู้ว่า ทุกข์ เมื่อ เฉยๆ ก็รู้ว่าเฉยๆ เห็นสุข ทุกข์ หรือ เฉยๆ ชัด ชัด อยู่ เมื่อมันมีกำลังเกิด ก็ เห็นชัด เมื่อมันมันกำลังดับ ก็เห็นชัด เห็นชัดเจน เช่นนี้เรื่อยไปจนจิตรู้ว่า มันเป็นเพียง " สิ่งอะไรอย่างหนึ่ง " ที่ไม่ใช่เรา มันไม่ใช่ของเรา มันสักแต่ว่า เป็นอย่างนั้นเอง เวทนามีอยู่จริงๆ เป็นแต่เพียงเครื่องรู้ของสติเท่านั้น เวทนาสุข เย็นหนาวปกติ เวทนาทุกข์ร้อน ก็เป็นสักแต่ว่ารับรู้ เวทนา แต่ต้องรู้วิธีดับ ด้วยกรรม แต่ต้องทำ เท่านั้น ถ้าไม่ทำ ก็ดับไฟไม่ได้ ไม่มีอะไรดับไฟบาปได้ ต้องดับ ด้วยกรรม ที่ถูกต้อง ถูกกรรม ทางมรรควิธี

๓) การพิจารณาจิต ก็ เช่นเดียวกัน เมื่อ จิตมีโกรธ มีโลภ มีจิตหลง จิตสงบ จิตฟุ้งซ่าน จิตคิด อะไร ก็ตาม เราก็ใช้ " สติ " รู้เห็น มันชัดเจนอยู่ เห็น มันกำลังเกิด เห็นมันกำลังดับ มันก็ เป็นเพียง " สิ่งอะไรอย่างหนึ่ง " ที่กำลัง เกิดขึ้น ที่กำลังดับ ไม่ใช่ของเรา มันเป็นเพียงเครื่องรู้ ของสติ เท่านั้น

๔) การพิจารณา ธรรม เช่น นิเวศน์ ๕ ชั้น ๕ อายตนะ ๖ อริยสัจ ๔ โพชฌงค์ ๗ เป็นต้น...เห็นแต่ละอย่าง เห็นแต่ละตัว เห็นความเกิด ของ ธรรม ข้อ นั้นๆชัด เห็นความดับ ของ ธรรมข้อนั้นๆ ชัด....ธรรมนั้นๆ เป็นเพียง " สิ่งอะไรอย่างหนึ่ง"^{๔๕}

จากหลักการนี้เห็นได้ว่าพระราชสังวรญาณ(พุทธ สุานินโย) จะเน้นเรื่องสติปัฏฐาน ๔ มาก เพราะ สตินั้นเป็นการควบคุมจิตใจ ไม่ให้ไปยึดติดกับสิ่งของที่ไม่นั่งยืน คือ ไม่ยึดติดอยู่กับร่างกายแต่ให้รู้และเข้าใจเห็นแจ้งตามความเป็นจริง และอาศัยกายนี้ปฏิบัติตนให้พ้นไปจากความเกิด แก่ เจ็บและตาย ให้รู้ทันตามอารมณ์ที่เข้ามาปรุงแต่งจิตให้หลงไหลไปตามกิเลสตัณหา ท่านให้พิจารณาร่างกายให้เห็นตามความเป็นจริง ให้มีสติเป็นตัวกำกับอยู่เสมอ

ดังนั้น หลักสติปัฏฐาน ๔ จึงเป็นหลักการสำคัญในการปฏิบัติของพระราชสังวรญาณ (พุทธ สุานินโย) และได้นำมาสอนพุทธบริษัทให้เห็นความสำคัญของสติปัฏฐาน ๔ เพราะว่าเป็นตัวแบบหรือเป็นตัวกำกับจิตใจ ให้เข้าถึงธรรมขั้นสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

^{๔๕} พระราชสังวรญาณ(พุทธ สุานินโย), **ธรรมปฏิบัติและตอบปัญหาการปฏิบัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อรหันตชัย, มปป), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

๓.๑.๒ หลักการทำสติตามรู้ความคิด

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวไว้ว่า หลักการทำสติตามรู้ความคิดโดยการ
บริการภวณา หรือการพิจารณาสภาวะธรรม เวลาภาวนาจิตไม่สงบได้แต่ความฟุ้งซ่านรำคาญ
มีแต่จะส่งกระแสไปในทางอื่น แม้จะตั้งใจคิดพิจารณา แต่ความคิดอื่นเข้ามารบกวน ไม่สามารถ
ควบคุม จิตของเราให้คั่นคิดอยู่ในสิ่งๆเดียวได้ เพราะวิสัยของเราย่อมคิดอยู่โดยปกติ ในเวลาเมื่อ
เป็นเช่นนั้นก็ให้กำหนดสติรู้สิ่งที่จิต การทำสติตามรู้ความคิดคือคอยจ้องดูว่า ความคิดอะไรจะ
เกิดขึ้น พอมีความคิดอะไรเกิดขึ้น ให้เราทำสติตามรู้ไปเรื่อย ๆ จิตมันคิดเรื่องดีหรือเรื่องชั่วก็
แล้วแต่ปล่อยให้มันคิดไป หน้าที่ของเราคือการทำสติตามรู้อย่างเดียว ^{๔๖}

การบังคับจิตให้เข้าสู่ความสงบอย่างเคย ยิ่งบังคับเท่าไรยิ่งดิ้นรน นอกจากมันจะดิ้น
แล้ววิฤทธิฤทธิ์ของมันทำให้เราปวดหัว เพราะไปฝืนความจริงของมัน ภายหลังมาคิดว่า จะไป
คิดถึงไหน ประจวบแต่ไปถึงไหน เราจะตามดูปล่อยให้มันคิดไปประจวบก็ตามไปเรื่อย พอไปๆ มาๆ ตัว
คิดก็คิดอยู่ไม่หยุด ตัวสติก็ตาม ไล่ตามรู้กันไม่หยุด พอคิดๆ ไปแล้ว มันรู้สึกเพลินๆ ในความคิด
ของตัวเอง มันคล้ายๆ กับว่ามันห่างไกล ไกลไปๆ เกิดความวิเวกวังเวง กายเบาจิตเบา กายสงบ
จิตสงบ และพร้อมๆ กันนั้น ทั้งๆ ที่ความคิดมันยังคิดไว เร็วจนแทบจะตามไม่ทัน ปิติและ
ความสุขมันบังเกิดขึ้น แล้วก็มีความเป็นหนึ่ง คือจิตกำหนดรู้อยู่ที่จิต ความคิดอันใดเกิดขึ้นกับจิต
สักแต่ว่าคิด คิดแล้วปล่อยให้ว่างไปๆ มันไม่ได้ยึดเอามาสสร้างปัญหาให้ตัวเองเดือดร้อน

ในที่สุดเมื่อมันตัดกระแสแห่งความคิดแล้ว มันวูบวาบๆ เข้าไปสู่ความสงบนิ่งจนตัว
หายเหมือนอย่างเคย จึงมาได้ข้อมูลขึ้นมาว่า “ธรรมชาติของมันเป็นอย่างนี้ คือลอบรมสมาธิ
สมาธิอบรมปัญญา ปัญญาอบรมจิต ความคิดอันใดที่สติรู้ทันทุกขณะจิต ความคิดอันนั้นคือ
ปัญญาในสมาธิ เป็นลักษณะของจิตเดินวิปัสสนา” พร้อมๆ กันนั้น ถ้าจะนับตามลำดับองค์ฌาน
ความคิดเป็นตัววิจก สติรู้พร้อมอยู่ที่ความคิด เป็นตัววิจก เมื่อจิตมีวิจก วิจก ปิติและความสุข
ย่อมบังเกิดขึ้นไม่มีปัญหา ในข้อนี้ขอทำความเข้าใจว่า การที่เราหาเรื่องให้จิตมาบริการภวณา
เช่น พุทโธ เป็นต้น เราจะต้องทำงานถึง ๒ หน้าที่ คือ (๑) หาเรื่องมาให้จิตคิด (๒) ทำสติ
ประคองจิตให้มานี้กอยู่กับคำบริการภวณา คือ พุทโธ คำนั้น ที่เราทำหน้าที่ ๒ อย่างพร้อมกัน
ไป แต่ถ้าจิตของเรามีความคิดอยู่โดยปกติ เราเพียงแต่ทำสติกำหนดตามรู้ความคิดเท่านั้น ลองนึก
ดูว่าการทำอย่างนี้เราจะมึ่งานทำเพียงหน้าที่เดียว เพราะ พุทโธ ก็คือความคิด แล้วเรายังต้อง
ตั้งใจทำสติควบคุมจิตให้มันนึกพุทโธอยู่ แต่ถ้าจิตมันคิดของมันไปเอง เราเพียงแค่ว่าทำสติตามรู้มัน

^{๔๖} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปุจฉา ๒๕๓๘**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๙๒.

เท่านั้น จะไม่ยากกว่าที่เราทำหน้าที่อย่างเดียว เท่าที่ทดสอบดูแล้ว การที่ปล่อยให้อึดมั่นคิดไป แล้วทำสติตามรู้ เป็นสิ่งที่ทำง่ายในตอนแรก ๆ อาจะยาก แต่เมื่อทำได้แล้วมัน จะง่าย เพราะต่อไปจิตมันคิดอะไรขึ้นมา เขาจะเอาสิ่งนั้นเป็นอารมณ์กรรมฐานไปได้หมด ผลที่จะเกิดจากการตามรู้ความคิด ความคิดเป็นอารมณ์สิ่งรู้ของจิต เป็นที่ระลึกของสติ เมื่อสติสัมปชัญญะดีขึ้น เราจะรู้สึกได้ว่า “ความคิดเป็นอาหารของจิต ความคิดเป็นการบริหารจัดการความคิดเป็นการผ่อนคลาย ความตึงเครียด ความคิดเป็นนิมิตหมายให้เราเห็นว่า อะไรเป็นเรื่องทุกข์เป็นอนัตตา” แล้วความคิดมันจะมายั่วให้เราเกิดอารมณ์ดี อารมณ์เสีย มองเห็นอริยธรรมอริยธรรม มันก็มีสุขบ้าง ทุกข์บ้าง คละกันไป ในที่สุดก็มองเห็นทุกข์อริยสังข์ ถ้าจิตมันเกิดทุกข์ขึ้น สติรู้พร้อม มองเห็นทุกข์อริยสังข์ ถ้าจิตมีปัญญาารู้สึก มันจะบอกว่า นี่คือทุกข์อริยสังข์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วมันจะดูทุกข์กันต่อไป สุข ทุกข์ ทั้งสองอย่างเกิดขึ้นสลับกันไป อันนี้คืออกฏอริยสังข์ แล้วในที่สุดจิตมีสติปัญญาดีขึ้นมันจะกำหนดหมายรู้ว่า “นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิดนอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ” แล้วจะมองเห็นว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น ดับไป เกิดขึ้น ดับไป อยู่อย่างนั้น ^{๔๗}

หลักการปฏิบัติธรรมพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านกล่าวสอนไว้ว่ามันสำคัญอยู่ที่การสำรวจจิตเป็นใหญ่ เพราะพื้นฐานแห่งความดีความชั่วยอมเกิดที่จิต ถ้าจิตดวงนี้ปราศจากสติเป็นเครื่องคุ้มครองหรือประคับประคองเมื่อไร เมื่อนั้นจิตดวงนี้จะต้องมีความเผลออกไปนี้ก่อสร้างบาปอกุศลขึ้นไต่ตัว ถ้ามีสติสัมปชัญญะประคับประคองอยู่ตลอดเวลา จะไม่มีโอกาสเผลไปสร้างบาปสร้างกรรมขึ้นไต่ตัวเลย เพราะฉะนั้นหลักการอบรมจิตให้มีสติจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม ^{๔๘}

๓.๑.๓ หลักการทำสมาธิให้สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวถึงหลักการการทำสมาธิให้สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน โดยท่านจะเน้นถึงปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมกรรมฐานเพื่อจะให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน นั่นเป็นสิ่งที่ชาวพุทธสนใจกันมานาน และการศึกษาธรรมะเพื่อความรู้อย่าง และความเข้าใจตามตำราเราเรียนกันมามาก ถ้าหากนำไปปฏิบัติตาม ก็เข้าใจว่าจะเกิดประโยชน์ได้เพราะการปฏิบัติธรรม ^{๔๙} และสามารถนำสมาธิมาใช้ในการศึกษาเล่าเรียน เช่น การเรียนนักธรรมเรียนบาลี โดยถือว่าเป็นการฝึกสติสมาธิที่สำคัญ เป็นหลักการการทำสมาธิเพื่อให้สัมพันธ์กับ

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๙๔.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๙๕.

^{๔๙} สัมภาษณ์ อุดาสิกาอุไร ทิพยรักษ์, ศิษยานุศิษย์วัดป่าสาลวัน, ๓๑ มกราคม ๒๕๕๑.

การดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง^{๙๐} จุดสำคัญอยู่ที่ว่าเราต้อง “ทำจิตให้มีสิ่งรู้ ทำสติให้มีสิ่งระลึก จะเป็นอะไรก็ได้ที่เราสามารถรู้กันได้ด้วยจิต ” ถ้าหากท่านสามารถทำสติตามรู้การยืน เดิน นั่ง นอน รับประทานอาหาร ดื่มน้ำ ทำ พูด คิด ก็จะเป็นการดี เป็นการปฏิบัติธรรมอย่างวิเศษ การฝึกสมาธิโดยยึดเอาอารมณ์ปัจจุบันเป็นอารมณ์ของจิต แล้วก็ฝึกทำสติรู้อยู่กับสิ่งที่รู้ที่อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งอาศัยหลักทั่วไปด้วยวิธีกำหนดรู้การยืน เดิน นั่ง นอน รับประทานอาหาร ดื่มน้ำ ทำ พูด คิด ทุกลมหายใจ อันนี้เป็นการทำสมาธิแบบสากล เมื่อเราพยายามฝึกหัดทำสมาธิแบบนี้ เราจะไม่พบอุปสรรคขัดขวางในการปฏิบัติ และเราไม่ต้องเลือกกาลเลือกเวลา ไม่ต้องอ้างว่าเราไม่มีเวลาจะทำ ไม่ต้องไปนั่งสมาธิหลับภวานาทันทีไหน ไม่ต้องเข้าห้องกรรมฐาน ๗ วัน ๑๕ วัน ไม่ต้องสละงานในหน้าที่ ที่เรารับผิดชอบอยู่ไปสู่สถานที่วิเวกแห่งใด ใครที่ยังไม่มีโอกาสจะเข้าวัดมานั่งสมาธิหลับตาอย่างที่พระท่านชักชวน การปฏิบัติธรรมสมาธิเอาอย่างนี้ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน รับประทานอาหาร ดื่มน้ำ ทำ พูด คิด ให้มีสติอยู่ตลอดเวลา ถ้าเรายึดหลักที่ว่านี้ เราก็ได้ฝึกสมาธิอยู่ตลอดเวลาโดยไม่มีอุปสรรคใดๆ มาขัดขวาง เราปฏิบัติกันเพียงแค่นี้ เราสามารถทำสมาธิให้เกิดอย่างแท้จริงได้ เพราะในหลักมหาสติปัฏฐาน ท่านสอนไว้ว่า “การก้าวไปก็รู้ การถอยกลับก็รู้ การคู้แขนเหยียดแขน รู้ การกระพริบตา รู้ การคิดอ่านอะไร รู้ เอาตัวรู้ตัวเดียวตามรู้” เมื่อตามรู้ด้วยการตั้งใจ ที่ตั้งใจกำหนดตามรู้ เมื่อสติสัมปชัญญะทรงพลังขึ้น ตัวรู้ที่เราตกแต่งเอานี้จะกลายเป็นอัตโนมัติ สามารถที่จะตามรู้ความรู้สึกนึกคิดและการเคลื่อนไหวของเราเองอยู่ทุกขณะจิต เมื่อตัวรู้ตัวนี้มีพลังแก่กล้าขึ้น จิตสามารถที่จะมีสติตามรู้ทุกสิ่งทุกอย่างอันเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของเราทุกขณะจิต เมื่อเป็นเช่นนั้นโอกาสที่จิตจะสงบลงเป็นสมาธิ ซึ่งประกอบด้วยองค์ มีวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา ย่อมมีได้ในโอกาสใดโอกาสหนึ่งในขณะทำงาน กำหนดสติรู้อยู่กับงาน เวลาคิด ทำสติรู้กับการคิด โดยถือการทำงาน การคิดเป็นอารมณ์ของจิต “โดยธรรมชาติของจิต ถ้ามีสิ่งรู้ สติมีสิ่งระลึก จิตย่อมสงบ มีปิติ สุข เอกัคคตาได้ในโอกาสใดโอกาสหนึ่งจนได้ ถ้าผู้ปฏิบัติตั้งใจทำจริง”^{๙๑}

การฝึกสติสมาธิ เราสามารถฝึกได้ทุกอิริยาบถ ทุกลมหายใจทุกขณะจิต ไม่ว่าจะทำอะไร ถ้าเรามีความตั้งใจให้เด่นชัด คือให้มีสติ มีจิตแน่วแน่ตั้งมั่น เป็นการฝึกสมาธิทั้งนั้น เพราะฉะนั้นการฝึกสมาธิจึงสรุปลงในหลักที่ว่า “เราต้องทำจิตให้มีอารมณ์สิ่งรู้ สติมีสิ่งระลึก จะเป็นอะไรก็ได้ ถ้าเราเข้าใจกันอย่างนี้ สมาธิจะไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน ไม่เป็นอุปสรรค

^{๙๐} สัมภาษณ์ พระราชวิมลโมลี, รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑.

^{๙๑} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), ฐานิยปุจฉา ๒๕๓๘, หน้า ๑๐๓.

ต่อการสร้างสรรค์โลกให้เจริญ”^{๑๒} แต่ถ้าหากจะเอาสมาธิมุ่งแต่ความสงบอย่างเดียวมันจะเกิดอุปสรรคขึ้นมาทันที แม้การงานอะไรต่างๆ มองดูผู้คนที่ขวางหูขวางตาไปทั้งหมด อันนั้นคือสมาธิแบบฤษีทั้งหลาย การภาวนานั้น หากใครภาวนาเป็นแล้ว ถ้าเป็นฆราวาสเกิดเพื่อครอบครัว อยากจะหนีครอบครัวไปก็ไม่ถูก ถ้าเป็นแม่บ้าน เมื่อภาวนาเป็นแล้วชี้แจงข่าวก้าวให้สามีรับประทานก็ไม่ถูก พ่อบ้านเมื่อภาวนาเป็นแล้วไม่เอาใจใส่ครอบครัว มีแต่นั่งหลับตาภาวนาก็ไม่ถูก การภาวนาของพระพุทธเจ้า นั้น ใครภาวนาเป็นแล้วจะต้องนำไปประยุกต์ใช้เข้ากับการงาน และวิชาความรู้ทุกแขนง เช่น ใครเรียนวิชาการแพทย์ วิศวกรรม เกษตรกรรม เมื่อภาวนาเป็นแล้วจะไปประยุกต์เข้ากับวิชาการนั้น ๆ ได้หมด เกี่ยวกับเรื่องการทำงานถ้าใครภาวนาเป็นแล้วย่อมมีความหมั่นขยันเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณในการประกอบกิจการงานในหน้าที่ของตนนั้น เมื่อภาวนาแล้วชี้แจงไม่เอาไหนใช้ไม่ได้ อันนี้คือข้อสังเกตโดยทั่ว ๆ ไป ^{๑๓}

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านเน้นสอนถึงหลักการทำสติโดยให้พยายามทำให้มีความสัมพันธ์ กับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมอันเป็นชีวิตประจำวันได้จะดีที่สุด เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมันเป็นสภาวะธรรม เป็นเครื่องรู้ของจิต เป็นเครื่องระลึกของสติ การปฏิบัติกับสิ่งเหล่านี้คือ เราทำสติรู้อย่างเดียว โดยไม่มีพิธีรีตองอะไร แต่อย่าให้ห่างกัน ในมหาสติปัฏฐาน ให้กำหนด ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ทำสติอย่างเดียว นี่คือหลักการปฏิบัติสมาธิให้เกิดพลังจิตมีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันและการทำงานที่เราทำอยู่ โดยเอาเรื่องชีวิตประจำวันเป็นเรื่องรู้ของจิตและเครื่องระลึกของสติ^{๑๔}

๓.๒ หลักคำสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) เป็นพระผู้ทรงธรรมทรงวินัย ท่านประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมอยู่วัดป่าซึ่งเรียกว่า อรัญญาวาสี ซึ่งท่านเป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย โดยเฉพาะในเรื่องของศีล ท่านประพฤติปฏิบัติตนด้วยความสันโดษพอใจในสิ่งที่เป็นอยู่โดยท่านยึดถือแบบอย่างมาจากครูบาอาจารย์ที่ได้สั่งสอนอบรมมา^{๑๕} โดยมีหลักคำสอนที่ท่านได้ประพฤติปฏิบัติและนำมาเผยแผ่แก่พุทธบริษัทจนเป็นที่ยอมรับ โดยท่านจะสั่งสอนอบรมลูกศิษย์และพุทธบริษัท

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๖.

^{๑๔} อ่างแล้ว.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระเทพรัตนดิลก, เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา (ธ) , ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑.

ให้ประพฤติปฏิบัติหลักธรรมเรื่องศีลโดยพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวบรรยายไว้ตอนหนึ่งว่า

ศีล ๕ เป็นหลักธรรมสำคัญ เป็นหลักประกันความปลอดภัยของสังคม ถ้าหากคนในสังคมมีศีล ๕ ประการนี้ เป็นเครื่องควบคุมการประพฤติปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ให้ดีงาม สังคมสามารถที่จะมีความอยู่เย็นเป็นสุขและมีความสงบ เมื่อมีศีล ๕ บริบูรณ์ดีแล้ว ไม่เฉพาะแต่ทำให้สังคมอยู่ด้วยความสงบสุขเท่านั้น ยังทำให้หมู่คณะในสังคมนั้น ๆ เกิดความพร้อมเพรียงสามัคคีซึ่งกันและกันด้วย ^{๙๖}

๓.๒.๑ คำสอนเรื่องศีล

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) จะอบรมสั่งสอนให้บุคคลทั่วไป รู้จักการรักษาศีล ๕ โดยความเป็นมาของศีล หรือ เบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา, การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน^{๙๗} หรือ สีละ แปลว่า ปกติ ปกติกาย ปกติวาจาปกติใจ, ปกติกาย คือ กายไม่ฆ่า ไม่ประทุษร้าย ปกติวาจา คือ ปากไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดโกหก ไม่พูดส่อเสียดยุยง ไม่พูดเพื่อเจ้าอหิวาไลหล จิตปกติ ไม่คิดอิจฉาทาร้อนใคร มีสติกำหนดรู้ตัวเองอยู่ตลอดเวลา เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างเป็นปกติแล้วก็ได้ชื่อว่า มีศีล^{๙๘}

ศีล ๕ เป็นศีลประจำโลก , ศีล ๘ เป็นศีลที่เกิดขึ้นในสมัยพระพุทธเจ้า , ศีล ๒๒๗ เกิดขึ้นในสมัยที่มีพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีพระพุทธเจ้า ศีล ๒ ประเภทนี้ไม่มี แต่ศีล ๕ เป็นศีลเก่าแก่ดั้งเดิม ศาสนาพุทธจะมีหรือไม่มี ก็ยังมีคนรักษาศีล ๕ เหลืออยู่ในโลกบ้าง ไม่ได้ขาดสูญไปเลยทีเดียว บัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) บัญญัติขึ้นตามกฎหมายของธรรมชาติ, (๒) บัญญัติตามความนิยมของสังคม^{๙๙}

ประการแรก ; อาศัยความรู้จริงเห็นแจ้งในกฎธรรมชาติที่มีแล้วแต่เก่าแก่ดั้งเดิมซึ่งไม่มีผู้ใดบัญญัติตกแต่งเอาไว้ แต่มันก็เป็นกฎธรรมชาติ เช่น ศีล ๕ เป็นต้น

ประการที่สอง ; ทรงบัญญัติตามความนิยมของสังคม ในสังคมย่อมมีผู้ดี มีไพร่มีคนหลายระดับชั้นในสังคม ผู้ดีก็ต้องมีคนรักษาภิรยามารยาทให้สุภาพเรียบร้อย พระภิกษุสงฆ์

^{๙๖} จากเทปธรรมบรรยายเรื่อง "ศีล ๕ เป็นหลักประกันภาวณา และการตามกำหนดรู้".

^{๙๗} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๖.

^{๙๘} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), สุขสงบด้วยศีล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๔) , หน้า ๕๐.

^{๙๙} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), ฐานิโยปฐา ๒๕๓๘, หน้า ๕๐.

ซึ่งบวชมาในศาสนาี้มาจากต่างตระกูล ต่างชั้นวรรณะ การศึกษา การปฏิบัติ การอบรมก็แตกต่างกัน บางครั้งบางท่านยังไม่เข้าใจระเบียบการปฏิบัติ ของชนชั้นผู้ดีก็ไปแสดงกิริยาอันไม่ดี ไม่งามให้ชาวบ้านเขาตำหนิ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าเป็นความเสียหายแก่ศาสนาหรือเสียหายแก่สังคม พระองค์จึงทรงบัญญัติวินัย ซึ่งเกิดขึ้นตามเหตุตามผล ตามเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้น ซึ่งมีผู้ทำผิดเป็นมูลเหตุ ชาวบ้านเขามายกโทษตำหนิติเตียน พระองค์จึงได้ประชุมสงฆ์บัญญัติวินัยนั้นๆ ขึ้นจนระเบียบวินัยในพระปาติโมกข์ มีตั้งหลายข้อ ภิกษุณี ๓๑๑ ข้อ ภิกษุสงฆ์ ๒๒๗ ข้อ

การสมาทานศีล เป็นจารีตประเพณีที่บ่งบอกถึงความมีอยู่แห่งพระสังฆธรรม ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของศีล เป็นกฎหรือเป็นระเบียบ เป็นวิธีการที่พุทธบริษัทจะต้องยึดมั่นเป็นหลักปฏิบัติเพื่อฝึกหัดตน ให้เป็นอุบาสกอุบาสิกา ผู้เข้าไปนั่งอยู่ใกล้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และศีลตามขั้นตอน ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ของพระสงฆ์ ก็เป็นกฎหรือระเบียบจารีตประเพณีของความประพฤติเป็นเช่นนั้นๆ ตามชั้นภูมิของตนเอง ผู้บวชเป็นแม่ชีชาว นางชีดาบส ยึดศีล ๘ เป็นหลักปฏิบัติ บวชเป็นสามเณร ยึดศีล ๑๐ เป็นหลักปฏิบัติ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ ล้วนแต่เป็นระเบียบประเพณีหรือจารีต เป็นคลองแห่งแนวทางที่เราจะยึดไว้เป็นหลักปฏิบัติ เพื่อความเป็นอุบาสกอุบาสิกา เพื่อความเป็นแม่ชื่อนางชี เพื่อความเป็นสามเณร เพื่อความเป็นภิกษุ ที่ท่านบัญญัติไว้ อย่างนั้น ก็เพื่อให้มีความประพฤติแตกต่างกัน ซึ่งมีความระเบียบและสูงขึ้นไปตามลำดับขั้นตอน^{๐๐๐}

ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ จะปรากฏเด่นชัดอยู่ที่จารีตประเพณี หรือวิธีการ ศาสนพิธี ศีล ๕ เป็นพิธีการทำตนให้เป็นอุบาสก อุบาสิกา ศีล ๘ เป็นพิธีการทำตนให้เป็นอุบาสก อุบาสิกา ประเภทนักบวชในขั้นต้น ศีล ๑๐ เป็นพิธีการทำผู้บวชให้เป็นสามเณร ศีล ๒๒๗ เป็นพิธีการทำบุคคลผู้อุปสมบท เป็นพระให้เป็นพระภิกษุตามพระวินัย ล้วนแต่เป็นศาสนพิธีทั้งสิ้น ^{๐๐๐}

ศีล ๕ นี้เป็นเรื่องสำคัญ เป็นแม่บทแห่งศีลทั้งหลายทั้งปวง เป็นหลักธรรมที่เป็นข้อมูล เป็นจุดเริ่มแห่งการกระทำที่เป็นความดี ผู้ใดปฏิบัติธรรมคำสอนของพระศาสดา ให้เกิดประโยชน์ทางมรรคผล นิพพานอย่างแท้จริง ขอให้ยึดมั่นในศีล ๕ ประการ เมื่อมีศีล ๕ ข้อนี้โดยบริสุทธิ์ บริบูรณ์แล้ว ความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจะปลุกฝังคุณความดีอันใดลงไป คุณความดีนั้นก็ฝังแน่นในกาย ในวาจา และในใจ พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนให้

^{๐๐๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๒.

^{๐๐๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๓.

มนุษยรักรักษาศีล ๕ เพราะว่าพระพุทธเจ้าทรงปรารถนาให้มนุษย์สร้างความรัก ความเมตตา ความเอ็นดู ความปรารถนาต่อกันและกัน ประโยคแรกท่านสอนว่าอย่าฆ่ากัน อย่าเบียดเบียนกัน อย่าข่มเหงกัน อย่ารังแกกัน อย่าอิจฉากัน อย่าพยาบาทกัน สิ่งดังกล่าวมานี้อยู่ในขอบข่ายแห่งศีล ๕ ข้อ ถ้ามนุษย์ไม่ฆ่าไม่เบียดเบียน ไม่ข่มเหงกัน ไม่รังแกซึ่งกันและกัน ไม่อิจฉาพยาบาทอาฆาตจองเวรซึ่งกันและกัน สังคมจะมีความสุขสงบสุขราบรื่น โดยจะมองเพื่อนฝูงของเราฉันท์มิตร เหมือนกับเป็นลูกพ่อแม่เดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นสังคมก็มีความสุข^{๑๑๒}

องค์ประกอบของศีล ๕ มีดังนี้

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการปลงชีวิต หรือ เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน ผู้ประพฤตินในศีลข้อที่ ๑ นี้ ย่อมเป็นผู้ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ประพฤติเพื่อความสันติสุขแก่ไปทั่วโลก ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ เป็นผู้มียอายุยืน ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน และผู้ไม่ประพฤตินในศีลข้อที่ ๑ นี้ ย่อมเป็นผู้โหดร้ายทารุณ ปราศจากความเมตตาต่อกันจะเป็นผู้มีอายุสั้น

๒) อทินนาทานา เวรมณี คือ เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการถือเอาของที่เขามีได้ให้ หรือ เว้นจากการลักโกงละเมิดกรรมสิทธิ์ทำลายทรัพย์สิน ผู้ประพฤตินในศีลข้อที่ ๒ นี้ ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ ทรัพย์สมบัติที่อยู่ในความปกครองมีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายมาเบียดเบียนทำลาย ผู้ที่ไม่รักษาศีลข้อที่ ๒ นี้ ย่อมจะไม่เป็นที่รักของคนทั่วไป ไม่มีใครที่ต้องการคบหาด้วยผลที่จะได้รับจะถูกโจรผู้ร้ายมาทำลายทรัพย์สินของเขาไป

๓) กาเมสุมิฉฉา จารา เวรมณี คือ เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการประพฤตินผิดในกาม หรือ เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน เป็นข้อห้ามที่ไม่ให้ประพฤตินล่วงล้ำเขตอันเป็นแดนแห่งสามีภรรยาผู้เป็นที่รักของกันและกัน ผู้รักษาศีลข้อที่ ๓ นี้ ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ คู่แห่งสามีภรรยาอยู่ร่วมกันเป็นผาสุก ส่วนผู้ที่ไม่รักษาศีลข้อที่ ๓ นี้ ผลที่จะได้รับย่อมจะทำให้ผู้ประพฤตินผิดมีแต่ความเดือดร้อน

๔) มุสาวาทา เวรมณี คือ เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการพูดเท็จ พูดโกหก พูดหลอกลวง เป็นข้อห้ามไม่ให้พูดโกหกหลอกลวงให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย เพราะสัตว์โลกมีความเชื่อถือกันด้วยความสัตย์และความจริงอยู่แล้ว ผู้ประพฤตินในศีลข้อที่ ๔ นี้ ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ เป็นผู้น่าเคารพนับถือของทุกคน แต่ผู้ที่ไม่ประพฤตินในศีลข้อที่ ๔ นี้ ย่อมได้รับผลคือ เป็นผู้ที่มีคำพูดไม่น่าเชื่อถือ ถูกคนอื่นตำหนิติเตียนอยู่ร่ำไป ไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๔.

๕) สุราเมรัยมีชขปมาทัญฐานา เวรมณี คือเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หรือ เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ ผู้ไม่รักษาศีลข้อที่ ๕ นี้ ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในความประมาท^{๑๐๓}

ประโยชน์ของการรักษาศีล ๕ พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวสอนว่า

ประการแรกป้องกันไม่ให้มนุษย์มีการฆ่ากัน เพราะปาณาติบาต เราพยายามฆ่าท่าน ท่านก็จะพยายามฆ่าเรา อทินนาทาน การหยิบฉวยเอาผลประโยชน์ของผู้อื่น หรือทรัพย์สมบัติของผู้อื่นที่เขาไม่อนุญาต ด้วยอาการแห่งขโมย เมื่อท่านรู้ท่านก็โกรธท่านก็ฆ่าเราหรือไม่ถ้าเราเก่งกว่า เราต้องเป็นฝ่ายฆ่าท่าน มุสาวาท หลอกลวงอำพรางให้ท่านเสียผลประโยชน์ เกียรติยศ ชื่อเสียง ท่านโกรธท่านก็ฆ่าเราหรือไม่เราก็ต้องฆ่าท่าน สุรา ตั่วมัวเมาหรือมึนเมา ด้วยฤทธิ์แห่งของเมา หรือเมาในลาภในยศในสรรเสริญ ในความสุขทำให้เกิดความอิจฉาดาร้อน ก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดมีการฆ่ากัน เพราะฉะนั้นศีล ๕ ข้อนี้ จึงเป็นคุณธรรมป้องกันความปลอดภัยของสังคม ป้องกันมนุษย์ไม่ให้เกิดมีการฆ่ากัน

ประการที่ ๒ ศีล ๕ ประการนี้ มีคุณในการตัดทอนผลเพิ่มของบาป การทำบาปทำกรรม สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นบาป เป็นการกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา โดยมีใจเป็นผู้เจตนา คือมีความตั้งใจทำลงไปแล้วเป็นบาปทันที มีแต่ละเมิดศีล ๕ ข้อเท่านั้น นอกนั้นไม่มีปัญหา เพราะฉะนั้นใครรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์จึงเป็นการตัดทอนผลเพิ่มของบาป^{๑๐๔}

๓.๒.๒ คำสอนเรื่องสมาธิ

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวอบรมสั่งสอนให้ พุทธบริษัทรู้จักเรื่องของสมาธิ เพราะสมาธิเป็นชื่อของธรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งแปลว่า ความตั้งมั่นหรือความตั้งใจมั่น ตั้งมั่นต่อการยืน เดิน นั่ง นอน รับประทาน ดื่ม ทำ พูด คิด มีความมั่นใจอยู่ตลอดเวลา ได้แก่การกำหนดรู้การยืน เดิน นั่ง นอน รับประทาน ดื่ม ทำ พูด คิด อยู่ทุกขณะจิตทุกลมหายใจ ได้ชื่อว่าเป็นการฝึกสมาธิแล้ว^{๑๐๕}

ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ คือ สภาวะของจิตที่ได้รับการฝึกจนถึงขั้นสงบนิ่ง จะต้องมึศีลเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เมื่อมีความบริสุทธิ์ในทางความประพฤติ เชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของตน และไม่มี ความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ เพราะความรู้สึกร้อนรังเกียจในความผิดของตนเองจิตใจ

^{๑๐๓} พระราชธรรมมุนี (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๐๖.

^{๑๐๔} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปฐา ๒๕๓๘**, หน้า ๕๕.

^{๑๐๕} พระราชสังวรญาณ, **ประวัติชีวิตและหลักธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป), หน้า ๙๕.

จะปลอดโปร่งสงบแน่วแน่นมุ่งมั่นต่อสิ่งที่คิด คำที่พูด จิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน สงบ มุ่งมั่น แน่วแน่นเท่าใด การคิดการพิจารณา การรับรู้สิ่งต่าง ๆ ก็ยิ่งชัดเจน แล่นและคล่องตัว เป็นผลดีในทางปัญญามาก ขึ้นเท่านั้น การที่จิตจะสงบเป็นสมาธิได้ต้องอาศัยการฝึกหรืออบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพชีวิต และรู้จักความสามารถในกระบวนการของสมาธิ สมาธิจึงหมายถึง ภาวะจิตที่มีคุณภาพและมีสมรรถภาพดีที่สุด

สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือ ภาวะที่จิตแน่วแน่นต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ “จิตตัสเสกัคคตา ” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “เอกัคคตา ” ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือไม่ส่ายไป^{๑๐๖} หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย ท่านได้ให้นิยามความหมายของสมาธิไว้ว่า การทำจิตมีสิ่งรู้ การทำสติให้มีสิ่งระลึก หมายความว่า เมื่อจิตของเรานึกถึงสิ่งใด ให้มีสติอยู่ตรงนั้น^{๑๐๗}

ในพุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ ท่านจัดแยกสมาธิออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑) ชณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะ (momentary concentration) เป็นสมาธิขั้นต้นซึ่งคนทั่วไปอาจใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันให้ได้ผลดี และจะใช้จุดตั้งต้นในการเจริญวิปัสสนาก็ได้

๒) อุปะจารสมาธิ คือ สมาธิเฉียด ๆ หรือสมาธิจวนจะแน่วแน่น (access concentration) เป็นสมาธิขั้นระงับนิวรณ์ได้ ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฌาน หรือสมาธิในบุพภาคแห่งอัปปนาสมาธิ

๓) อัปปาสมาธิ คือ สมาธิแน่วแน่น หรือสมาธิที่แนบสนิท (attainment concentration) เป็นสมาธิระดับสูงสุด ซึ่งมีในฌานทั้งหลาย ถือว่าเป็นผลสำเร็จที่ต้องการของการเจริญสมาธิ^{๑๐๘}

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นสากลของสมาธิไม่ใช่มีเฉพาะในบ้านเมืองของเรา สมาธิไม่ใช่ของศาสนาใด ไม่มีศาสนาใดผูกขาด สมาธิเป็นของคนมีศาสนา เป็นทั้งของคนไม่มีศาสนา โดยที่สุดแม้สัตว์เดรัจฉานก็ต้องอาศัยสมาธิ ถ้าเขาไม่มีสมาธิ เขาก็เอาชีวิตรอดมาได้ สมาธิเป็นหลักธรรมกลางๆ ใครจะไปบอกว่าเรื่องสมาธิเป็นเรื่องศาสนาของฉันแต่ผู้เดียว ความรู้สึกอันนี้เป็นความเข้าใจชนิดที่ว่าชี้โง่ง เพราะสมาธิเป็นหลักธรรมที่เป็นธรรมชาติที่มี

^{๑๐๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, หน้า ๘๒๔.

^{๑๐๗} พระราชสังวรญาณ, **ฐานิโยปฐา ๒๕๔๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑.

^{๑๐๘} **เรื่องเดียวกัน**. หน้า ๘๒๖.

อยู่แล้ว ไม่ได้สังกัดในลัทธิและศาสนาใด เป็นหลักธรรมสาธยายกันไป ทุกคนปฏิบัติได้ และเมื่อปฏิบัติได้แล้ว ไม่ได้ขัดกับพระประสงค์ของพระเจ้าองค์ใด ถ้าเข้าถึงสัจธรรมแล้ว จะบรรลุถึงจุดประสงค์ของพระเจ้าทุกองค์บรรดาที่มีในจักรวาลนี้ คนศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม หรือคนไม่มีศาสนาเลยก็ฝึกสมาธิได้ แต่ความแตกต่างของศาสนาอยู่ที่บทบัญญัติของพระเจ้า พุทธศาสนามีบทบัญญัติ ๕ ข้อ คือ ศีล ๕ คริสต์ศาสนา ก็มีบทบัญญัติอยู่ ๑๐ ประการ ความแตกต่างอยู่ที่ตรงนี้เท่านั้น สร้างความรู้สึกในจิตของตัวเองให้มีภาวะรู้สึกสำนึกผิดชอบชั่วดี ให้จิตมีสติรู้ตื่นเบิกบานอยู่ตลอดเวลา ทรงไว้ซึ่งความรู้สึกเช่นนั้น และน้อมนึกตั้งเจตนาอยู่เสมอว่าเราจะละชั่ว ประพฤติดี ทำจิตให้บริสุทธิ์สะอาด ความรู้สึกสำนึกผิดชอบชั่วดี สภาวะที่เรามีความรู้ ตื่น เบิกบานในจิตในใจก็ดี หรือเจตนาที่จะตั้งใจดเว้นสิ่งชั่ว ประพฤติดี ทำจิตให้บริสุทธิ์สะอาดก็ดี เป็นกิริยาแห่งความมีคุณธรรม คือทำจิตของเราให้เป็นพระเจ้า^{๙๙}

คนนับถือศาสนาพุทธ พระเจ้าของเขาก็คือพระพุทธเจ้า คนนับถือศาสนาคริสต์ เมื่อจิตมีสภาวะรู้ ตื่น เบิกบาน หรือรู้สึกสำนึกผิดชอบชั่วดี เขาก็มีพระเจ้าของเขาอยู่ในใจ ดังนั้น เมื่อเรามีพระเจ้าอยู่ในใจ พระพุทธเจ้าก็ดี พระเจ้าก็ดี ถ้ามีอยู่ในใจของใครต่อใคร ใครจะไปในสถานที่แห่งใด ยืน...เราก็ไปกับพระเจ้า เดิน...เราก็อยู่กับพระเจ้า นั่ง...เราอยู่กับพระเจ้า นอน...เราอยู่กับพระเจ้า รับประทาน ดื่ม ทำ พูด คิด ไม่ว่าจะทำอะไร เราอยู่กับพระเจ้า คำว่า พระเจ้า ก็คือเจ้าแห่งผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เรามานั่งสมาธิภาวนาในปัจจุบันนี้ ถ้าชาวพุทธภาวนาพุทโธ ชาวคริสต์ภาวนาเยชู ตั้งใจเอาจริงเอาจัง เมื่อสมาธิเกิด จิตจะสงบนิ่ง สว่าง รู้ตื่น เบิกบานเหมือนกัน ถ้าเราเข้าถึงสัจธรรมกันจริง ๆ ศึกษาธรรมะตามสภาพแห่งความเป็นจริง ไม่เฉพาะแต่จะมาศึกษาเล่าเรียนตามตำรับตำรา เอาของจริงมาพิสูจน์กันเลยทีเดียว เราจะเข้าถึงสัจธรรมความจริง ของจริงสม่าเสมอกันหมดไม่มีอคติลำเอียง นี่คือความเป็นสากลของสมาธิ^{๑๐๐}

สมาธิภาวนา ความหมายของคำว่า สมาธิ ซึ่งจะว่าตามหลักวิชาการในทางปริยัตินั้น หรือเรียกว่าพูดตามภาษาวัด ๆ สมาธิก็คือ ความตั้งใจมั่น แต่สำหรับในที่นี้ ขอใช้คำว่า สมาธิคือ ความมั่นใจ ภาวนาคือการอบรมกายวาจาและใจ ให้อยู่ในระบอบศีลธรรมที่ชอบ ดังนั้นวิธีการทำสมาธิในเบื้องต้น คือการไหว้พระ สวดมนต์ แล้วก็แผ่เมตตา คือ การเจริญพรหมวิหารนั่นเอง อันนี้ก็คงจะเข้าใจ ในเมื่อท่านทำวัตรสวดมนต์แผ่เมตตาแล้ว ให้นั่งขัดสมาธิแบบที่พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ มือซ้ายวางบนตัก มือขวาวางทับลงไป กำหนดในจิตใจว่า พระพุทธเจ้าอยู่ที่ใจ

^{๙๙} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป, หน้า ๙๗.

^{๑๐๐} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปฐา ๒๕๔๔**, หน้า ๙๘.

พระธรรมอยู่ที่ใจ พระอริยสงฆ์อยู่ที่ใจ พระพุทธเจ้าไม่มีตัวตน พระธรรมไม่มีตัวตน พระสงฆ์ไม่มีตัวตน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นคุณธรรมซึ่งเกิดขึ้นในจิตใจของผู้ปฏิบัติ แม้เจ้าชายสิทธัตถะที่ได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้า เพราะมีคุณธรรมความเป็นพุทธะ และมีธรรมะอยู่ในจิตใจ และมีกิริยาการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ในจิตใจ ท่านจึงได้เป็นพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์รวมอยู่ในจุดเดียวกัน

ดังนั้น ท่านทั้งหลายจงทำความเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าอยู่ที่ใจ พระธรรมอยู่ที่ใจ พระอริยสงฆ์อยู่ที่ใจ แล้วจงกำหนดใจลงในระหว่างกลาง คือ ระหว่างความยินดี ความยินร้าย ทำให้เป็นกลาง นึกในใจว่า พุทโธ ธัมโม สังฆโม, พุทโธ ธัมโม สังฆโม, พุทโธ ธัมโม สังฆโม, แล้วกำหนดลงที่จิต นึกว่า พุทโธ ๆ ๆ อย่างนั้น นึก พุทโธ เฉย ๆ นึกด้วยความเบาใจ อย่ากด อย่าข่ม ประสาทส่วนใดส่วนหนึ่ง หรืออย่าไปบังคับจิตให้เกิดความสงบ ทำหน้าที่เพียงแค่นึก พุทโธ ๆ ๆ เฉย อย่านึกว่าเมื่อไรจิตจะสงบ เมื่อไรจะสว่าง เมื่อไรจะรู้ เมื่อไรจะเห็น เมื่อไรจะเกิดขึ้นมา อย่าไปคิดทั้งนั้น หน้าที่เพียงแค่นึก พุทโธ ๆ ๆ อย่างเดียว

นึก พุทโธ อยู่อย่างนั้น จิตสงบก็ตาม ไม่สงบก็ตาม ไม่ต้องกังวล นึกเพียงแต่ พุทโธ ให้มากที่สุด นึกจนกระทั่ง พุทโธกับจิตของเรานี้ ติดกันเหนียวแน่นไม่พราวจากกัน จนกระทั่งความตั้งใจ นึก พุทโธ หายขาดไป จิตของเรานึก พุทโธ เองโดยไม่ได้ตั้งใจและนึกอยู่อย่างนั้น ในเมื่อจิตติดกับ พุทโธ และนึกว่า พุทโธ โดยไม่ได้ตั้งใจแสดงว่าจิตของเราเริ่มมีความสงบลงไป แล้วเมื่อจิตนึก พุทโธ ๆ อยู่อย่างนั้นก็ปล่อยให้จิตนึก พุทโธ ๆ อยู่อย่างนั้น เมื่อนึกไปนึกมา พุทโธ หายไป จิตไปนิ่งอยู่เฉย ๆ ก็ให้กำหนดรู้ลงที่จิตที่นิ่งอยู่เฉย ๆ ในช่วงนี้จะอะไรจะเกิดขึ้นก็ให้กำหนดรู้ลงที่จิตอยู่อย่างเดียวกันเท่านั้น อย่าเอะใจหรืออย่าตกใจ กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในขณะนี้บางครั้งผู้ภาวนาอาจจะเกิดมีอาการสั่นนิดหน่อยหรือมีอาการขนลุกขนพอง มีอาการคล้ายกับว่าตัวเบาจะลอยขึ้นบนอากาศ ตัวใหญ่โตสูงขึ้น มีอะไรเกิดขึ้นก็กำหนดรู้ลงที่จิตอย่างเดียวกัน นี่คือหลักภาวนาในเบื้องต้น

ในเมื่อผู้ภาวนากำหนดรู้อยู่ที่จิตอย่างเดียว สิ่งที่จะพึงเกิดขึ้นที่ทำให้เรารู้สึกแปลกใจที่สุดคือ ความมีปีติ ในขณะนี้ปีติกำลังเกิดขึ้น เมื่อปีติเกิดขึ้น ความรู้สึกภายในจิตจะสว่างไสว แล้วความสุขอันเป็นผลพลอยได้ย่อมเกิดขึ้น เมื่อจิตสงบละเอียดยิ่งลงไป คำบริกรรมภาวนาหายไป จิตก็สงบลงไปเรื่อย ๆ เกิดปีติ เกิดความสุข ในขณะนี้รู้สึกว่าการภาวนามีความสุขอย่างยิ่ง เมื่อมีความสุขแล้ว นิเวศน์ ๕ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ วิจิกิฉา ความล่งเลงสงสัยในการภาวนาก็หายไป มีแต่ความสบายปลอดภัยไปรุ่งภายในจิต ผู้ภาวนาก็ควรกำหนดรู้จิตไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะสงบละเอียดลงไป เมื่อจิตสงบละเอียดอย่างจริงจังแล้ว

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความรู้สึกกายก็จะหายไป ความรู้สึกว่ามีลมหายใจก็จะหายไป จิตจะสงบนิ่ง สว่างอยู่ มีสภาวะรู้อยู่ที่จิตอย่างเดียวเท่านั้น กายหายไปหมดแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีปรากฏ มีแต่จิตดวงเดียว สว่างใสวอยู่เท่านั้น อันนี้คือการภาวนา ซึ่งสำเร็จด้วยบริกรรมภาวนา เป็นการภาวนาในเบื้องต้น

ถ้าหากว่าผู้ภาวนานั้นทำจิตให้สงบนิ่งเป็นสมาธิดังที่กล่าวอย่างนี้บ่อย ๆ ถ้าจิตไปติดสมาธิอยู่ขั้นนี้ ความรู้ความฉลาดไม่เกิดขึ้น ให้ผู้ภาวนาฝึกหัดพิจารณา ด้วยการน้อมเอาเรื่องของ กายคตาสติอันเป็นแผนการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐาน สติกำหนดตามรู้กายภายนอก อีกอย่างหนึ่งกำหนดรู้กายภายใน กำหนดรู้ตามกายภายนอก คือ การทำสติรู้ในเวลาที่เราเปลี่ยนอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ทำสติอย่างเดียว เดินก็รู้ว่าเดิน ยืนรู้ว่าเรายืน นั่งรู้ว่าเรานั่ง นอนรู้ว่าเรานอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด รู้ว่าเราคิด ทำสติรู้อยู่อย่างเดียว นี่เป็นการกำหนดกายคตาสติในภายนอก ส่วนการกำหนดกายคตาสติในภายในนั้น หมายถึงการกำหนดอาการ ๓๒ คือ พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ให้น้อมจิตน้อมใจไปในแง่ของปฏิภูม นำเกลียด โสโครก คือ พิจารณาว่าผมก็ไม่งาม ขนก็ไม่งาม เล็บก็ไม่งาม ฟันก็ไม่งาม หนังก็ไม่งาม เพราะเป็นสิ่งปฏิภูม นำเกลียด โสโครก หลักฐานที่เราจะพึงหยิบยกมาพิจารณา ถ้า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นสิ่งที่สวยงามแล้ว เราจะอาบน้ำทำไม จะฟอกสบู่ทำไม ที่เราทำเช่นนั้นเพราะเหตุว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นสิ่งที่ไม่สวยงามนั่นเอง ในขณะที่มีชีวิตอยู่ กิน ดื่ม ทำ พูด ก็ยังเป็นของปฏิภูม นำเกลียดโสโครกถึงขนาดนี้ ถ้าสมมติว่ากายนี้ตายไปแล้ว ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เกิดเน่าเปื่อยผุพังไป ความปฏิภูม นำเกลียดโสโครก จะปรากฏมากน้อยเพียงใด เราต้องเพียรพิจารณากลับไปกลับมาอยู่อย่างนั้น จนกระทั่งจิตของเราชำนาญในการพิจารณา คล่องต่อการพิจารณา

ในตอนต้น ๆ เราก็ต้องตั้งใจนึกเอาว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น เป็นของปฏิภูม นำเกลียด โสโครก ไม่สวยไม่งาม นึกกลับไปกลับมาอย่างนั้น ในที่สุดเมื่อจิตของเราเริ่มมีความสงบลง พอสงบลงไปได้นิดหน่อย เพราะอาศัยการฝึกการอบรม

การปรับปรุงปฏิบัติ การตกแต่ง และการพิจารณานั้น ๆ แล้วจิตจะปฏิวัติตัวไปสู่การพิจารณาได้เอง โดยที่เราไม่ได้ตั้งใจ ทีนี้ถ้าเราทำได้อย่างที่ว่า จิตปฏิวัติไปสู่การพิจารณาเองโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือเรียกว่าพิจารณาเองโดยอัตโนมัติ หนัก ๆ เข้า จิตก็จะสงบลงไป เริ่มแต่อุปจารสมาธิ ถึงอัปนาสมาธิ ถ้าจิตสงบลงไปถึงขั้นอัปนาสมาธิ ถ้าจิตจะมีสติปัญญา ย่อมจะปรากฏนิมิตขึ้นมาให้เห็น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น เป็นสิ่งที่ปฏิภูม นำเกลียด โสโครก โดยภพนิมิตที่ปรากฏขึ้นในจิต แต่ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าจะเป็นอย่างนี้เหมือนกันทุกท่าน บางท่านก็สักแต่มีความรู้ซึ่งถึงจิตถึงใจ ว่าสิ่งดังกล่าวเป็นของปฏิภูม โสโครก แล้วจิตก็ยอมรับ

สภาพของความเป็นจริงว่าเป็นของปฏิภูม การพิจารณาอสุภกรรมฐาน หรือ พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ให้เห็นเป็นของปฏิภูม นำเกลียดนั้น เป็นอุบายที่จะถ่ายถอน รากะความกำหนัดยินดีไม่ให้เกิดขึ้นกลุ้มรมุจจิตใจ จะได้มีโอกาสได้ปฏิบัติในขณะนั้นอย่าง คล่องแคล่ว โดยไม่มีอุปสรรคใด ๆ อันนี้คือ ชั้นแห่งการพิจารณา

ถ้าท่านผู้ใดไม่ทำดังที่กล่าวมา เมื่อทำจิตให้เป็นสมาธิพอสมควรแล้ว ยกตัวอย่าง เช่น ท่านอาจจะบริกรรมภาวนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น พุทโธ ๆ เป็นต้น เมื่อจิตสงบลงไปแล้วก็ นิ่งสว่างอยู่เฉย ๆ ทำที่ไรก็นิ่งสว่างอยู่เฉย ๆ ไม่เกิดความรู้ขึ้นมาได้ ผลของการบริกรรมภาวนาจะ ยังจิตให้สงบลงไปแล้ว ถึงขั้นอุปนาสมาธิแล้วจะนิ่งสว่างอยู่เฉย ๆ ในขณะนั้นจิตจะไม่เกิด ความรู้ เพราะจิตเป็นจิตดวงเดียวล้วน ๆ ในเมื่อจิตเป็นจิตดวงเดียวล้วน ๆ ไม่มีการสัมพันธ์ติดต่อกับโลกภายนอก ย่อมปราศจากความรู้ เพราะฉะนั้น จิตจึงไปนิ่งอยู่ในท่าที่ที่สงบ สว่างอยู่อย่าง เดียว เมื่อเป็นเช่นนั้น คอยสังเกตดู เมื่อจิตถอนออกจากความนิ่ง คือ ออกจากสมาธิในขั้นนี้ เมื่อถอนมาถึงระดับอุปจารสมาธิ จิตย่อมเกิดมีความคิด ในเมื่อจิตมีความคิดให้ผู้ภาวนาจง กำหนดทำสติตามรู้ความคิดนั้นไปเรื่อย ๆ จิตคิดอะไรขึ้นมา ก็รู้ เพียงแคร์ู้เฉย ๆ อย่าไปวิพากษ์ วิจารณ์หรือค้นคิดด้วยความตั้งใจ เป็นแต่เพียงกำหนดจดจ่ออยู่ที่จิต คอยจ้องดูว่าอะไรจะเกิดขึ้น ในเมื่ออะไรเกิดขึ้นมาแล้ว กำหนดรู้ เฉย ๆ เพราะความคิดนั้นเป็นเครื่องรู้ของจิต เป็นเครื่องระลึก ของสติ เป็นอุบายที่ทำให้สติสัมปชัญญะให้มีพลังดีขึ้น ในเมื่อสติมีกำลังดีขึ้น เรียกว่า สติพลละ สามารถทำจิตให้ทรงตัวอยู่ได้ในท่าที่ที่สงบนิ่ง และกำหนดรู้สิ่งที่เกิดขึ้นกับจิตตลอดเวลา แต่ยังไม่สามารถที่จะปฏิวัติจิตให้เกิดภูมิรู้ภูมิธรรมขึ้นมาได้ด้วยอาศัยจิตมีเครื่องรู้ สติมีเครื่องระลึก ย่อมให้สติมีกำลังขึ้น ในเมื่อสติมีกำลังขึ้น สติตัวนี้กลายเป็น สตินทรีย์ คือ สติเป็นใหญ่ในธรรม ทั้งปวง สามารถที่จะปฏิวัติจิตให้ก้าวไปสู่ความรู้ภูมิธรรมได้เองโดยอัตโนมัติ อันนี้คือผลแห่งการ เจริญภาวนาในเบื้องต้น เป็นอันสรุปใจความได้ว่า การภาวนา หรือการทำจิตทำใจนั้น จะสรุป ได้เป็น ๓ ขั้นตอน (๑)ขั้นบริกรรมภาวนา (๒)ขั้นฝึกหัดจิตให้รู้จักพิจารณา (๓)ขั้นตามรู้

ขั้นบริกรรมภาวนาคือ ภาวนา พุทโธ ๆ ๆ เป็นต้น จนกว่าจิตจะภาวนาเอง โดย อัตโนมัติ แล้วยังจิตให้สงบเป็นสมาธิตามขั้นตอน ชั้นแห่งการพิจารณาเป็นการฝึกหัดจิตให้ก้าว เเดิน ฝึกหัดให้จิตเกิดสติปัญญา รู้เท่าทันเหตุการณ์ ขึ้นตามกำหนดรู้ หมายถึง ตั้งใจกำหนดรู้ ความรู้สึกนึกคิดของเรา ความรู้สึกนึกคิดของเรานั้น เป็นสิ่งรู้ของจิต เป็นเครื่องระลึกของสติ เป็นสภาวะธรรม ในเมื่อจิตมีสภาวะธรรมเป็นเครื่องรู้ สติมีสภาวะธรรมเป็นเครื่องระลึก ย่อมสามารถ ที่จะสร้างสติตัวนี้ให้กลายเป็นมหาสติได้ด้วยประการฉะนี้

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ถ้าท่านทั้งหลายจะเป็นนักภาวนากันอย่างจริงจัง ขออย่าได้ไปสงสัยในวิธีการนั้น ๆ อารมณ์ของกรรมฐานเพียงแค่มื้อมีอยู่ ๔๐ อย่าง เริ่มต้นแต่ อสุภ ๑๐ กสิณ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ เป็นต้น ทีนี้ถ้าหากว่าบางท่านอาจจะมีความสงสัยว่า อารมณ์ของสมถกรรมฐานทั้ง ๔๐ อย่าง เราจำเป็นต้องทำทั้ง ๔๐ อย่างหรือไม่ อันนี้ไม่จำเป็น ทำเพียงอย่างเดียวก็ได้ชื่อว่าได้ผล หรือเรียนจบกรรมฐานทั้ง ๔๐ ห้อง เพราะฉะนั้น ท่านผู้ใดจะยึดอารมณ์อันใดเป็นเครื่องบริกรรมภาวนาก็ดี เช่น จะภาวนาพุทโธ หรือยุบหนอพองหนอ สัมมาอรหัง สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เป็นแต่เพียงอุบายชักจูงใจให้สงบเป็นสมาธิเท่านั้น จึงไม่สมควรที่จะไปสงสัยในวิธีการแห่งการปฏิบัติ การบริกรรมภาวนาเป็นแต่เพียงเราหาอารมณ์มาเป็นคู่ของใจ ผูกมัดกับใจนี้กับอยู่กับสิ่ง ๆ เดียวได้นาน ๆ เพื่อเป็นการตัดความกังวล หรือตัดความวุ่นวายที่จิตมันแผ่ซ่านไปสู่อารมณ์ต่าง ๆ ให้มารวมอยู่ที่จิตเดียว เช่น ภาวนา พุทโธ ๆ ๆ เป็นต้น

ท่านภาวนา พุทโธ ๆ ๆ เป็นต้น แม้จิตจะไม่สงบก็ตามหรือสงบก็ตาม ให้นึกภาวนา พุทโธ ๆ ๆ อยู่อย่างนั้น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม พุด คิด นึก พุทโธ ไว้ตลอดเวลา นึกจนกระทั่งจิตมันติดกับ พุทโธ พุทโธ ติดกับจิต จิตเป็น พุทโธ พุทโธ แม้บางครั้งเราไม่ได้ตั้งใจจะนึก พุทโธ จิตของเราก็นึกขึ้นมาเอง อันนี้เป็นการฝึกหัดให้จิตติดกับคำว่า พุทโธ หรือ อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเพราะฉะนั้น แม้ว่าจะมีใครกล่าวว่า การภาวนาอย่างนั้นไม่ดี อย่างนี้จึงดี อะไรทำนองนี้ อย่าได้สนใจ เราจะเอาอะไรก็ได้ ถ้าสมมติว่าจิตของเรานั้นมันไปติดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเหนียวแน่น เช่น อย่างเราจะภาวนา พุทโธ ๆ ๆ แต่ไม่อยู่กับ พุทโธ จิตชอบวิ่งไปหาสิ่งอื่นที่เราเคยติดมาแล้ว ให้เอาสิ่งนั้นมาภาวนา เช่น อย่างสมมติว่า ในขณะที่เราภาวนา เมื่อคิดถึงใครคนหนึ่ง ก็เอาชื่อของคน ๆ นั้นมาบริกรรมภาวนา เพราะจิตติดอยู่แล้ว ก็ติดเร็วขึ้น ในเมื่อจิตมีการติด มันก็ย่อมเกิดความสงบ เมื่อสงบแล้วไม่ฟุ้งซ่าน จะอยู่ในอารมณ์เดียว

เมื่อจิตอยู่ในอารมณ์เดียว จิตก็เกิดเป็นสมาธิ ในเมื่อจิตเป็นสมาธิอย่างแท้จริง แม้แต่บริกรรมภาวนาก็จะทิ้งไป เมื่อจิตทิ้งบริกรรมภาวนาแล้ว จิตก็เป็นตัวของตัวเองไม่ตกอยู่ในอำนาจของสิ่งใด เป็นเหตุให้เราารู้สภาพความเป็นจริงของจิตดั้งเดิมของเราว่าเป็นอย่างไร เมื่อจิตปล่อยวางหมดทุกสิ่งทุกอย่าง มีแต่จิตดวงเดียวล้วน ๆ ไม่ได้พึ่งพาอาศัยอะไร จิตก็เป็นอิสระ เมื่อเราฝึกหัดให้จิตเป็นอิสระบ่อย ๆ เข้า พลละ คือ กำล้างก็เกิดมากขึ้นทุกที จนสามารถทรงตัวอยู่ได้ในสภาพปกติตลอดไป

ความเป็นปกติของจิตในภายในหมายถึง จิตเข้าอยู่ในสมาธิ สละอารมณ์ทั้งปวงแล้ว จิตเป็นจิตดวงเดียวล้วน ๆ อันนี้เป็นความปกติของจิตภายใน ในเมื่อจิตออกมาสู่อารมณ์ภายนอก เช่น สิ่งที่ผ่านมาทาง ตา จมูก หู ลิ้น กาย ใจ จิตเป็นแต่เพียงสัมผัสรู้ รู้แล้วไม่ยึดถือสิ่ง

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เหล่านั้น เป็นตัวของตัวเองอยู่ตลอดเวลา พอกล่าวถึงตอนนี้ท่านอาจเข้าใจว่า ในเมื่อจิตไม่สนใจกับสิ่งใด ๆ จิตจะกลายเป็นจิตที่ไร้สำนึกไม่เอาไหนหรือ จะไม่กลายเป็นจิตที่เกียจไม่เอาการเอางานหรือ ข้อนั้นไม่พึงสงสัย ถ้าจิตผ่านการเป็นสมาธิ ผ่านการเป็นตัวของตัวเองได้อย่างเด็ดขาดแล้ว จะเกิดสนใจในหน้าที่การงาน เกิดความสนใจในหมู่คณะ เกิดความสนใจในหน้าที่ที่เราจะต้องรับผิดชอบ ผู้ที่เคยขี้เกียจทำงานก็จะขยันขึ้น ผู้ที่ไม่เอาใจใส่กับจิตใจของตัวเอง ผู้ที่ไม่เอาใจใส่ในการงาน ขาดความรับผิดชอบต่อ จะมีความรับผิดชอบต่อมากขึ้น นี่คือ ผลของการทำสมาธิ^{๑๑๑}

๓.๒.๓ คำสอนเรื่องปัญญา

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ได้กล่าวอบรมสั่งสอนพุทธบริษัทให้รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาถึงการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งในธรรม โดยการฝึกฝนอบรมตนอยู่เสมอด้วยการมีสติกำหนดรู้จิตของเราอยู่ตลอดเวลา ถ้าเรานั่งพิจารณาจิตใจของเราอยู่บ่อยๆ ทุกอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น ปัญญาการปฏิบัติธรรมในการตามดูจิตก็จะเกิดขึ้น ปัญญาในทัศนะความเห็นของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) หมายถึง การรู้ความคิด การไม่เข้าไปยึดถือความคิด มีความรู้เป็นอิสระและมีความรู้สึกรู้ตัวตลอดเวลาทุกอิริยาบถ

ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ , รู้ทั่ว, เข้าใจ, รู้ซึ่ง ^{๑๑๒} รู้ถึงความจริงเริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความรู้ การรู้จักคิดพิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ทดลอง ตรวจสอบ ความรู้เข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การเข้าถึงความจริง การนำความรู้มาใช้แก้ไขปัญหา และคิดการต่างๆ ในทางเกื้อกูลสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มีเป็นตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิตที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระปลอดปัญหาไร้ทุกข์ เข้าถึงความ เป็นอิสระภาพโดยสมบูรณ์ ^{๑๑๓}

^{๑๑๑} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो), **สมาธิภาวนา**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป), หน้า ๒๑ – ๒๕.

^{๑๑๒} พระราชธรรมภูณี (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๑๓.

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับเบ็ดเตล็ด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕๒.

ปัญญานั้นจำแนกออกเป็น ๓ อย่าง คือ (๑) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดแต่การคิดการพิจารณาหาเหตุผล (๒) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดแต่การสดับการเล่าเรียน (๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ^{๑๑๔}

ปัญญาในทัศนะความเห็นของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) จำแนกออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑) ปัญญาโลกิยธรรม คือ ปัญญาที่ใช้สำหรับการดำเนินชีวิตในทางโลก สามารถเอาตัวรอดได้ในสังคม

๒) ปัญญาโลกุตตรธรรม คือ ปัญญาที่ใช้เพื่อกำจัด โสภะ โทสะ โมหะ ในจิตใจเพื่อให้รู้จักมีสัมมาทิฐิและดำเนินไปตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ปัญญาที่เกิดจากความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เป็นปัญญาเพื่อการดับทุกข์โดยตรง พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านจะเน้นให้ผู้ปฏิบัติฝึกฝนตนเองเพื่อให้เกิดปัญญาในระดับโลกุตตระ เพราะปัญญาระดับนี้จะช่วยเหลือให้คนเรามีการดำเนินชีวิตที่เป็นสุขแท้จริง ไร้ซึ่งปัญหาการกระทำในทุกเรื่องปัญญาระดับนี้เป็นปัญญาที่ไม่ใช่การนึกคิดเอา แต่เป็นปัญญาที่มาจากจิตที่ได้รับการฝึกฝนอบรมดีแล้ว จนสามารถควบคุมระบบความคิดได้ ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านกล่าวไว้ว่า

ปัญญาที่เกิดขึ้นจากวิธีการเจริญสติ การพิจารณาธรรมให้มีสติกำหนดลงที่จิตของเราพิจารณาโดยใช้ปัญญาถึงกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันเกิดขึ้นที่จิต สุข ทุกข์ มันเกิดที่จิต ดี ชั่ว มันเกิดที่จิต พิจารณาสังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง ใช้ปัญญากำหนดพิจารณาว่า คน สัตว์ ดิน ฟ้า อากาศ ต้นไม้ ภูเขา มันเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา พิจารณาให้เห็นเป็นแต่เพียงเครื่องหมาย^{๑๑๕} นี่เป็นปัญญาที่มาจากจิตที่ได้ฝึกฝนอบรมตน

๓.๒.๔ คำสอนเรื่องอื่น ๆ

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงแก่นธรรมะคำสอนในเรื่องต่าง ๆ ที่สำคัญของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ที่ท่านได้แสดงธรรมไว้ในที่ต่าง ๆ โดยที่ผู้วิจัยได้คัดเอาธรรมะในสวนตอนที่สำคัญ เพราะเป็นหัวใจสำคัญเป็นเนื้อแท้ของแก่นธรรมที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้แสดงธรรมไว้มีดังนี้

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๓.

^{๑๑๕} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **อาจารย์บุญชา**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๙.

๓.๒.๔.๑ เรื่องทุกข์ ๒ อย่าง

เป็นหลักธรรมะคำสอนตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) แสดงธรรมเรื่อง “ทุกข์และมหาสติ” ไว้ว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้สร้างของจริงมาไว้ให้เราศึกษา ไม่ได้มาสร้างของจริงไว้ให้เราเรียนรู้ แต่พระองค์รู้ของจริงอยู่โดยธรรมชาติแล้วก็มาบัญญัติชื่อไว้สำหรับให้พวกเราเรียกขาน และได้ดำเนินการปฏิบัติเพื่อให้เข้าไปรู้ของจริงอันนั้น ซึ่งเรียกว่า ทุกขอริยสัจ และอีกอย่างหนึ่ง คำว่าทุกข์ในอริยสัจ นั้น หมายถึงทุกข์ของสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ ซึ่งมีนัยแตกต่างกันกับทุกข์ในพระไตรลักษณ์ ทุกข์ในพระไตรลักษณ์นั้นเป็นทุกข์สาธารณะทั่วไปทั้งของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เช่น สิ่งธรรมชาติที่ไม่มีจิต ไม่มีใจ เขาก็ย่อมมีการปรากฏขึ้นในเบื้องต้น ทรงตัวอยู่ชั่วขณะหนึ่ง ในที่สุดก็สลายตัว แม้ว่าตัวเขาเองจะรู้สึก ไม่รู้สึกก็ตาม แต่มันเป็นกฎธรรมชาติชนิดนั้น และสิ่งที่มีชีวิตก็อยู่ในกฎแห่งความเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน

คนเราที่เกิดมาแล้ว ทรงตัวอยู่ชั่วชีวิตหนึ่ง ในที่สุดก็ยอมสลายตัวเหมือนกัน ความรู้สึกนึกคิดที่มีอยู่ในจิตใจของเรา ก็มีปรากฏการณ์ขึ้นชั่วขณะหนึ่งแล้วก็ทรงตัวอยู่ในที่สุดต้องสลายตัวเหมือนกัน ซึ่งได้ในกฎพระบัญญัติของพระพุทธเจ้าว่า อนิจจังไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ อนัตตา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน หรือหาความเป็นตัวเป็นตนไม่มี ดังนั้น ความเป็นไปของคำว่า ทุกข์ในอริยสัจและ ทุกข์ในพระไตรลักษณ์ จึงมีนัยต่างกัน^{๑๑๖}

๓.๒.๔.๒ เรื่องสภาวะธรรม

เป็นคำสอนตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) แสดงธรรมเรื่อง “สมาธิ” ไว้ว่า มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน เทวดา อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ที่เกิดมาตามกฎของบุญของกรรม แล้วก็ต้องมีการแก่ การเจ็บ การตาย ไปโดยธรรมชาติ อันนี้เรียกว่าสภาวะธรรมที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติสภาวะอันเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ คือ สติ สมาธิ ปัญญา นั้น เป็นกฎหรือระเบียบ เป็นคำสอนสำหรับกล่อมเกลาสภาวะธรรมคือกายกับใจของมนุษย์ให้มีสภาพดียิ่งขึ้น

ดังนั้น หลักการปฏิบัติเพื่อดำเนินเข้าไปสู่ความเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ซึ่งเรียกว่า สุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วนั้น จึงไม่หนีไปจากหลัก คือ สติ สมาธิ ปัญญา สติก็ได้แก่ สติ ๕ สติ ๘ สติ ๑๐ สติ ๒๒๗ สติแต่ละประเภทแต่ละชั้น แต่ละภूमินั้น ย่อมเป็นกฎอันหนึ่งสำหรับกล่อมเกลาสภาวะธรรม

^{๑๑๖} ถอดความจากเทพธรรมบรรยายเรื่อง “ทุกข์และมหาสติ”.

ให้มีสภาวะธรรมดีขึ้นและอีกนัยหนึ่ง การเป็นผู้มีศีลนั้นเป็นการตัดผลเพิ่มของบาปกรรมที่มันจะเพิ่มทวีคูณขึ้นทุกที ๆ^{๑๑๗}

๓.๒.๔.๓ เรื่องทานและศีล

เป็นคำสอนธรรมะตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้แสดงธรรมเรื่อง “ ศีลและวิธีทำสมาธิ ” ไว้ว่า ทานคือการสละวัตถุสิ่งของให้เป็นประโยชน์แก่สมณชีพราหมณ์ หรือผู้ที่ควรได้รับประโยชน์จากเรา ผู้ซึ่งเป็นผู้เสียสละ เป็นอุบายวิธีขจัดความตระหนี่เหนียวแน่น เป็นอุบายผ่อนบรรเทากำลังของความโลภให้ค่อยลง ขจัดความเห็นแก่ตัว ผูกมิตรไมตรี ซึ่งกันและกัน ทานให้เรา เราให้ท่าน เป็นอุบายทำให้เกิดรักกันหรือเมตตาปรานีซึ่งกันและกัน ดังนั้นทานจึงเป็นการผูกมิตรไมตรีระหว่างเพื่อนฝูง

ศีล การรักษากาย วาจา ให้สงบเรียบร้อย เราได้สมาทานศีล ๕ ศีล ๘ เป็นแผนการละบาปความชั่วด้วยความตั้งใจ บาปความชั่วที่เราจะละได้ด้วยความตั้งใจนั้นคือศีล ดังนั้นศีลที่ได้สมาทานแล้วนั้นจึงเป็นแผนการแห่งการละบาปความชั่ว เป็นอุบายวิธีตัดทอนกำลังของกิเลสให้ลดน้อยลง เป็นขอบเขตของการใช้กิเลสให้เกิดประโยชน์โดยความเป็นธรรม ถ้าหากเมื่อเราปฏิญาณตนถึงพระพุทธเจ้าแล้วสมาทานศีล ถ้าพระพุทธเจ้าท่านถามเราว่า เธอจะเอาจริงหรือ ถ้าเราตอบว่าจะเอาจริง ก็ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐, และศีล ๒๒๗ นั้นแหละเป็นหลักปฏิบัติ นอกจากจะเป็นหลักปฏิบัติแล้ว ยังเป็นการปรับพื้นฐานความประพฤติให้ตรงกัน พระภิกษุสงฆ์ สามเณรก็ดี อุบาสก อุบาสิกาที่ดี เปรียบเหมือนดอกไม้ไม่นานาพันธุ์ ซึ่งวางปะปนเกลื่อนกล่นไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ดอกไม้ที่ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย อาศัยช่างผู้มีฝีมือมาร้อยมาตมาแต่งให้เป็นพุ่มเป็นพวงเป็นระเบียบแล้วก็จะดูสวยงาม ช้ออุปมาอันนี้ฉันใด ศีลก็เป็นเครื่องปรับความประพฤติให้มีความสม่ำเสมอ กัน ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำหมู่คณะให้สวยงาม อาทิ กัลยาณัง ความงามในเบื้องต้น คืองามด้วยความเป็นผู้มีศีล เมื่อเรามีศีลเสมอกัน มีความประพฤติเสมอกัน ไม่ลักลั่น ไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ศีลเป็นเครื่องปรับความเข้าใจซึ่งกันและกัน เราก็จะเกิดมีทิวี่ ความเห็นตรงกัน มีความประพฤติตรงกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น แต่ละผู้แต่ละท่าน ก็เป็นผู้ยังหมู่คณะให้งาม เมื่อเรามีศีลบริสุทธิ์สะอาดดี ความเดือดร้อนวุ่นวายในจิตใจ หรือในสังคมของเรามันก็ไม่มี เพราะความชั่วช้าลามกทั้งหลายนั้นถูกราบปรามไปแล้วด้วยอำนาจของศีล กาย วาจา สงบเรียบร้อย กายก็ไม่ได้สร้างกรรม สร้างเวรให้ใครเดือดร้อน วาจา ก็ไม่ได้ตำท้อใคร ให้ใครเดือดร้อน กายก็สงบ วาจา ก็สงบ ความสงบกาย สงบวาจา เพราะเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์สะอาดนั้น ก็เป็นอุปกกรรมให้เกิด

^{๑๑๗} ถอดความจากเทพธรรมบรรยายเรื่อง “ สมาธิ ”.

ความสงบในทางใจ ดังนั้นเมื่อศีลบริสุทธิสะอาดดีแล้ว ก็ยังความบริสุทธิ์สะอาดทางกาย ทางวาจา ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง^{๑๑๘}

๓.๒.๔.๔ เรื่องสมาธิที่ถูกต้อง

เป็นคำสอนธรรมะตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังขรวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้แสดงธรรม “ เรื่องของสมาธิ ” ไว้ว่า ลักษณะสังเกตการทำสมาธิ ถ้าหากเราทำสมาธิที่ถูกต้อง ภูมิจิตที่มันเป็นสมาธิที่ถูกต้องนั้นจะมีลักษณะบ่งบอกว่า สมาธิจะต้องทำกายให้เบา ทำจิตให้เบา เบาจนกระทั่งบางครั้งเรารู้สึกว่าไม่มีกายนี้ ลักษณะของสมาธิที่ถูกต้อง แล้วเมื่อเลิกปฏิบัติ คือออกจากสมาธิแล้ว ก็ทำให้กายเบาตลอดเวลา แม้แต่จะลุกจากที่นั่งนี้ อาการเหน็บชาหรืออะไรต่างๆ จะไม่ปรากฏ พอจิตออกจากสมาธิลืมตาขึ้นโพลงก็ลุกขึ้นเดินไปได้เลย ไม่ต้องดิ้นดิ้นขัดขานนี้คือสมาธิที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง^{๑๑๙}

๓.๒.๔.๕ ธรรมะคือธรรมชาติ

เป็นคำสอนธรรมะตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังขรวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) แสดงธรรมบรรยายเรื่อง “ วิถีทางตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ” ไว้ว่า ท่านชายสิทธัตถะยั้งคิดอะไรเป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้ พระองค์จับลมหายใจ เอาลมหายใจเป็นอารมณ์จิต เมื่อจิตอยู่กับลมหายใจพระองค์ก็ปล่อยให้อยู่ ถ้าจิตพาเกิดความคิดพระองค์กำหนดรู้ความคิด ถ้าจิตว่างกำหนดรู้ความว่าง พระองค์ให้จิตของพระองค์เดินอยู่ที่ลมหายใจ ความคิด ความว่าง... ลมหายใจ ความคิด ความว่าง เดินวนเวียนกันอยู่ที่ตรงนี้ จนกระทั่งจิตเกิดความแน่วแน่เข้าสมาธิแล้วดำเนินไปตามขั้นตอน อันนี้คือวิถีทางที่ท่านชายสิทธัตถะได้ปฏิบัติมา พุทโธก็ไม่มี สัมมาอรหังก็ไม่มี ยุบหนอ-พองหนอก็ไม่มี เพราะพระพุทธรเจ้ายังไม่เกิด คำพูด ๓ คำนี้ เป็นคุณสมบัติของพระพุทธรเจ้า เมื่อพระพุทธรเจ้ายังไม่เกิดจะเอาคำพูด ๓ คำนี้ จากไหนมาท่อง เพราะฉะนั้นพระองค์ก็ต้องอาศัยทำสมาธิตามหลักของธรรมชาติ^{๑๒๐}

^{๑๑๘} ถอดความจากเทพธรรมบรรยายเรื่อง “ ศีลและวิถีทำสมาธิ ”.

^{๑๑๙} ถอดความจากเทพธรรมบรรยายเรื่อง “ เรื่องของสมาธิ ”.

^{๑๒๐} ถอดความจากเทพธรรมบรรยายเรื่อง “ วิถีทางตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ”.

๓.๒.๔.๖ เมตตาธรรม

เป็นคำสอนธรรมะตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) แสดงธรรมบรรยายเรื่อง “ วิธีสร้างพลังจิตปราบขันธมาร ” ไว้ว่า เมื่อเรามีการเกี่ยวข้องกับคนอื่น เรามีความหวังดีต่อคนอื่นอยากจะให้เขาประพฤติดีปฏิบัติชอบ เมื่อเราจะทำหน้าที่ให้การอบรมตักเตือนเขา ถ้าเขายอมรับ จิตของเราจะทำหน้าที่ให้การอบรมตักเตือนสั่งสอนเรื่อยไป ด้วยความเมตตาปราณีด้วยความหวังดี ที่จะช่วยพุงการประพฤติกาย วาจา และใจ ให้มีระดับสูงขึ้นเป็นการสงเคราะห์กันด้วยธรรม เป็นการสงเคราะห์กันด้วยธรรม แต่ผู้ใดไม่ยอมรับฟังโอวาทคำสั่งสอนจิตของผู้รู้พิจารณาแล้วว่า ทำไปก็ไม่เกิดประโยชน์ นอกจากจะทำให้เกิดมีการรำวรานแตกความสามัคคีซึ่งกันและกัน ก็จะหยุดเสีย ผู้ที่มีสมาธิมีสติปัญญาจะต้องเป็นอย่างนั้น เพราะการประพฤติปฏิบัติธรรมนี้ขึ้นอยู่กับสมรรถภาพของผู้ปฏิบัติเอง ^{๑๒๑}

๓.๒.๔.๗ สมาธิที่ฝึกดีแล้ว

เป็นคำสอนธรรมะตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) แสดงธรรมบรรยายเรื่อง “ วิธีสร้างพลังจิตปราบขันธมาร ” ไว้ว่า สมาธิที่เป็นเองโดยธรรมชาติของจิตที่มีพลังงานพอที่จะเป็นสมาธิได้ เราจะตั้งใจก็ตาม ไม่ตั้งใจก็ตาม สมาธิเกิดขึ้นได้ทุกขณะ บางครั้งมีเสียงอันเป็นอารมณ์ที่พอใจก็ตาม ไม่พอใจก็ตาม มากกระทบวิ่งเข้าไปสู่จิต แทนที่จิตจะเข้าไปวุ่นวายทำความดีใจ เสียใจกับสิ่งที่มากระทบ แต่จิตจะวิ่งเข้าไปกำหนดรู้ที่จิต แล้วพิจารณาเหตุผลแห่งอารมณ์นั้นๆ แล้วก็ดำเนินเข้าไปสู่ความสงบ นิ่ง ว่าง สว่าง รู้ ตื่น เบิกบาน นี่ถ้าสมาธิมีอยู่โดยปกติแล้วจะเป็นอย่างนี้^{๑๒๒}

๓.๒.๔.๘ เห็นแล้ว เจยไว้

เป็นคำสอนธรรมะตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) แสดงธรรมบรรยายเรื่อง “ จิตเพ่งจิต ” ไว้ว่า การปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธเจ้ามีแต่สร้างจิตให้เป็นพุทธะ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน สิ่งที่ผ่านมองเห็นในนิมิต ในสมาธิอันนั้นเป็นแต่เพียงอารมณ์จิต ท่านควรจะได้กำหนดรู้เพียงแค่ว่า นี่อารมณ์จิต เป็นแต่เพียงสิ่งรู้ของจิต สิ่งระลึกของสติเมื่อเห็นนิมิตอะไร ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นในขณะที่ภาวนาอยู่ท่านควรจะได้กำหนดจิตให้มีสติอย่างมั่นคงให้กำหนดหมายเพียงแค่ว่านี่คืออารมณ์ของจิตเป็นที่ระลึกของสติ เมื่อท่านสามารถกำหนดจิตดูสิ่งนั้นเจยอยู่

^{๑๒๑} ถอดความจากเทศธรรมบรรยายเรื่อง “ วิธีสร้างพลังจิตปราบขันธมาร ”.

^{๑๒๒} อ่างแล้ว.

จิตของท่านจะมีพลังงานแก่กล้าขึ้น สามารถเอามิตรนั้นเป็นเครื่องหมาย อาจจะได้เห็นความตาย เห็นอสุภกรรมฐาน เห็นทุกอย่างซึ่งสมรรถภาพของจิตท่านสามารถที่จะปรุงแต่งได้^{๑๒๓}

๓.๒.๔.๙ สมถะและวิปัสสนา

เป็นคำสอนธรรมะตอนหนึ่งที่สำคัญ โดยพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้แสดงธรรมบรรยาย เรื่อง “การปฏิบัติธรรมเพื่อความรู้อย่างเห็นจริง” ไว้ว่า สมถะ คือ ความสงบจิตอันเป็นหนึ่งประกอบด้วยองค์อุเบกขา จิตที่สงบนิ่งลงไปเป็นหนึ่งแน่นิ่งรู้อยู่ในจุดเดียวซึ่งเรา เรียกว่าจิตอยู่ในฌาน สามารถระงับนิรวรณ ๕ มี กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิฉิกิจฉา หายไปหมดในขณะนั้น อันนี้ชื่อจิตสมถะ อุบายอันใดเป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เจริญปัญญาให้มีความคิดแตกฉาน ให้มีสติปัญญา สามารถรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะธรรมนั้น ๆ ซึ่งจะเป็นไปตาม กฎแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเป็นอุบายเรื่องปัญญา ทำปัญญาให้แตกฉานอันนี้ เรียกว่า วิปัสสนา^{๑๒๔}

๓.๓ วิธีการสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

วิธีการสอน หมายถึง การถ่ายทอดเนื้อหาโดยใช้วิธีการบอกให้รู้และให้ผู้เรียนนำไปประพฤติปฏิบัติต่อไป ซึ่งวิธีการสอนนี้เป็นวิธีการที่เกี่ยวข้องระหว่างผู้สอนและผู้เรียน^{๑๒๕} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) เป็นพระนักเผยแผ่สายพระอุดมการณ์ธรรมฐานยึดแบบอย่างการเผยแผ่ตามครูบาอาจารย์ที่อบรมสั่งสอนท่านมา คือ หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ซึ่งเป็นพระอาจารย์สอนธรรมของท่านเป็นพระวิปัสสนากรรมฐานรูปหนึ่งที่มีวิธีการสอนธรรมะที่น่าสนใจ ^{๑๒๖} โดยอาศัยวิธีการเจริญสติกรรมฐานภาวนา ซึ่งเป็นแนวทางการสอนที่มีผู้สนใจมาก วิธีการสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) นี้เพื่อให้เห็นถึงวิธีการสอนของท่านได้ชัดเจน ผู้วิจัยจึงถือเอาวิธีการที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้และเพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจในวิธีการสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) จึงสรุปตามแนวที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้แล้วมี ๔ วิธี คือ

^{๑๒๓} ถอดความจากเทปบรรยายธรรมเรื่อง “จิตเพ่งจิต” .

^{๑๒๔} ถอดความจากเทปบรรยายธรรมเรื่อง “ การปฏิบัติธรรมเพื่อความรู้อย่างเห็นจริง ” .

^{๑๒๕} อภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ พระธรรมวราณายก, เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา ,ประธานสภามหาวิทยาลัย มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๓๐ มกราคม ๒๕๕๑.

๓.๓.๑ วิธีการสอนแบบสนทนา

เป็นวิธีการสอนโดยใช้วิธีการถามกันระหว่างคู่สนทนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจธรรมะ และเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยวิธีการสอนแบบนี้จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าใช้โปรดกลุ่มบุคคลที่มีจำนวนไม่มากนัก ที่สามารถพูดตอบโต้กันได้ การสอนแบบสนทนาเป็นการใช้วิธีการพูดคุยสนทนากันกับคู่สนทนา ซึ่งเป็นในแบบทั้งเรื่อง การถาม และการตอบ หรือปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ วิธีการสอนธรรมะของพระราชสังขสวญาณ (พุทธ ฐานิโย) ก็เช่นกัน เป็นการสอนธรรมกับบุคคลที่เข้ามาศึกษาธรรมะในวัดเพื่อการประพฤติปฏิบัติและก็ได้มีการสนทนาแบบถาม - ตอบ ดั่งใจความที่พระราชสังขสวญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้สนทนาธรรมกับ คณะผู้ปฏิบัติธรรม ในเรื่องสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ตอนหนึ่งว่า

โยมผู้ปฏิบัติธรรมถามว่า : การปฏิบัติสมถกรรมฐาน จะทำให้หยุดอยู่แค่นี้ ไม่ไปสู่ วิปัสสนาจริงหรือ

หลวงพ่อกุฎฐ ฐานิโยตอบว่า : ถ้าหากผู้ปฏิบัตินั้นติดอยู่ในสมถะ ติดอยู่ในสุข ของความเป็นสมถกรรมฐานนั้นแล้ว ไม่พยายามทำจิตให้ก้าวขึ้นสู่ภูมิวิปัสสนากรรมฐาน คือ ทำ จิตให้สงบเป็นอัปนาสมาธิ พอจิตออกจากสมาธิ ปล่อยโอกาสไม่ติดตามผล อย่างจิตสงบเป็น อัปนาสมาธิ พอจิตออกมาแล้วก็เลิกทันที จิตจะไม่มีโอกาสก้าวขึ้นสู่วิปัสสนากรรมฐาน แต่ถ้า พอจิตถอนออกจากอัปนาสมาธิ หรือสมถกรรมฐาน ก็เกิดความคิด ตั้งสติกำหนดตามรู้ความคิด นั้น จิตจะก้าวสู่ภูมิวิปัสสนากรรมฐานได้ โดยไม่ต้องยกเอา รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณมาพิจารณา

โยมผู้ปฏิบัติธรรมถามว่า : จะทราบได้อย่างไรว่า ทำสมถะถึงขั้นอัปนาแล้ว

หลวงพ่อกุฎฐ ฐานิโยตอบว่า : อันนี้ตอบได้แล้วว่า สมาธิขั้นอัปนาเรียกว่า สมถะ วิธีสังเกตก็คือว่า เมื่อจิตสงบนิ่งลงไปแล้ว นีวรณ ๕ หายไปหมด กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ วิจิกิจจา ความลังเลหายไปหมด ยังเหลือแต่จิตนิ่งสว่างอย่างเดียว อันนี้เรียกว่า จิตถึงอัปนาสมาธิแล้ว หรือ ขั้นสมถะ

โยมผู้ปฏิบัติธรรมถามว่า : บางอาจารย์ว่านั่งภาวนา กำหนดว่า พุทโธ เป็นสมถะ ไม่ใช่วิปัสสนาจริงไหม

หลวงพ่อกุฎฐ ฐานิโยตอบว่า : ความจริงภาวนา “พุทโธ” พุทโธเป็นพุทธานุสสติ อยู่ในหลักวิชาการของการปฏิบัติขั้นสมถกรรมฐาน แต่ถ้าผู้ภาวนา พุทโธ นั้นไม่ฉลาดเพียงพอที่จะ ปฏิวัติจิตของตัวเองให้ก้าวขึ้นสู่ภูมิวิปัสสนา ไปติดอยู่เพียงความสงบแค่นั้น คือ ไปติด อยู่ด้วยปีติและความสุข ซึ่งเกิดขึ้นในฌาน เรียกว่า ติดสมถะ ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินจิตขึ้นไปสู่

วิปัสสนา อันเป็นความจริง ในเมื่อจิตมีสมาธิ ติดความสุขในสมาธิ จิตก็จะถือว่า ความสุขแค่ขั้นสมาธิเป็นความเพียงพอแล้ว เป็นการติดสุข จิตก็ไม่พยายามที่จะปฏิบัติวิปัสสนาต่อไป อันนี้ขอตอบว่า ถ้าติดแล้วก็จริง ถ้าไม่ติดความสุขในสมาธิ มีความพากเพียรจะหาอุบายให้จิตเกิดภูมิวิปัสสนา ก็ไม่จริง^{๑๒๗} วิธีการสอนแบบสนทนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) นั้น มิใช่จะอยู่กับเฉพาะกลุ่มเท่านั้น แต่ท่านใช้การสอนแบบสนทนาทุกครั้งที่มีโอกาส

ดังนั้น การสอนแบบสนทนาจึงเป็นการสอนที่จัดเป็นเรื่องราววิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่เหมาะสมด้วย ซึ่งเรื่องนี้พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านได้ตระหนักถึงผลที่จะได้รับการสอนเป็นหลักท่านจึงเลือกที่จะใช้วิธีการสอนแบบสนทนากับกลุ่มผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมที่สามารถจะรู้ถึงหลักธรรมคำสอนนั้นได้

๓.๓.๒ วิธีการสอนแบบบรรยาย

การสอนแบบบรรยาย หมายถึง การสอนที่ผู้สอนเป็นฝ่ายบอก เล่า อธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียนในรูปแบบของคำพูดโดยผู้สอนจะเป็นฝ่ายเตรียมเนื้อหาวิธีการสอน ธรรมชาติแบบบรรยายถือว่าเป็นวิธีการสอนที่พระสงฆ์นิยมใช้กันมากในทุกยุคทุกสมัย พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ก็ใช้การบรรยายเป็นหลักในการสอนธรรมะ ถึงแม้จะมีการสอนด้วยวิธีการอื่น ๆ บ้าง ก็ตามในสมัยที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) จำพรรษาอยู่ที่วัดป่าสาละวัน อำเภอเมืองนครราชสีมา ท่านจะแสดงธรรมทุกวันทั้งในตอนเช้าและตอนเย็น เพื่อให้ผู้สนใจได้มีโอกาสรับฟังและร่วมประพฤติปฏิบัติธรรม ในการบรรยายธรรมะท่านจะเน้นในการสอนเรื่องของการนำธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันและการทำความเข้าใจชีวิต ด้วยการปฏิบัติธรรมกรรมฐานตามวิธีการเจริญสมาธิภาวนา ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านกล่าวสอนไว้ตอนหนึ่งว่า

ทุกคนที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้มีความจำเป็นต้องเกี่ยวเนื่องด้วยสมาธิทั้งนั้น สมาธิเป็นเรื่องของชีวิตประจำวัน ไม่ใช่อื่นไกล การปฏิบัติสมาธิเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ เพราะชีวิตมนุษย์เป็นไปด้วยกำลังของสมาธิ คือ ความมั่นใจ สมาธิคือความมั่นใจหรือความตั้งใจมั่น การศึกษาก็ดี การงานทุกสิ่งทุกอย่างก็ดี ถ้าเราไม่มีความมั่นใจหรือไม่มีความตั้งใจมั่น เราจะกลายเป็นคนจับจดทำอะไรไม่จริงจัง จับโน่นวางนี่ คนนั้นคือคนขาดสมาธิ ขาดความมั่นใจในตนเอง ขาดความเชื่อมั่นในสมรรถภาพของตัวเอง เมื่อเป็นเช่นนั้นเราก็ประสบแต่ความล้มเหลว หรือความหายนะ

^{๑๒๗} พระภาวนาพิศาล(พุทธ ฐานิโย), **ธรรมปฏิบัติและตอบปัญหาการปฏิบัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์อรหันตชัย, มปป), หน้า ๒๑๖-๒๑๗.

เพราะฉะนั้นเราเกิดมาเป็นมนุษย์เราต้องมีความจริงใจ คนที่ทำอะไรจริงจัง เอาใจจดจ่อเรียกว่า มีความซื่อ ความจริงใจ พูดจริง ทำจริง ทำอะไรจับแล้วไม่วาง ถ้าไม่สำเร็จไม่ยอมปล่อย คนประเภทนั้นเขามีสมาธิโดยสัญชาตญาณ^{๑๒๘}

วิธีการสอนแบบบรรยาย จัดว่าเป็นการสอนที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย) ใช้มาก ที่สุดในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า ต่อมาการบรรยายธรรมะของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย) ได้มีคณะลูกศิษย์ทำการบันทึกเสียงและจัดทำเป็นหนังสือไว้เพื่อสะดวกในการเผยแผ่ และได้ให้ผู้สนใจในธรรมได้ศึกษาในหลักธรรมคำสอนของท่านจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย) ท่านจะบรรยายการปฏิบัติธรรมตามวิธีการที่ท่านได้ ผูกอบรมมาจากครูบาอาจารย์ของท่าน คือหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ด้วยการเจริญสมาธิภาวนา และทำให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจถึงวิธีการที่ท่านพาประพฤติปฏิบัติธรรม^{๑๒๙} จุดประสงค์หลักในการ ประพฤติปฏิบัติธรรมของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย) คือเรื่องการมีสติ การสร้างสติขึ้นในใจ ตัวเองอยู่เสมอ เมื่อมีสติมากเข้าตัวเราเองก็จะมีพลังสมาธิ จะสามารถควบคุมระบบของความคิด จิตใจได้ดี หลังจากควบคุมสติได้อยู่เสมอ กิจวัตรต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของเราก็สามารถ ดำเนินได้อย่างถูกต้องและดีงาม เปรียบได้กับเป็นอุปกรณ์สำคัญในการแสวงหาความรู้ต่าง ๆ วิธีการต่าง ๆ ในความเข้าใจของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย) จึงเป็นเพียงการอาศัยให้เกิดการ เรียนรู้เท่าทันความคิด มีสติอยู่เสมอ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดในการฝึกอบรมจิต คือ การมีสติกำหนด รู้ตัวอยู่ตลอดเวลา ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย) ท่านได้บรรยายธรรมถึงการฝึกอบรมจิตไว้ ตอนหนึ่งว่า

สมาธิเป็นกิริยาของจิต เมื่อเรามีสติกำหนดรู้จิตของเราอยู่ตลอดเวลา ถ้าเรานิ่ง กำหนดรู้จิตของเรา เรียกว่า ปฏิบัติสมาธิในท่านิ่ง แต่เวลาเรายืนกำหนดจิตของเรา เรียกว่า ปฏิบัติสมาธิในท่านยืน เมื่อเรามีสติกำหนดรู้จิตของเราในท่านอน เรียกว่าปฏิบัติสมาธิในท่านอน ใน เวลาเดินจงกรม เรามีสติกำหนดรู้จิตของเรา เรียกว่า ปฏิบัติสมาธิในท่านเดิน ยืน เดิน นิ่ง นอน เป็นแต่เพียงอิริยาบถบริหารร่างกายเพื่อมิให้ส่วนใดส่วนหนึ่งถูกทรมานมากเกินไป เพราะฉะนั้นสมาธิจึงมิใช่เพียงเรื่องการนั่งสมาธิอย่างเดียว แม้แต่การ ยืน เดิน นิ่ง นอน

^{๑๒๘} พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานินโย), **ฐานินยูปุจฉา ๒๕๔๘**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๙๗.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ พระมงคลวัฒน์คุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา (ธ), เจ้าอาวาสวัดป่าศาลวัน , ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑.

รับประทาน ดื่มน้ำ ทำ พุศิต คิด ถ้าเรามีสติรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา เราก็ได้ปฏิบัติสมาธิอยู่ตลอดเวลา^{๑๓๐} นอกจากนั้นพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านยังสอนถึงว่า สมาธิแบบพระพุทธรเจ้า คือ การกำหนดรู้เรื่องชีวิตประจำวันนี้เป็นเหตุปัจจัยสำคัญยิ่งกว่าการหลับตานั่งสมาธิ^{๑๓๑}

ดังนั้น การฝึกสติ สัมปชัญญะ คือ กลไกที่สำคัญที่สุดในการฝึกฝนอบรมจิตหรือ การทำสมาธิที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ใช้ในการสอนแบบบรรยายธรรม และการสอนแบบบรรยายนี้พระพุทธรเจ้าทรงใช้ในการแสดงธรรมหรือที่ประชุมใหญ่ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก และส่วนมากมีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ในที่ประชุม แต่ละคนรู้สึกว่พระพุทธรเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธรเจ้า^{๑๓๒}

๓.๓.๓ วิธีการสอนแบบตอบปัญหา

การสอนแบบการตอบปัญหา หมายถึง การสอนโดยให้คำตอบแก่ผู้ที่สงสัย การสอนแบบตอบปัญหานี้เป็นการตอบในลักษณะของการให้เหตุและผล โดยมีการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปข้อมูล วิธีการสอนแบบตอบปัญหานี้เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ใช้ในการสอนธรรมะแก่บุคคลทั่วไปในทุกชั้นทุกระดับวิธีการสอนแบบนี้จะเป็นการถามของบุคคลที่มีความสงสัยเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ทั้งในส่วนของบุคคลที่มีความศรัทธาในวิธีการสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) และบุคคลที่มีความประสงค์ที่จะทดสอบเกี่ยวกับความเข้าใจในเรื่องการปฏิบัติธรรมของท่านด้วย พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านจะใช้วิธีการสอนแบบตอบปัญหากับบุคคลในทุกชั้นทุกระดับ เช่น ในคราวหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ฯ พร้อมด้วยพระราชโอรสและพระราชธิดาทรงเสด็จมากราบนมัสการพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ที่วัดป่าสาละวัน อำเภอเมืองนครราชสีมา โดยคราวครั้งนั้นหลวงพ่อบุช ฐานิโย ท่านได้ถวายการตอบปัญหาธรรมแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ฯ เกี่ยวกับ

^{๑๓๐} พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปุชา ๒๕๔๔**, หน้า ๗๕-๗๖.

^{๑๓๑} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๙.

^{๑๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีการสอนของพระพุทธรเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๖.

เรื่องหลักธรรมคำสอนต่างๆและการปฏิบัติธรรม ดังที่หลวงปู่เสาร์ ท่านผู้เป็นอาจารย์ของหลวงพ่อ พุทฐานियो สอนมา โดยมีใจความในการถวายเป็นการตอบปัญหาธรรมะไว้ว่า^{๑๓๓}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงถามปัญหาธรรมะว่า “ขอท่านได้อธิบาย เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ดังที่ท่านอาจารย์เสาร์สอนมา ” ?

หลวงพ่อพุทฐานियो ตอบว่า โดยหลักการที่ท่านอาจารย์เสาร์ ได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์ ลูกหามา นั้นยึดหลักการบริกรรมภาวนา พุทโธ และ อานาปานสติ เป็นหลักปฏิบัติ การบริกรรมภาวนา ให้จิตอยู่ ณ จุดเดียว คือ พุทโธ ซึ่ง พุทโธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็น กิริยาของจิต เมื่อจิตมาจดจ้องอยู่ที่คำว่า พุทโธ ให้พิจารณาตามองค์ฌาน ๕

การนึกถึง พุทโธ เรียกว่า วิตก จิตอยู่กับ พุทโธ ไม่พรากจากไป เรียกว่า วิจาร หลังจากรู้ ปิติ และความสุข ก็เกิดขึ้น เมื่อปิติและความสุขเกิดขึ้นแล้ว จิตของผู้ภาวนาย่อมดำเนินไปสู่ ความสงบ เข้าไปสู่ อุปะจารสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ ลักษณะที่จิตเข้าสู่อัปปนาสมาธิ ภาวะจิตเป็น ภาวะสงบนิ่ง สว่าง ไม่มีกิริยาอาการแสดงความรู้ ในขั้นนี้เรียกว่า จิตอยู่ในสมถะ

ถ้าจะเรียกโดยจิตก็เรียกว่า อัปปนาจิต

ถ้าจะเรียกโดยสมาธิก็เรียกว่า อัปปนาสมาธิ

ถ้าจะเรียกโดยฌานก็เรียกว่า อัปปนาฌาน

บางท่านนำไปเทียบกับฌานขั้นที่ ๔

จิตในขั้นนี้เรียกว่า จิตอยู่ในอัปปนาจิต อัปปนาสมาธิ อัปปนาฌาน จิตย่อมไม่มีความรู้ ใดๆเกิดขึ้น นอกจากมีสภาวะรู้อยู่อย่างเดียวนั้น

เมื่อนักปฏิบัติผู้ที่ยังไม่ได้ระดับจิต เมื่อจิตติดอยู่ในความสงบนิ่งเช่นนี้ จิตย่อมไม่ก้าว ขึ้นสู่ภูมิแห่งวิปัสสนาได้

เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านอาจารย์เสาร์ผู้เป็นอาจารย์สอนกรรมฐานในสายนี้ จึงได้เดินอุบาย สอนให้ลูกศิษย์พิจารณากายคตาสติ เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยการพิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น โดยน้อมนี้ไปในลักษณะความเป็นของปฏิกูลน่าเกลียด เป็นของโสโครก จนกระทั่งจิตมีความสงบลง ผู้ยิ่งเห็นจริงตามที่ได้พิจารณา

เมื่อผู้ปฏิบัติได้พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เห็นสิ่งปฏิกูล ในที่สุดได้เห็นจริงในสิ่งนั้น ว่าเป็นของปฏิกูล โดยปราศจากเจตนาสัญญาแล้ว ก็เกิดนิมิตเห็นสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของปฏิกูลน่า

^{๑๓๓} พระราชสังวรญาณ(พุทฐานियो), **ฐานิตเถรวัตถุ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๐-๒๑๓.

เกลียดไสโคจรจริง ๆ โดยปราศจากสัญญาเจตนาใด ๆ ทั้งสิ้น จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้พิจารณาเห็น อสุภกรรมฐาน เมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณาอสุภกรรมฐานจนชำนาญ จนรู้ยิ่งเห็นจริงในอสุภกรรมฐานนั้นแล้ว ในขั้นต่อไปท่านอาจารย์เสาร์ได้แนะนำให้พิจารณาร่างกายให้เห็นเป็นธาตุ ๔ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ จนกระทั่งเห็นเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ

เมื่อจิตรู้ว่าเป็นแต่เพียงสักแต่ว่าธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ จิตก็จะเกิดความรู้ขึ้นมาว่าตามที่พูดกันว่า สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ไม่มี มีแต่ความประชุมพร้อมของธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตก็ย่อมเกิดความคิดขึ้นมาได้ว่า ในตัวของเรานี้ไม่มีอะไรเป็นอนัตตา ทั้งสิ้น มีแต่ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เท่านั้น

ถ้าหากภูมิจิตของผู้ปฏิบัติจะมองเห็นแต่เพียงกายทั้งหมดนี้ เป็นแต่เพียงธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ รู้แต่เพียงว่าธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ และภูมิจิตของท่านอยู่แค่นั้น ก็มีความรู้เพียงแค่นั้น สมถกรรมฐานและในขณะเดียวกันนั้น ถ้าภูมิจิตของผู้ปฏิบัติปฏิบัติความรู้ไปสู่พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ อนัตตา ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง

ถ้าหากมี อนิจจังสัญญา ความสำคัญมั่นหมายว่าไม่เที่ยง ทุกขังสัญญา ความสำคัญมั่นหมายว่าเป็นทุกข์ อนัตตสัญญา ความสำคัญมั่นหมายว่าไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง ภูมิจิตของผู้ปฏิบัติ นั้นก็ก้าวเข้าสู่ภูมิแห่งวิปัสสนา

เมื่อผู้ปฏิบัติมาฝึกฝนอบรมจิตของตนเองให้มีความรู้ด้วยอุบายต่าง ๆ และมีความรู้แจ้งเห็นจริงในลักษณะของอสุภกรรมฐานโดยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง จนมีความรู้แจ้งเห็นจริงในลักษณะที่ว่า กายเรานี้เป็นแต่เพียงธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ มีความเห็นว่า ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็เป็นแต่เพียงธาตุ ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา เขา ด้วยอุบายดังกล่าวแล้ว ผู้ปฏิบัติยึดหลักอันนั้น ภาวนาบ่อย ๆ กระทบให้มาก ๆ พิจารณาให้มาก ๆ พิจารณาย้อนกลับไปกลับมา จิตจะค่อย ๆ ก้าวเข้าสู่ภูมิรู้ภูมิธรรม เป็นลำดับ ๆ ไป หลักการปฏิบัติของท่านอาจารย์เสาร์ ก็มีดังนี้ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ฯ ทรงถามปัญหาธรรมเกี่ยวกับเรื่องกรรมเก่าโดยหลวงพ่อบุญ สุานियो ท่านได้ถวายการตอบปัญหาธรรมะแก่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ โดยมีใจความในการถวายการตอบปัญหาธรรมะไว้ว่า^{๑๓๔}

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงถามปัญหาธรรมะว่า ดิฉันยังไม่เข้าใจ คำว่า “ กรรมเก่า ” ?

^{๑๓๔} พระราชสังวรญาณ(พุทธ สุานियो), **ฐานิตเถรวัตถุ**, หน้า ๒๑๓-๒๑๔.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หลวงพ่อกุฐ ฐานियो ตอบว่า คำว่า “กรรม” คือ การกระทำ เมื่อเราถือว่าทำลงไป แล้วไม่ถือว่ามีผลอะไร ทำแล้วก็ทำไป คนที่คิดเช่นนั้นก็มีมาก เว้นเสียแต่ว่า ผู้ที่ทำความใจ หรือว่า ฝึกฝนอบรมมาจนจิตใจนุ่มเชื่องในผลแห่งกรรมนั้นแหละ จึงจะเชื่อว่ากฎของกรรมนั้นมีจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบันนี้ พวกที่ยังตื่นอยู่กับสังคมโลก ตื่นอยู่กับความสนุกเพลิดเพลิน ตื่นอยู่กับความร่ำรวย หรือยศถาบรรดาศักดิ์ พวกเหล่านี้มักจะลืมตน และมักไม่คำนึงถึงว่าผลกรรมที่เราได้กระทำในปางก่อนนั้นมาสนับสนุนให้เราได้ดีบได้ดีในปัจจุบัน

โดยวิธีของกรรมแล้ว จากปัญหาที่ว่า คนที่เขาทำชั่วมาก ทำไมเขาจึงได้ดี อันนี้ก็ เพราะว่า ความชั่วในปัจจุบันยังไม่ให้ผลแก่เขา เขายังเจริญรุ่งเรือง เพราะอาศัยผลกรรมในอดีตชาติปางก่อนมาสนับสนุน เขาก็ได้ดีบได้ดี

เรื่องนี้ยากนักที่จะปลงใจเชื่อกันได้ นอกจากจะมาบำเพ็ญเพียรภาวนา ทำจิตบวิกรรมภาวนา ทำให้สงบสว่างนั้นแหละจึงจะโน้มน้าวใจเชื่อลงไปได้เคยมีลูกศิษย์เป็นนายตำรวจผู้หนึ่ง เขาไปอุปสมบทอยู่ด้วย ได้สอนให้เขาบวิกรรมภาวนา เริ่มต้นด้วยการภาวนา พุทโธ พุทโธ พุทโธ เมื่อภายหลังเขาตั้งใจจริงจนกระทั่งจิตสงบ สว่าง มีความรู้ธรรมเห็นธรรมปรากฏขึ้นภายในจิตของเขา สิ่งที่เขาแสดงความคิดเห็นออกมา สิ่งที่น่าภูมิใจที่สุดมีอย่างหนึ่ง คือ เขาพูดว่า “เมื่อก่อนนี้ รับราชการเป็นนายตำรวจ ยังไม่ทันซึ่งถึงพระมหากษัตริย์คุณที่ท่านได้พระราชทานให้ได้เงินเดือนมาสำหรับเลี้ยงชีวิต เมื่อมาภาวนาจนจิตสงบแล้ว รู้เหตุ รู้ผลรู้สึกร่างานที่เรากระทำนี้ยังไม่คุ้มกับพระราชทรัพย์ที่ได้พระราชทานมาสำหรับเลี้ยงชีวิต” และเขาได้ปฏิญาณว่า “ผมจะตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์จนตลอดชีวิต”

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงถามปัญหาธรรมะว่า ดิฉันขอยกข้อดีว่า ถ้าไม่มีพระบวรพุทธศาสนานี้คงจะอยู่บนโลกนี้ด้วยความยากลำบาก เพราะว่าเป็นสิ่งที่ช่วยเป็นแสงสว่างจริง ๆ ทำให้สามารถระงับความโกรธ ความเกลียด ความผิดหวัง อะไรได้ทุกอย่าง และน้อมระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ท่านได้มีพระเมตตาคุณ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระปัจเจกพุทธเจ้าไม่เหมือนกับพระพุทธรูปอย่างไรเจ้าคะ ?

หลวงพ่อกุฐ ฐานियो ตอบว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าไม่เหมือนกับพระพุทธรูปทั้งหลาย ตรงที่ไม่แสดงธรรมและไม่ตั้งศาสนา ถ้าใครทำบุญทำทานกับพระปัจเจกพุทธเจ้า ท่านเพียงแต่ให้ศีลให้พร หรือถ้าแสดงธรรม ก็ไม่เป็นเรื่องเป็นราวพอที่จะจับเอามาปฏิบัติได้ อย่างดีก็เพียงแต่แนะนำให้รักษาศีลให้ภาวนา ให้ทาน เป็นแต่เพียงแนะนำเท่านั้น ส่วนมากไม่แสดงธรรมเป็นเรื่องเป็นราวเหมือนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยนิสัยของท่านพระปัจเจกพุทธะไม่มุ่งที่จะมีสาวก ถ้าหากจะมีคำสอนปรากฏอยู่บ้าง ก็เป็นไปเพื่อชีวิตของท่านเท่านั้น ไม่ได้มีสาวกไว้เพื่อสืบพระ

ศาสนนาการตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ก็มีความเสมอกันกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยทั่ว ๆ ไปก็คือ ความเป็นอัสวัคชยญาณ คือ ความสามารถทำกิเลสอาสวะให้หมดสิ้นไป

พระปัจเจกพุทธเจ้าบางองค์ก็ทำจิตให้เป็นสมาธิ มีความละเอียดยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกระทั่งสามารถตัดกิเลสออกจากจิตไปได้ โดยไม่ต้องอาศัยเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนมากพระปัจเจกพุทธเจ้าจะสำเร็จเป็น พระปัจเจกได้โดยเจโตวิมุตติ คือ การทำจิตให้ละเอียดลงไป แล้วก็ตัดกิเลสด้วยกำลังจิตที่เข้มแข็งเหล่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะพระองค์ท่านแล้ว ท่านจึงไม่สามารถแสดงธรรมได้อย่างกว้างขวาง อย่างมีเหตุมีผล เหมือนกับพระพุทธเจ้าโดยทั่ว ๆ ไป นี่คือข้อแตกต่างระหว่างพระปัจเจกพุทธเจ้าและสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ^{๑๓๕}

๓.๓.๔ วิธีการสอนแบบวางกฎข้อบังคับ

วิธีการสอนแบบวางกฎข้อบังคับ คือ การสอนโดยใช้วิธีการกำหนดกฎเกณฑ์ และข้อบังคับให้ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมได้ยึดถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน วิธีการนี้จะเป็นลักษณะของการออกคำสั่งให้ผู้ศึกษาปฏิบัติตาม ซึ่งถือว่าเป็นการสอนโดยการวางกฎระเบียบให้ปฏิบัติร่วมกันเพื่อความเรียบร้อยและสงบสุขของหมู่คณะพุทธบริษัท ดังจะเห็นได้จากการที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านเป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ซึ่งท่านใช้เป็นข้อบังคับให้พระภิกษุสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาที่อยู่ในสำนักของท่านได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้และสามารถเป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ได้ ดังที่ พระพุทธองค์ทรงตรัสในวันที่จะเสด็จปรินิพพานว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ” ^{๑๓๖}

วิธีการสอนแบบวางกฎข้อบังคับนี้ เป็นอีกวิธีหนึ่งที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ใช้ในการสอนธรรมแก่พุทธบริษัท ท่านใช้วิธีการสอนแบบนี้จะเป็นการวางกฎระเบียบและข้อวัตรปฏิบัติเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติธรรม ทั้งในส่วนของพระภิกษุสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาที่มีความศรัทธาในคำสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) เช่นในคราวครั้งหนึ่งที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) สอนใน เรื่องวินัยในการรับประเคนของ ว่าเรื่องระเบียบวินัยเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับการรับประเคนสิ่งของ ของอันใดที่เป็นยวกาลิก ยามกาลิก สัตตาทกาลิก ยาวชฎิก ให้รู้จักระเบียบวินัยในการใช้และปฏิบัติให้ถูกต้อง (๑)ยวกาลิก คือ ของที่รับประทานมีพวกอาหารต่าง ๆ เป็นต้น ฉันทันได้ตั้งแต่อรุณขึ้นมา คือหมายความว่าสวางพอกที่จะมองออกว่าเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง หรือ

^{๑๓๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๑๔ - ๒๑๕.

^{๑๓๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐ / ๒๑๖ / ๑๓๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๒๑๖ / ๑๖๔.

มองดูลายมือได้อย่างชัดเจน อาหารประเภทที่เป็นยาวกาลิกนี้ ฉันได้ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยง (๒) ยามกาลิก คือ ของที่รับประทานแล้วฉันได้ตลอดยาม มีพวกน้ำกล้วย น้ำฝรั่งและน้ำผลไม้ต่าง ๆ ที่มีผลไม่ใหญ่ไม่โตไปกว่าผลมะตูม สามารถนำผลไม้ชนิดนั้น ๆ มาคั้น กรองด้วยผ้าขาวบางประมาณ ๓ ครั้ง เป็นอย่างน้อย ยามกาลิกนี้รับประทานแล้วฉันได้ ตั้งแต่เช้า จนถึงก่อนอรุณขึ้นมาใหม่ (วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง) (๓) สัตตทาหาลิก คือ ของที่รับประทานแล้วฉันได้ ๗ วัน มี เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำตาล (๔) ยาวชีวิก คือ ของที่รับประทานแล้วฉันได้ตลอด เพราะจัดเป็นจำพวกยารักษาโรคไม่มีกำหนดเวลา เช่น สมอ มะขามป้อม กระจีต รากไม้ เกลือ หรือยารักษาโรคชนิดอื่น ๆ อติเรกลาภผลอันใดที่มันเกิดขึ้นมา ครูบาอาจารย์ท่านเคยเฉลี่ยแจกแบ่งสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร ไม่ขาดตกบกพร่อง เพราะเราถือว่าเป็นสมณศากยบุตรด้วยกัน

สมัยเมื่อก่อนอยู่กับครูบาอาจารย์ ข้อวัตรปฏิบัตินี้เคร่งครัด แต่มาสมัยปัจจุบันนี้มันเปลี่ยนแปลงไป เมื่อก่อนนี้เราอยู่ในวัด เรายึดอยู่ในกฎกติการะเบียบของวัดเท่านั้น รองจากวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ให้ปฏิบัติตามจารีตประเพณี วัฒนธรรมนอกวัดนี้เราจะไม่เอามาขัดแย้งกับมติของครูบาอาจารย์ สมัยนั้นครูบาอาจารย์พูดแล้ว พูดคำไหนเป็นคำนั้น ไปฝ่าฝืนไม่ได้^{๑๓๗}

วิธีการสอนแบบนี้ทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รู้ถึงข้อวัตรที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ สุานियो) ได้ประพฤติปฏิบัติมาโดยตลอด แล้วอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ให้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทำให้พระภิกษุสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรมได้ยึดถือปฏิบัติด้วยความพร้อมเพรียง วิธีการนี้เป็นการสอนที่เหมาะสมกับพระภิกษุสงฆ์มาก

สรุปแล้ว วิธีการสอนธรรมะแบบต่าง ๆ ของพระราชสังวรญาณ (พุทธ สุานियो) จึงเป็นเครื่องพิสูจน์หลักธรรมะของพระพุทธเจ้าได้ว่าเป็นสภาวะที่เป็นสากล ที่ทุกคน ทุกชนชาติ ทุกศาสนา ทุกภาษา สามารถเข้าใจและเข้าถึงธรรมะได้ก็เพราะการฝึกฝนที่จัดเป็นสิ่งสำคัญ และการฝึกฝนจิตนี้เป็นสิ่งที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ สุานियो) ให้ความสำคัญมาก โดยหลักธรรมคำสอนของรวมลงที่เรื่องการเจริญสติ มีสมาธิ รู้ตัวอยู่เสมอ เป็นสมาธิที่สามารถใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เรื่องนี้เป็นหลักคำสอนที่ผู้วิจัยจะพบมากเป็นเอกลักษณ์ของท่าน

^{๑๓๗} พระราชสังวรญาณ(พุทธ สุานियो), **ฐานิตุเถรวัตถุ**, หน้า ๖๗ - ๖๘.

บทที่ ๔

วิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो)

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงการประยุกต์หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो) โดยแบ่งประเด็นที่จะศึกษาออกเป็นหมวดต่าง ๆ ดังนี้ (๑) วิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนปฏิบัติกรรมฐาน (๒) วิธีการนำหลักพุทธธรรม มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิต (๓) วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๔.๑ วิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนปฏิบัติกรรมฐาน

วิธีการประยุกต์ หมายถึง การนำความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เป็น ประโยชน์^{๑๓๘} มากยิ่งขึ้น เช่น วิธีการประยุกต์สอนกรรมฐานของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) เป็นวิธีการที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ได้ประยุกต์การสอนแบบเดิมจากอาจารย์ทางสาย พระอริยสงฆ์กรรมฐาน เช่นหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม มาใช้ประยุกต์สอนกรรมฐานตามแบบของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो) โดยยึดตามหลักพุทธ ธรรมในการสอนปฏิบัติกรรมฐานเป็นหลัก ทำนุใช้ในการอบรมเยาวชน ข้าราชการ นิสิตนักศึกษา โดยมีวิธีการประยุกต์สอน ดังนี้

๔.๑.๑ วิธีการนั่งสมาธิ

วิธีการนั่งสมาธิภาวนาพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ทำนุได้สอนให้นั่งใน ท่าขัดสมาธิโดยให้เอาขาขวาทับขาซ้าย เอามือขวาทับมือซ้าย ฟิงตั้งกายให้ตรง คือ อย่านั่งให้ก้ม หน้ามากนัก อย่านั่งให้เงยหน้ามากนัก และอย่าให้เอียงไปข้างซ้าย ข้างขวา ข้างหน้า ข้างหลัง ตั้งตัวให้ตรง อย่กอดและอย่าขมอ้วยจะร่างกายแห่งใดแห่งหนึ่งให้ลำบากกาย ฟิงวางกายให้สบาย เป็นปกติ^{๑๓๙}

^{๑๓๘}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๖๔.

^{๑๓๙}พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो), ฐานियोปุจฉา ๒๕๓๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๗.

วิธีการตั้งกายให้ตรงนี้ พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้ประยุกต์สอนไว้ว่า ให้ฟังดู พระพุทธรูปนั่งสมาธิเป็นตัวอย่างเมื่อนั่งตั้งตัวตรงดีแล้ว ฟังตั้งจิตให้ตรง คือ ตั้งสติลงตรงหน้าแล้ว กำหนดรู้ ซึ่งจิตเฉพาะหน้า ไม่ส่งจิตให้ฟุ้งซ่านไปในเบื้องหน้า อนาคตกาล อันยังไม่มาถึง และไม่ให้ฟุ้งซ่าน ส่งไปในเบื้องหลัง อดีตกาล อันล่วงไปแล้วก็เป็นอันล่วงไปแล้ว ทั้งไม่ให้ฟุ้งซ่านไปใน เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องซ้าย เบื้องขวา ทั้งไม่ให้ฟุ้งซ่านไปในทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทาง กาย ทางใจ ทางใดทางหนึ่ง ฟังเป็นผู้มีสติกำหนดจิตรวมเข้าตั้งไว้ในจิต จนกว่าจิตจะเป็น เอกัคคตา^{๑๔๐} นี่คือวิธีการประยุกต์สอนการนั่งสมาธิที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้ใช้ในการ สอนกรรมฐานในการอบรมเยาวชน ข้าราชการ นิสิตนักศึกษา ประชาชนทั่วไป

๔.๑.๒ วิธีการสำรวมจิตในการทำสมาธิ

วิธีการสำรวมจิตในการทำสมาธิพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านสอนไว้ว่า การ สำรวมจิตฟังเป็นผู้มีสติตั้งไว้เฉพาะหน้า คือให้กำหนดรู้ซึ่งจิต ซึ่งเป็นตัวผู้รู้โดยธรรมชาติ ที่รู้สึก รู้นึก รู้คิด อยู่เฉพาะหน้า และฟังพิจารณาหรือระลึกอยู่ในใจพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์อยู่ในใจ ของเรา นี้ เราไม่ต้องกังวลวุ่นวายอะไรและไม่ต้องส่งใจไปสู่อื่น ให้เราทำความตกลงกำหนดเอาตัว ผู้รู้ คือจิตเฉพาะหน้า นี้ค่าบริการกรรมภาวนากรรมฐานบทใดบทหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สบายแก่จิตของตน บริการกรรมภาวนากรรมฐานบทใดบทหนึ่งซึ่งเป็นที่สบายแก่จิตของตน บริการกรรมภาวนาสืบไป^{๑๔๑} จนจิตเป็นสมาธิขึ้นมาเองโดยอัตโนมัติ นี่คือวิธีการสำรวมจิตในการทำสมาธิตามหลักวิธีการ สอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)^{๑๔๒}

๔.๑.๓ วิธีการนึกค่าบริการกรรม

วิธีการนึกค่าบริการกรรมภาวนาพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) สอนไว้ว่าให้เราตรวจดู จิตเสียก่อนว่า จิตคิดอยู่ในอารมณ์อะไร ในอารมณ์อันนั้นเป็นอารมณ์ที่น่ารักหรือน่าชัง เมื่อจิตใจ ติดอยู่ในอารมณ์ที่น่ารัก ฟังเข้าใจว่าจิตใจนี้ลำเอียงไปด้วยความรัก เมื่อจิตใจติดอยู่ในอารมณ์ที่ น่าชังฟังเข้าใจว่าจิตใจนี้ลำเอียงไปด้วยความน่าชัง ตั้งอยู่ในความไม่เที่ยง ท่านสอนให้เราฟัง

^{๑๔๐} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปุชา ๒๕๓๘**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๗.

^{๑๔๑} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๔๘.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ ดร.ดาราวรรณ เต็นอุดม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ กระทรวงศึกษาธิการ วัดวะภูแก้ว อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา, ๓๑ มกราคม ๒๕๕๑ .

กำหนดส่วนทั้งสองนั้นให้เป็นคู่กันเข้าไว้ที่ตรงหน้า ซ้าย ขวา แล้วตั้งสติกำหนดใจตั้งไว้ในระหว่างกลาง ทำความรู้อะไรทั้งส่วนทั้งสอง เปรียบเหมือนกับถนนสามแยก เมื่อออกจากจิตตรงหน้าออก ระวังไม่ให้จิตแหว่งไปตามเส้นซ้ายหรือเส้นขวา ให้เราเดินตามเส้นกลาง แต่ระวังไม่ให้ไปข้างหน้า ให้กำหนดเฉพาะจิตอยู่กับที่นั่นก่อน แล้วนึกคำบริกรรมที่เลือกไว้จำเพาะพอเหมาะกะกับจิตใจ คำใดคำหนึ่ง เป็นต้น ว่า “ พุทโธ ธัมโม สังโฆ ฯ ” ๓ จบแล้วรวบรวมลงเอาคำเดียวว่า “ พุทโธ ฯ ” เป็นอารมณ์ ฟังจำเพาะจิตจนกว่าจิตนั้นจะวางความรักหรือความชังได้ขาด ตั้งลงเป็นกลางจริง ๆ แล้วจึงกำหนดรวมทวนกระแสประชุมลงในภวังค์ ให้ตั้งสติตามกำหนดจิตในภวังค์ ให้เห็นแจ่มแจ้งไม่ให้เผลอ เมื่อสติเป็นกลาง จิตย่อมเป็นกลางทำให้รู้เท่าทันทั้ง ๒ ส่วน จิตจะปราศจากนิเวศน์แล้ววางจากอารมณ์ ให้นึกอยู่แต่ในใจไม่ออกปากคือไม่ให้มีเสียง มีสติ จดจ่อต่อจิตจริง ๆ จนจิตของเราตกลงสู่ภวังค์เอง ให้เราหยุดคำบริกรรมนั้นเสีย แล้วมีสติตามกำหนด เอาจิตในภวังค์ให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิต่อไป ^{๑๕๓} นี่เป็นวิธีการสอนการนึกคำบริกรรมในการฝึกภาวนาเจริญสติให้จิตรู้ตัวอยู่เสมอและสามารถรู้เท่าทันอารมณ์ของจิตของเราได้เอง

๔.๑.๔ วิธีการสังเกตจิตเข้าสู่ภวังค์

วิธีการสังเกตจิตเข้าสู่ภวังค์ คำว่า “ ภวังค์ ” นี้ แปลว่า จิตดวงเดิม คือจิตเมื่อแรกเข้าสู่ปฏิสนธิในครรภ์ของมารดาแล้วจิตตั้งภวังค์ขึ้นเป็นตัวภพ เหตุที่จิตที่ตกลงสู่ภวังค์แล้ว จึงเรียกว่าจิตดวงเดิม และหน้าที่ ของจิตในเวลาอยู่ในภวังค์จิตจะมีหน้าที่ทำการสร้างภพคือสืบต่ออายุให้เจริญรุ่งเรือง ไม่ทำการรับรู้รับเห็นในทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายภายนอก วิธีการสังเกตจิตเข้าสู่ภวังค์หลวงพ่อบุญทอนให้สังเกตดูจิตในเวลากำลังนึกคำบริกรรมอยู่นั้น เมื่อจิตของเราตั้งลงไปเป็นกลางวางความรักความชังทั้งสองนั้นได้แล้ว จิตยอมเข้าสู่ภวังค์จิต(คือจิตเดิม) มีอาการต่างๆ กัน บางคนรวมฝับลง บางคนรวมปีบลง บางคนรวมวบแวนเข้าไป แล้วสว่างขึ้น ลืมคำบริกรรมไป บางคนก็ไม่ลืม แต่รู้สึกเบาในกายเบาในใจ ที่เรียกว่า *กายะละหุดา จิตตะละหุดา* กายก็เบา จิตก็เบา *กายะมุตุดา จิตตะมุตุดา* กายก็อ่อน จิตก็อ่อน *กายะปัสสัทธิ จิตตะปัสสัทธิ* กายก็สงบ จิตก็สงบ *กายะชุกะตา จิตตะชุกะตา* กายก็ตรง จิตก็ตรง *กายะกัมมัฏเฐตา จิตตะกัมมัฏเฐตา* กายก็ควรแก่การทำสมาธิ จิตก็ควรแก่การทำสมาธิ *กายะปาคุญเฐตา จิตตะปาคุญเฐตา* กายก็คล่องแคล่ว จิตก็คล่องแคล่ว หายเหน็ดหายเหนื่อย หายเมื่อย หายหิว หายปวดหลังปวดเอว ก็จะมีสติที่สำบายในใจมาก ฟังเข้าใจว่าจิตได้เข้าสู่ภวังค์ ให้หยุดคำบริกรรมเสีย และวางสัญญาภายนอกให้หมด แล้วค่อย ๆ ตั้งสติตาม

^{๑๕๓} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), *ฐานิยปุชา* ๒๕๓๘, หน้า ๔๘.

กำหนดจิตจนกว่าจิตนั้น จะหยุดและตั้งมั่นลงเป็นหนึ่งในอยู่กับที่ เมื่อจิตประชุมเป็นหนึ่ง ก็อย่าเผลอสติ ให้ฟังกำหนดอยู่อย่างนั้น จนกว่าจะนั่งเหนื่อยนี้ เรียกว่า ภวานาอย่างละเอียด^{๑๔๔}

๔.๑.๕ วิธีการออกจากสมาธิ

พระราชสังวรญาณ (พุธ ฐานิโย) ได้กล่าวสอนไว้ว่า เมื่อจะออกจากที่นั่งสมาธิภาวนา ในเวลาที่รู้สึกเหนื่อยแล้วนั้น ให้ฟังกำหนดจิตไว้ให้ดี แล้วฟังพิจารณาเบื้องต้นและเบื้องปลาย ให้รู้แจ้งเสียก่อนว่า เบื้องต้น ให้ตั้งสติกำหนดจิตอย่างไร พิจารณาอย่างไร นึกคำบริกรรมอะไร น้ำใจจึงสงบมาตั้งอยู่อย่างนี้ ครั้นเมื่อใจสงบลงแล้วได้ตั้งสติอย่างไร กำหนดจิตอย่างไร ใจจึงจะไม่ ถอนจากสมาธิ เมื่อพิจารณาเห็นแจ้งแล้ว นอนลงก็จะกำหนดอยู่อย่างนี้จนกว่านอนหลับ แม้ตื่น ขึ้นมาก็จะกำหนดอยู่อย่างนี้ ตลอดวันและคืน ยืน เดิน นั่ง นอน เมื่อทำในใจเช่นนี้แล้ว จึงออกจาก ที่นั่งสมาธิเช่นนั้นอีก ก็ฟังทำพิธีอย่างนี้ที่ทำมาแล้ว^{๑๔๕}

๔.๑.๖ วิธีการเดินจงกรม

ฟังตั้งกำหนดหนทางสั้นยาวแล้วแต่ต้องการ ยืนที่ต้นทาง ยกมือประณม ระลึกถึง คุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แล้วตั้งความสัตย์อธิษฐานว่า ข้าพเจ้าจะตั้งใจปฏิบัติเพื่อ เป็นปฏิบัติบูชาคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับทั้งพระธรรมและพระอริยสงฆ์สาวก ขอให้น้ำใจ ของข้าพเจ้าสงบระงับตั้งมั่นเป็นสมาธิ มีปัญญาเฉลียวฉลาดรู้แจ้งแทงตลอดในคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าทุกประการเทอญ แล้ววางมือลง เอามือขวาจับมือซ้ายไว้ข้างหนึ่ง เจริญพรหมวิหาร ๔ ทอดตาลงเบื้องต่ำกำหนดจิต ตั้งสติกำหนดจิต นึกคำบริกรรม เดินกลับไปกลับมาจนกว่าจิตจะ สงบรวมลงเป็นองค์สมาธิ ในขณะที่จิตกำลังรวมอยู่นั้น จะหยุดยืนกำหนดจิตให้รวมสนิทเป็นสมาธิ ก่อน จึงเดินต่อไปอีกก็ได้ ในวิธีเดินจงกรมนี้กำหนดจิตเดียวกันกับนั่งสมาธิ แปลกแต่ใช้อริยาบถ เดินเท่านั้น^{๑๔๖}

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ฝึกหัดใหม่ทั้งหลายพึงเข้าใจเถิดว่า การทำความเพียร คือฝึกหัดจิต ในสมาธิวิธีนี้ มีวิธีที่จะต้องฝึกหัดในอิริยาบถทั้งสิ้น จึงต้องนั่งสมาธิบ้าง เดินจงกรมบ้าง ยืนกำหนด จิตบ้าง นอนสันทไสยาสน์บ้าง เพื่อให้ชำนาญคล่องแคล่วและเปลี่ยนอิริยาบถให้สม่ำเสมอ

^{๑๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๑๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

๔.๑.๗ วิธีการแก่นิมิต

วิธีที่ ๑ การทำความนิ่งเฉย คือ เพ่งตั้งสติกำหนดจิตนั้นไว้ให้มั่นคงทำความสงบนิ่งเฉยอยู่ในสมาธิ แม้มีนิมิตอะไร ๆ มาปรากฏ หรือรู้เห็นเป็นจริงในจิตอย่างไร ไม่ต้องห่วงไหวไปตาม คือ ไม่ต้องส่งจิตคิดไปจะเป็นความคิดผิด ที่เรียกว่า จิตวิปลาส แปลว่า ความคิดเคลื่อนคลาด แปลกประหลาดจากความจริง นิ่งอยู่ในสมาธิไม่ได้ ให้บังเกิดเป็นสัญญาความสำคัญผิดเรียกว่า สัญญาวิปลาส แปลว่า หมายถึงไปตามนิมิตเคลื่อนคลาดจากจิตผู้เป็นจริงทั้งนั้น จนบังเกิดถือปฏิภุมานะขึ้นที่เรียกว่า ปฏิภุมวิปลาส แปลว่า ความเห็นเคลื่อนคลาดจากความจริง คือ เห็นไปหน้าเดียว ไม่แลหลังวคูให้รู้เท่าส่วนในส่วนนอก ชื่อว่าไม่รอบคอบ เป็นจิตลำเอียง ไม่เที่ยงตรง เมื่อรู้เช่นนี้จึงไม่ควรส่งจิตไปตาม เมื่อไม่ส่งจิตไปตามนิมิตเช่นนั้นแล้ว ก็ให้คอยระวังไม่ให้จิตเป็นตัณหาเกิดขึ้น คือไม่ให้จิตดิ้นรนยินดี อยากเห็นนิมิตนั้นแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นก็ดี หรือยินร้าย อยากให้นิมิตนั้นหายไปก็ดี หรือแม้ไม่ยอมพบ ไม่อยากเห็นซึ่งนิมิตที่น่ากลัวก็ดี ทั้ง ๓ อย่างนี้ เรียกว่า ตัณหา ถ้าเกิดมีในจิตแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็รีบระงับดับเสีย คือ ถอนความอยากและความไม่อยากรุนออกเสีย เมื่อนิมิตมีมากก็อย่ายินดี เมื่อนิมิตหายไปก็อย่ายินร้าย หรือเมื่อนิมิตที่น่ากลัวมีมากก็อย่าทำความกลัวและอย่าทำความกดโกง อยากให้หายไปก็ไม่ว่า ไม่อยากให้หายไปก็ไม่ว่า อยากเห็นก็ไม่ว่า ไม่อยากเห็นก็ไม่ว่า ให้เป็นส่วนปฏิภุมคือเห็นเอง อยากรู้ก็ไม่ว่า ไม่อยากรู้ก็ไม่ว่า ให้เป็นปัจจัยตั้ง รู้จำเพาะกับจิต ตั้งจิตไว้เป็นกลาง ๆ แล้วพึงทำความรู้เท่าอยู่ว่า อันนี้เป็นส่วนจิต อันนี้เป็นส่วนนิมิต แยกส่วนแบ่งส่วนตั้งไว้เป็นคนละอัน รักษาเอาแต่จิต กำหนดให้ตั้งอยู่เป็นจิตธรรมเที่ยงแนว ทำความรู้อะไรทั้งจิตและนิมิตทั้งสองเงื่อนไข รักษาไม่ให้สติเคลื่อนคลาดจากจิต ทั้งไม่ให้เผลอสติได้เป็นดี **สติมา** ชื่อว่าเป็นผู้มีสติ **วิเนยฺยโลเก อภิชฌมา โทมสฺส** ถอนอภิชฌมาและโทมนัสในโลกเสียได้แล้ว ก็เป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัย เมื่อประกอบข้อปฏิบัติอันนี้อยู่อย่างนี้ สติที่ตั้งมั่น จิตที่ตั้งมั่นประชุมกันเป็นสมาธิดังนี้ เรียก **ญาคปริญญา** แปลว่า รู้เท่าอารมณ์^{๑๔๗}

วิธีที่ ๒ การตรวจค้นปฏิภาคนิมิต คือ เมื่อเห็นว่าจิตมีกำลังประชุมกันอยู่เป็นปึกแผ่นแน่นหนาดีแล้ว พึงฝึกหัดปฏิภาคนิมิตให้ชำนาญ คือ เมื่อรู้เห็นรูปนิมิตมาปรากฏตาในจิต เห็นเป็นรูปคน เด็กเล็ก หญิงชาย หนุ่มน้อย บ่าวสาว หรือ แก่เฒ่าชรา ประการใดประการหนึ่งก็ตามแสดงอาการแลปลิ้นปล้อนตา หน้าบิดตาเบือน อาการใดอาการหนึ่งก็ตาม ให้รีบพลิกจิตเข้ามาจับตั้งสติผูกปัญหาหรือทำในใจก็ได้ว่า รูปนี้เที่ยง จะแก่เฒ่าชราต่อไปหรือไม่ เมื่อนึกใจกระนี้แล้วพึงหยุดและวางคำที่นึกนั้นเสีย กำหนดจิตพิจารณานิ่งเฉยอยู่ จนกว่าจะตกลง และเห็นในใจว่าแก่เฒ่าชราได้เป็นแน่ จึงรีบพิจารณาให้เห็นแก่เฒ่าชราหลังไขสันหลัง ๆ ไปในขณะปัจจุบันทันใจนั้น “เมื่อตาย

^{๑๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

แล้วจะเปื่อยเน่าแตกทำลายไปหรือไม่” หยุดหนึ่งพิจารณาเฉยอยู่อีก จนกว่าจิตของเราจะตกลงเห็นว่าเปื่อยเน่าแตกทำลาย จนละลายหายสูญลงไปเป็นดิน เป็นน้ำ เป็นลม เป็นไฟ ไปตามธรรมดา **ธรรมธาตุ ธรรมฐิติ ธรรมนิยามะ** แล้วพลิกเอาจิตของเรากลับทวนเข้ามาพิจารณาภายในกายของเราเอง ให้เห็นลงไปได้อย่างเดียวกันจนกว่าจะตกลงและตัดสินใจได้ว่า ร่างกายของเรานี้ก็แก่เฒ่าชรา ทูพพลภาพ แตกตาย ทำลาย เปื่อยเน่าไปเป็นเหมือนกัน แล้วรีบตั้งสติพิจารณาเห็นเป็นแก่เป็นเฒ่าชราดูทันที และพิจารณาให้เห็นตายลงไปในขณะที่ปัจจุบัน แยกส่วนแบ่ง ส่วนออกดูให้เห็นแจ้งว่า หน้งเป็นอย่างไร เนื้อเป็นอย่างไร กระดูกเป็นอย่างไร ดับไต ไล่ฟุงเป็นอย่างไร เป็นของงามหรือไม่งาม ตรวจดูให้ดีพิจารณาให้ละเอียดจนกว่าจะถอนความยินดีในร้ายเสียได้ แล้วพิจารณาให้เห็นเปรี้อย่น่าพุพัง ลงถมแผ่นดินไป ภายหลังกลับพิจารณาให้เห็นกลับคืนมาอีก แล้วฝึกหัดทำอยู่อย่างนี้ จนกว่าจะชำนาญหรือยังเป็นผู้มีสติได้พิจารณาเนื้อหนังเส้นเอ็น และเครื่องในทั้งหลายมีดับไตไล่ฟุงเป็นต้น เปรี้อย่น่าพุพังลงไปหมดแล้ว ยังเหลือแต่ร่างกระดูกเปล่า จึงกำหนดเอาร่างกระดูกนั้นเป็นอารมณ์ทำไว้ในใจ ใคร่ครวญให้เห็นแจ้งอยู่เป็นนิตย์ จนกว่าจะนับได้ทุกกระดูกก็ยิ่งดี เพียงเท่านี้ก็อันแก่นิमितได้ทีเดียว^{๑๔๔}

วิธีพิจารณาเป็นอนุโลมปฏิโลม ถอยขึ้นถอยลง คือตั้งสติกำหนดจิตไว้ให้ดี แล้วเพ่งพิจารณาให้เห็นผมอยู่บนศีรษะมีสีดำ สันฐานยาวก็จะหงอกขาวลงถมแผ่นดินทั้งนั้น และพิจารณาให้เห็นขนซึ่งเกิดตามขุมขนตลอดทั่วทั้งกาย นอกจากฝ่ามือฝ่าเท้า ก็จะถมแผ่นดินเหมือนกัน พิจารณาเล็บที่อยู่ปลายเท้า นิ้วมือ ให้เห็นเป็นของที่จะต้องลงถมแผ่นดินด้วยกันทั้งนั้น พิจารณาฟันที่อยู่ในปากข้างบน ข้างล่าง ให้เห็นแจ้งว่าได้ใช้เคี้ยวอาหารกินอยู่เป็นนิตย์ แต่ก็จะต้องลงถมแผ่นดินเหมือนกัน คราวนี้พิจารณาหนังเป็องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมาเป็องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุครอบ ยังชีวิตนี้ให้ตั้งอยู่ได้และเป็นไป ถ้าถลกหนังนี้ออกหมดแล้วก็ต้องตายแล้วต้องถมแผ่นดิน พิจารณาเห็นความจริงเช่นนี้แล้ว เลิกหนังนี้ออกวางลงไว้ที่พื้นดิน แล้วพิจารณาเนื้อให้เห็นแจ้งว่า เนื้อในร่างกายมีอยู่เป็นกล้ำๆ แล้วกำหนดให้เนาผุพังลงไปกองไว้ที่พื้นดิน พิจารณาเส้นเอ็นให้เห็นแจ้งว่า เส้นเอ็นทั้งหลายรัดตึงกระดูกไว้ให้ติดกันอยู่ เมื่อเลิกเส้นเอ็นนี้ออกหมดแล้วกระดูกก็จะหลุดออกจากกัน ผุพังลงถมแผ่นดินทั้งสิ้น แล้วกำหนดเลิกเส้นเอ็นนั้น ออกเสียกองไว้ที่แผ่นดิน พิจารณาร่างกระดูกให้เห็นแจ้งว่ากระดูก กระดูกในร่างกายนี้มีเป็นท่อนๆ เป็องต่ำแต่กระดูก กะโหลกศีรษะลงไป เป็องบนแต่กระดูกพื้นเท้าขึ้นมา เห็นได้กระจ่างดีพอสมควร แล้วเพ่งเล็งพิจารณาดูเครื่องในทั้งหลาย ให้เห็นว่าปอดอยู่ที่ไหน ม้ามอยู่ที่ไหน ดวงหทัยอยู่ที่ไหน ไทรอย์อยู่ที่ไหน เห็น ดับไต ไล่ฟุง อาหารใหม่ อาหารเก่าเป็นอย่างไร อยู่ไหน มีรูปพรรณสันฐาน

^{๑๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

อย่างไร มีสี่วรรณะเป็นไฉน เครื่องในทั้งปวงนี้ เป็นที่ประชุมแห่งชีวิตก็จริงแต่ก็ต้องถมแผ่นดิน เมื่อพิจารณาเห็นฉะนี้แล้ว พึงกำหนดให้ขาดตกลงไปกองไว้ที่พื้นดิน ยังเหลือแต่ร่างกระดูก พึงพิจารณากระดูกกระดูกะโหลกศีรษะเป็นลำดับลงมา กระดูกคอ กระดูกแขน กระดูกหัวไหล่ กระดูกสันหลัง กระดูกซี่โครงกระดูกเอว กระดูกตะโพก กระดูกต้นขา กระดูกเข่า กระดูกแข้ง กระดูกพื้นเท้า พิจารณาอย่างนี้ เรียกอนุโลม ^{๑๔๙} คราวนี้พึงพิจารณาเป็นปฏิโลม คือ พิจารณาถอยกลับขึ้นเบื้องบน ตั้งแต่กระดูกพื้นเท้าขึ้นไปตลอดถึงกระดูกกะโหลกศีรษะ พิจารณาทวนกลับจากศีรษะถอยลงมาตรงหน้าอก พึงตั้งสติกำหนดจิตไว้ที่หน้าอกนั้นให้มั่นคง ทำในใจว่า ร่างกายทั้งหมดนี้มีจิตเป็นใหญ่ ประชุมอยู่ที่จิต จึงกำหนดรวมจิตเข้าให้สงบและตั้งอยู่เป็นเอกัคคตา วิธีที่ ๒ นี้เรียกว่า ตีระณปริญญา แปลว่า ใคร่ครวญอารมณ์ ขอเตือนสติไว้ว่า ในระหว่างที่กำลังพิจารณาอยู่นั้น ห้ามไม่ให้จิตเคลื่อนจากที่ คือระวังไม่ให้ส่งจิตไปตามอาการ จิตจะถอนจากสมาธิถ้าจิตถอนจากสมาธิ เป็นไซ้ไม่ได้ ข้อสำคัญให้เอาจิตเป็นหลัก ไม่ให้ปล่อยจิต ให้สติเพ่งเล็งให้รอบจิต พิจารณาให้รอบกาย รักษาใจไม่ให้ฟุ้ง จึงไม่ยุ่งในการพิจารณา

วิธีที่ ๓ การเจริญวิปัสสนา คือเมื่อผู้ปฏิบัติทั้งหลาย ได้ฝึกหัดจิตมาถึงขั้นนี้ มีกำลังพอพิจารณาปฏิภาคนิมิตได้ชำนาญคล่องแคล่ว เป็นประจักษ์ขุสิทธิ ดังที่อธิบายมาแล้ว และกำหนดจิต รวมเข้าไว้ในขณะจิตอันเดียว ณ ที่หน้าอก ตั้งสติพิจารณาดูให้รู้รอบจิต เพ่งพินิจให้สว่าง แลเห็นร่างทั่วทั้งกาย ยกคำบริกรรมวิปัสสนาวิโมกขวิวัตตรขึ้น บริกรรมจำเพาะจิตว่า

สัพเพ ธัมมา อະนิจจา , สัพเพ ธัมมา ทุกขา , สัพเพ ธัมมา อะนัตตา

ให้เห็นร่างกระดูกทั้งหมด เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่ควรถือเอา ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ กำหนดให้เห็นกระดูกทั้งหลายหลุดจากกันหมด ตกลงไปกองไว้ที่พื้นดิน คราวนี้ตั้งสติให้ดี รักษาไว้ซึ่งจิตอย่าให้เผลอ ยกคำบริกรรมวิปัสสนานั้นอีก เพ่งพิจารณาจำเพาะจิต ให้เห็นเครื่องอวัยวะที่กระจัดกระจายกองไว้ที่พื้นดินนั้น ละลายกลายเป็นดิน เป็นน้ำ เป็นลม เป็นไฟ ถมแผ่นดินไปหมด กำหนดจำเพาะจิตผู้รู้ เพ่งพิจารณาให้เห็นพื้นแผ่นดินกว้างใหญ่เท่าไร เป็นที่อาศัยของสัตว์ทั้งโลก ก็ยังต้องฉิบหาย ด้วยน้ำ ด้วยลม ด้วยไฟ ยกวิปัสสนาละลายแผ่นดินนั้นทิ้งเสียให้เห็นเป็นสภาวะธรรมเพียงสักว่าเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปเท่านั้น รวบรวมเอาแต่จิตคือผู้รู้ ตั้งไว้ให้เป็นเอกจิต เอกธรรม สงบนิ่งแน่วอยู่ และวางลงเป็นอุเบกขาเฉยอยู่กับที่ คราวนี้จะแลเห็นจิตนั้นแจ่มแจ้ง ยิ่งขึ้นที่เดียวก้าวล่วงจากนิมิตได้ดี มีกำลังให้แลเห็นอำนาจอันสงสขของจิตที่ได้ฝึกหัดสมาธิมาเพียงขั้นนี้ก็พอมีศรัทธาเชื่อในใจของตนในการที่จะกระทำความสำเร็จ ๆ ขึ้นไป ^{๑๕๐}

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๑๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

๔.๒ วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิต

การพัฒนาจิตของผู้คนส่วนใหญ่จะนึกถึงการทำสมาธิภาวนา และเมื่อกล่าวถึงเรื่องการทำสมาธิภาวนาก็จะนึกถึงภาพการนั่งขัดสมาธิ หลับตา บริกรรมภาวนา การที่คนส่วนมากมีความเข้าใจเรื่องการพัฒนาจิตและการทำสมาธิภาวนาในลักษณะนี้ ทำให้เห็นถึงเรื่องดังกล่าวไม่ใช่เรื่องของชีวิตประจำวันหรือเป็นเรื่องที่ผู้คนทั่วไปจะทำได้ เพราะเป็นเรื่องยากลึกซับซ้อนต้องมีเวลาว่างต้องอาศัยสถานที่เงียบสงบ เช่น ต้องไปวัด จึงเห็นว่างานนี้สมควรเป็นงานของพระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาที่อยู่วัด ความเข้าใจดังกล่าวนับว่าเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนและอยู่ในวงแคบเกินไป จึงสมควรทำความเข้าใจเรื่องการพัฒนาจิตให้ถูกต้อง^{๑๕๐} ด้วยการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบสุขได้ในทุกขณะจิต ดังคำที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านได้กล่าวสอนถึงวิธีการพัฒนาจิตไว้ว่า

ถ้าใครยังคิดว่าสมาธิ คือการต้องนั่งขัดสมาธิหลับตาภาวนา คนนั้นยังโง่งอยู่ ถ้าผู้ใดเข้าใจว่า สมาธินั้นเราทำได้ตลอดเวลาทุกลมหายใจผู้นั้นเข้าใจถูก เพราะสมาธิคือ การกำหนดสติรู้อยู่ในชีวิตประจำวันในปัจจุบันตลอดเวลา^{๑๕๑} โดยให้รู้จักการนำหลักสมาธิมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบได้ “จิต” ตามความหมายในทางพระพุทธศาสนา คือ ธรรมชาติที่รู้ อารมณ์, สภาพที่นึกคิด, ความคิด, ใจ^{๑๕๒} และจิตมีไวพจน์ คือ คำที่ต่างเพียงรูปแต่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกัน เช่น มโน มานัส ทัฬหี บัณพธ มนายตนะ มนินทรีย์ และวิญญาน เป็นต้น^{๑๕๓}

๔.๒.๑ การพัฒนาจิต

การพัฒนา หรือ การทำสมาธินั้นเป็นงานหรือกิริยาของจิต กายจะอยู่ในอิริยาบถหรือทำการงานสิ่งใดอยู่ก็ได้ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน รับประทานอาหาร ดื่มน้ำ ทำ พูด คิด หากทำไปด้วย

^{๑๕๐} ดร.ดาราวรรณ เเด่นอุดม, **ดุจช่างศรดัดลูกศร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^{๑๕๑} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปุจฉา ๒๕๔๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๙๖.

^{๑๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓.

^{๑๕๓} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๒๙.

ความสติสัมปชัญญะ มีความรู้ตัวทั่วพร้อมมีใจจดจ่ออยู่กับงาน หรือ อาการนั้น ถือว่าเป็นการทำสมาธิทั้งสิ้น ^{๑๕๕} ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) กล่าวสอนเกี่ยวกับการพัฒนาจิตไว้ว่า

สมาธิเป็นกิริยาของจิต เมื่อเรามีสติกำหนดรู้จิตของเราอยู่ตลอดเวลา ถ้าเรานั่งกำหนดรู้จิตของเรา เรียกว่าปฏิบัติสมาธิในท่านั่งแต่เวลาเรายืนกำหนดจิตของเรา เรียกว่า ปฏิบัติสมาธิในท่ายืนเมื่อเรามีสติกำหนดรู้จิตของเราในท่านอน เรียกว่าปฏิบัติสมาธิในท่านอน เวลาเดินจงกรม เรามีสติกำหนดรู้จิตของเราเรียกว่า ปฏิบัติสมาธิในท่าเดิน ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นแต่เพียงอิริยาบถบริหารร่างกายเพื่อมิให้ส่วนใดส่วนหนึ่งถูกทรมานมากเกินไปเพราะฉะนั้นสมาธิจึงมิใช่เพียงเรื่องการนั่งสมาธิเพียงอย่างเดียว แม้แต่การยืน เดิน นั่ง นอน รับประทาน ดื่มน้ำ ทำ พูด คิด ถ้าเรามีสติรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา เราก็จะปฏิบัติสมาธิอยู่ตลอดเวลา ^{๑๕๖}

๔.๒.๒ จุดมุ่งหมายของการพัฒนาจิต

การปฏิบัติสมาธิหรือการพัฒนาจิตมีหลายวิธี และมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายที่หลากหลาย หากผู้ปฏิบัติตั้งจุดมุ่งหมาย และยึดหลักการที่ไม่ถูกต้อง อาจทำให้ได้ประโยชน์น้อยหรืออาจเสียประโยชน์ได้เพื่อให้การปฏิบัติได้ประโยชน์สูงสุดจึงควรมีจุดหมายและหลักการที่ถูกต้อง ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ปัญหาสำคัญของการฝึกสมาธินี้ บางทีเราอาจจะเข้าใจไขว้เขวไปจากหลักความจริงสมาธิอย่างหนึ่ง เราฝึกเพื่อให้จิตสงบนิ่งอย่างหนึ่ง เราฝึกเพื่อให้มีสติสัมปชัญญะรู้ทันเหตุการณ์นั้น ๆ ในขณะที่ปัจจุบันสมาธิบางอย่างเราปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้เห็นภายในจิต เช่น รู้เห็นสิ่งมหัศจรรย์ต่าง ๆ รู้เรื่องอดีตอนาคต รู้อดีต หมายถึง รู้ชาติในอดีตที่เราเกิดเป็นอะไร รู้อนาคต หมายถึง ว่าเมื่อเราตายไปแล้วเราจะไปเป็นอะไร ข้อนี้เป็นการปฏิบัติเพื่อรู้ เมื่อมาพิจารณากันจริง ๆ อดีตเป็นสิ่งที่ผ่านไปแล้ว อนาคตเป็นสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ดังนั้น เรามาสนใจอยู่ในสิ่งที่ปัจจุบัน ที่ครูบาอาจารย์สอนว่า ทำกรรมฐานไปเห็นโน่นเห็นนี่ ยังใช้ไม่ได้ ให้มันเห็นใจเราเอง อย่าไปเข้าใจว่า การทำสมาธิแล้วเห็นนรกต้องเห็นสวรรค์และต้องเห็นอะไร ต่าง ๆ สิ่งที่เราเห็นในสมาธิมันไม่ผิดกันกับที่เรานอนหลับ แล้วฝันไปแต่สิ่งที่เราจำเป็นต้องรู้เห็นนั่น คือ เห็นกายของเราเห็นใจ

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ดร.ดาราวรรณ เต็นอุดม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ กระทรวงศึกษาธิการ วัดวะภูแก้ว อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา, ๓๑ มกราคม ๒๕๕๑.

^{๑๕๖} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปุจฉา ๒๕๔๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕ - ๗๖.

ของเรา^{๑๕๗} ดังนั้น การพัฒนาการจิตหรือการปฏิบัติสมาธิที่เป็นหนทางของสัมมาสมาธิจะต้องยึดถือจุดหมายหลักการดังนี้

๑) เป็นการปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างและเพิ่มพูนสติสัมปชัญญะ เพื่อให้เกิดปัญญา ดังนั้นไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด หรือทำการทำงานใดอยู่ ให้มีสติรู้อยู่กับอิริยาบถหรือการทำงานนั้น พลังสติสัมปชัญญะจะก่อให้เกิดปัญญา และเป็นพลังควบคุมกาย วาจา ใจ ให้ทำ พูด คิด ในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เป็นเสมือนเบรคห้ามล้อที่จะหยุด กาย วาจา ใจ ไม่ให้ทำ พูด คิด ในสิ่งที่จะเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวไว้ว่า

สมาธิในสายของพระพุทธเจ้า บำเพ็ญสมาธิเพื่อให้เกิดสติปัญญาในด้านวิปัสสนา เพื่อจะได้นำประสิทธิภาพของพลังงาน คือสติสัมปชัญญะมาแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวัน แก้ไขปัญหาข้อข้องใจในกิเลสและอารมณ์ของตนเองได้^{๑๕๘}

๒) เป็นการปฏิบัติเพื่อให้รู้กาย รู้จิตของตนเอง การละชั่ว ประพฤติดี การแก้ไขพฤติกรรมของตนเอง จะต้องเริ่มที่การรู้จักตนเองอย่างถ่องแท้ กรรรมฐานแปลว่าที่ตั้งแห่งการงาน งานนั้นคือ งานดูกาย งานดูจิตนั่นเอง การปฏิบัติเพื่อต้องการรู้เห็นสิ่งอื่น เช่น รู้จิตใจผู้อื่น เห็นสวรรค์ เห็นนรก เห็นภูตผีปีศาจ ล้วนเป็นการปฏิบัติแบบส่งจิตออกนอก ซึ่งจะเป็นการเพิ่มทุกข์ เพิ่มปัญหา มากกว่าการแก้ทุกข์แก้ปัญหาดังที่พระราชวุฒาจารย์หรือหลวงปู่ดุลย์ อตุโล ได้กล่าวไว้ว่า

จิตที่ส่งออกนอก	เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอก	เป็นทุกข์
จิตเห็นจิต	เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต	เป็นนิโรธ ^{๑๕๙}

นอกจากนี้พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวไว้อีกว่า

ความรู้เห็นดวงดาวดวงเดือนอะไรต่าง ๆ อย่าไปสนใจ ใครจะรู้วิเศษเท่าไร ไม่ประเสริฐเท่ารู้ใจตนเอง ความมีอิทธิฤทธิ์หรืออะไรต่าง ๆ อย่าไปสนใจเราจะพูดอะไรไม่เป็น รู้เห็นแล้วไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นแล้วไม่รู้ว่าอะไร... ขอให้มึนรู้จิตของเรานี้ พยายามกำหนดพิจารณาเรื่องราวของจิตของกายนี้ให้รู้ชัดเจกลงไป อย่ามัวแต่มุ่งที่จะรู้โลกหน้าโลกอื่นรู้แล้วก็ไม่มี

^{๑๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙ - ๑๐.

^{๑๕๘} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), ฐานิโยปุจฉา ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑.

^{๑๕๙} พระโพธิญาณมุนี, หลวงปู่ฝากไว้, (กรุงเทพมหานคร : พี. เอ. ลีฟิ่ง จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

ประโยชน์อะไร ถ้าภาวนาไปแล้วไปเห็นเทวดา เทวดาเขาก็ไม่มาช่วยชดกิลเลสให้เรา ถ้าภาวนา
แล้วไปเห็นนรก เราจะเอาน้ำทองแดงในหม้อนรกมาชำระล้างกิลเลส ก็เป็นไปไม่ได้ เห็นพระอินทร์
พระพรหม ท่านก็ช่วยอะไรเราไม่ได้^{๑๖๐} หลวงปู่มั่น ฐิริทตฺโต ท่านได้กล่าวถึงเรื่องของการอบรม
จิต และการภาวนาไว้ว่า

จิต...เป็นสมบัติสำคัญมากในตัวเราที่ควรได้รับการเหลียวแล ด้วยวิธีเก็บรักษาให้ดี
ควรสนใจรับผิดชอบต่อจิตอันเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่งของตน วิธีที่ควรกับจิตโดยเฉพาะก็คือ ภาวนา
ฝึกหัดภาวนาในโอกาสอันควร ตรวจดูจิตว่ามีอะไรบกพร่องและเสียไป จะได้ซ่อมสุขภาพจิต
คือ นั่งพิจารณาดูสังขารภายใน คือ ความคิดปรุงแต่งของจิต ว่าคิดอะไรบ้าง ในวันและ
เวลาที่นั่ง นั่งมีสารประโยชน์ใหม่ คิดแสหาเรื่อง หาโทษชนทุกขมาเผาตนอยู่นั้น พอรู้ผิดและถูก
ของตัวบ้างใหม่...การภาวนา คือ วิธีเตือนตน สั่งสอนตน ตรวจตราดูความบกพร่องของตนควร
แก้ไขจุดใดตรงไหนบ้าง^{๑๖๑}

ดังนั้น การพัฒนาจิต เพื่อพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจ จะมองข้ามเรื่องของกาย
และจิตของตนเองไปไม่ได้เลยดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวไว้ว่า

คนภาวนาไม่เห็นหัวใจ มันถึงสวรรคตนิพพานไม่ได้หรอก ต้องดูใจของตัวเองให้รู้ก่อน
ว่าใจเรดำ ใจเราขาว ใจเรามีกิเลส โลก โกรธ หลง ใจมีราคะ โทสะ โมหะ ต้องดูกันที่
ตรงนี้ก่อน^{๑๖๒}

๓) การกำหนดรู้ปัจจุบันเป็นหลักการสำคัญ ธรรมชาติของจิตจะเกิดพลังเมื่อมี
สติสัมปชัญญะรู้พร้อมอยู่ที่ปัจจุบัน การส่งจิตไปในเรื่องของอดีตหรืออนาคต เป็นการส่งจิตออก
นอกเช่นเดียวกัน ดังที่หลวงปู่หลุย จันทสาโร ให้ในการภาวนาไว้ว่า

ภาวนา พุทโธ ที่นี้หมายความว่า ให้ละอดีตที่ล่วงแล้วมา...อันองค์สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าห้ามทีเดียว ห้ามน้อมนึกเอาอดีตที่ล่วงมาแล้วมาทับปัจจุบัน มันยกจิตไม่ขึ้นไม่
ห้วนไหว จิตไม่สว่างไสว อนาคตที่ยังไม่มาถึงนั้น อย่าคิดอย่างนี้ ก็สิ่งใดยังไม่ถึง เราอย่ากล่าว
เขาเรียกว่าสมบัติบ้า และคิดถึงอนาคตข้างนั้นมาทับปัจจุบัน มันยกจิตไม่ขึ้น

^{๑๖๐} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), ฐานิโยปุชา ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๙๕.

^{๑๖๑} มูลนิธิหลวงปู่มั่น, จิตภาวนามรดกล้ำค่าของชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๐ - ๑๑๑.

^{๑๖๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘.

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นว่า ความเข้าใจว่าการทำสมาธิภาวนา คือการนั่งขัดสมาธิ งามาย หลับตา หนีทุกข์ หนีปัญหานั้น เป็นความเข้าใจที่ผิดจากความเป็นจริงโดยสิ้นเชิง หากผู้ปฏิบัติยึดจุดหมายหลักการที่ถูกต้องแล้ว จะพบว่าการภาวนาคือการสร้างจิตให้เป็นพุทธะ คือ รู้ ตื่น เบิกบาน เกิดปัญญาที่จะแก้ทุกข์แก้ปัญหภายในจิตใจของตนเองด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งสิ่งภายนอก ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวไว้ว่า

การปฏิบัติตามแนวพระพุทเจ้าที่ถูกต้อง อยู่ที่การสร้างจิตของตนเองให้มีพลังเข้มแข็ง มีสติสัมปชัญญะรุ่มรอบอยู่ที่ตัวเอง สามารถยืนหยัดอยู่ในความเป็นอิสระได้ตลอดเวลา ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยอะไร^{๑๖๓}

๔.๒.๓ แนวทางพัฒนาจิต

การพัฒนาจิต ไม่ใช่การนั่งหลับตาบวกรกรรมภาวนาการฟังธรรม การเดินจงกรมเท่านั้น และไม่ใช่ว่าการผูกขาดของชาวพุทธแต่เรื่องของสมาธิเป็นสากลดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องสมาธิไม่ใช่เฉพาะในบ้านเมืองเรา เรื่องสมาธิไม่ใช่เฉพาะจะมานั่งหลับตาหรือฟังธรรมกันในวัด เรื่องสมาธิเป็นเรื่องสากล สมาธิไม่ใช่ของศาสนาใด ไม่มีศาสนาใดผูกขาดสมาธิเป็นทั้งของคนมีศาสนา เป็นทั้งคนไม่มีศาสนา^{๑๖๔}

หากการยึดหลักที่ว่า การสมาธิภาวนา คือการทำจิตให้มีสิ่งรู้ ทำสติให้มีสิ่งระลึก เมื่อใดที่เรามีสติรู้อยู่กับปัจจุบัน เมื่อนั้นเราทำสมาธิภาวนาอยู่ เราจึงสามารถทำสมาธิได้ทุกสถานที่ทุกเวลา ทุกการงาน ทุกอิริยาบถดังที่หลวงพ่อบุช ฐานิโย ได้แยกสมาธิออกเป็น ๒ แบบ คือ

๑) สมาธิในวิธีการ หมายถึง การปฏิบัติสมาธิที่เป็นรูปแบบ มีวิธีการที่เป็นลักษณะ เช่น การนั่งขัดสมาธิ การกำหนดลมหายใจ บวกรกรรมภาวนา การเพ่งกสิณ การเดินจงกรม เป็นต้น ซึ่งเป็นการปฏิบัติค่อนข้างอยู่ในวงจำกัด กล่าวคือ ต้องอาศัยสถานที่สงบเงียบเป็นส่วนตัว เช่น วัดหรือห้องพระ ต้องว่างจากภวาระอื่นๆ

๒) สมาธิในชีวิตประจำวันหรือสมาธิสาธารณะ เป็นการปฏิบัติสมาธิประจำวัน ด้วยการกำหนดสติอยู่กับงานในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการยืน เดิน นั่ง นอน รับประทานอาหาร ดื่ม ทำ

^{๑๖๓} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), ฐานิโยปุจฉา ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕.

^{๑๖๔} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), ฐานิโยปุจฉา ๒๕๓๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๙๘.

พูด คิด ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่อยู่กว้างขึ้น สามารถทำได้ทุกสถานที่ ทุกเวลา ทุกสถานการณ์ เช่น ผู้ที่ในวัยศึกษาเล่าเรียน สามารถทำสมาธิในการเรียนได้ ด้วยการเพ่งสายตาและจิตใจไปที่ ครูผู้สอน เมื่ออ่านหนังสือ ใจจดจ่ออยู่ที่หนังสือ ใครมีภาระการงานใด ก็ทำงานนั้น ด้วยการมีสติและจดจ่ออยู่กับการงาน

การฝึกจิตให้เกิดผล ให้ประโยชน์ได้ดีในชีวิตประจำวัน ควรกระทำควบคู่กันทั้ง ๒ วิธี กล่าวคือ ช่วงเช้า ตื่นนอนแล้วไหว้พระสวดมนต์ เติมน้ำมัน นิ่งสมาธิภาวนา ประมาณ ๓๐ นาที ถึง ๑ ชั่วโมง หรือน้อยกว่านี้ตามแต่โอกาสอำนวย เป็นการทำสมาธิในวิถีการเพื่อสะสมพลัง สติสัมปชัญญะไว้ใช้ในการปฏิบัติงาน และเป็นภูมิคุ้มกันถ้าเกิดปัญหาอุปสรรคในการทำงาน จะมีพลังสติปัญญาจะตั้งรับสถานการณ์หรือแก้ปัญหาได้

ระหว่างปฏิบัติงานและดำเนินชีวิตประจำวัน ให้กำหนดสติรู้อยู่กับงานในปัจจุบันให้ ต่อเนื่องให้มากที่สุด วิธีนี้เป็นการปฏิบัติสมาธิในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะส่งผลในการทำงานมีคุณภาพ สำเร็จลุล่วงได้รวดเร็ว ความผิดพลาดจะไม่เกิดขึ้น เมื่อเกิดปัญญา อุปสรรค จะตั้งรับได้และมี ปัญญาในการแก้ไขปัญหา

เมื่อเสร็จภาระงานก่อนนอน ปฏิบัติสมาธิในวิถีการเช่นเดียวกับช่วงเช้าถ้าปฏิบัติสมาธิ ในชีวิตประจำวันมีความต่อเนื่องมากจะส่งผลให้การปฏิบัติสมาธิในวิถีการช่วงก่อนนอนได้ผลดีจิต รวมได้เร็วเพราะมีพลังสติสัมปชัญญะสะสมไว้มากได้พักจิตคลายเครียดและอาจเกิดปัญญาใน การแก้ไขหรือพัฒนางานที่ติดค้างมาหรือที่จะทำในวันรุ่งขึ้น หากไม่มีเวลาปฏิบัติสมาธิก่อนนอนก็ ควรนอนสมาธิคือนอนกำหนดสติรู้ที่ลมหายใจหรือคำบริกรรมภาวนาจนหลับไปจะเป็นการนอนที่มี คุณภาพได้พลังสติสัมปชัญญะเพิ่มขึ้น^{๑๖๕}

อย่างไรก็ตามหากไม่มีเวลาในการปฏิบัติสมาธิในวิถีการก็ควรปฏิบัติสมาธิใน ชีวิตประจำวันให้มากที่สุด เพราะเป็นสิ่งสำคัญและมีความจำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตมาก ดังที่พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) กล่าวไว้ว่า สมาธิแบบพระพุทธเจ้า คือการกำหนดรู้ เรื่องชีวิตประจำวัน นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยสำคัญสำคัญยิ่งกว่าการนั่งหลับตาสมาธิ^{๑๖๖}

กล่าวโดยสรุป สมาธิในวิถีการเป็นการฝึกฝนภาคปฏิบัติเพื่อนำมาใช้จริงใน ชีวิตประจำวัน ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะตลอดเวลา

^{๑๖๕} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปฐา ๒๕๓๘**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๗ - ๑๑๗.

^{๑๖๖} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), **ฐานิโยปฐา ๒๕๔๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

๔.๒.๔ ประโยชน์ของการพัฒนาจิต

การพัฒนาจิตเป็นแนวทางที่เป็น “ มรรค ” คือ มีสัมมาสติ สัมมาสมาธิ ดังที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการทำสมาธิภาวนาไว้ ๔ อย่าง คือ

- ๑) การอบรมสมาธิ เพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
- ๒) การอบรมสมาธิ เพื่อญาณทัสสนะ ความรู้ความเห็น
- ๓) การอบรมสมาธิ เพื่อสติสัมปชัญญะ
- ๔) การอบรมสมาธิ เพื่อสิ้นอาสวะคือกิเลสที่ต้องจิตสันดานทั้งหลาย^{๑๖๗}

การปฏิบัติสมาธิในแนวทางของพระพุทธศาสนา เน้น “ปัญญา” เป็นหลักเมื่อจิตมีพลังสติสัมปชัญญะมาก จะก่อให้เกิดปัญญาในระดับต่าง ๆ ได้แก่ (๑) ปัญญาระดับสูง การรู้เท่าทันกิเลส ตัณหา อุปาทาน จนสามารถตัดอาสวะกิเลสได้ (๒) ปัญญาระดับกลาง เป็นความชาญฉลาดทางอารมณ์ คือ การรู้เท่าทันจิตมีภูมิด้านทานต่อสิ่งยั่วยู่และสิ่งกระทบต่าง ๆ เมื่อมีสิ่งยั่วยู่ (จากภายในหรือภายนอกก็ตาม) ให้ทำหรือพูดที่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ประพฤติผิดทำนองคลองธรรม สติสัมปชัญญะจะเป็นเสมือนห้ามล้อไม่ให้กระทำตามสิ่งยั่วยู่ นั้น เมื่อเกิดความรัก โลก โกรธ หลง แม้จะหยุดที่ใจไม่ได้ก็สามารถหยุด กาย วาจา ไม่ให้กระทำผิด คือ ๕ ได้เมื่อเกิดปัญหาเรื่องความทุกข์ในชีวิต เช่น ความพลัดพรากในชีวิต หรือ ความผิดหวังเสียใจ หรือ ถูกกระทบด้วยรูปธรรม ทั้งฝ่ายยินดี(อิฏฐารมณ์) และฝ่ายยินร้าย(อนิฏฐารมณ์) สามารถระคองจิตให้อยู่ในความเป็นกลาง หรือควบคุมตนเองให้อยู่ในความเป็นปกติได้ แม้อาจมีความหวั่นไหวหรือระเพื่อมบ้างก็เพียงเล็กน้อยไม่ยินดีหรือยินร้ายจนควบคุมตัวเองไม่ได้ หรือทนต่อความทุกข์ไม่ได้จนต้องหาที่พึ่งในทางที่ผิด เช่น มั่วอบายมุข เสพสารเสพติด หรือหาทางออกในทางที่ผิด เช่น ฆ่าตัวตาย (๓) ปัญญาระดับต้น เป็นความชาญฉลาดทางสติปัญญา ที่ใช้ในการเรียนและการงานต่าง ๆ ทำให้ประสบผลสำเร็จสูง มีความผิดพลาดน้อย ดังที่ ดร.दारววรรณ เตนอุดม ได้กล่าวในการอบรมเยาวชนเพื่อพัฒนาจิต ที่วัดวะภูแก้ว อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ไว้ว่า^{๑๖๘}

ในการจัดอบรมให้แก่นักเรียนในชั้นระดับประถม และมัธยมศึกษา และนักศึกษา ระดับอุดมศึกษา ตลอดจนข้าราชการ ครู ทหาร ตำรวจ เป็นเวลานานกว่า ๑๐ ปี มีจำนวนผู้เข้า

^{๑๖๗} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ศีล สมาธิ ปัญญา ในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

^{๑๖๘} ดร.दारววรรณ เตนอุดม, **ดูช่างศรตัดลูกศร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔ .

อบรมพัฒนาจิตกว่า ๓๐๐ รุ่น ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน จากการประเมินผลการอบรม ผู้รับการอบรมพัฒนาจิตเฉลี่ย ๙๐% ได้รับประสบการณ์ในทางด้านบวก ได้ประโยชน์จากการอบรมในระดับสูง จากการศึกษาประสบการณ์ที่ผู้เข้ารับการอบรมเขียนถ่ายทอดความรู้สึกที่ได้รับจากการอบรม พบว่าผู้เข้าอบรมสามารถพัฒนาสติปัญญาได้มาก ตั้งแต่ปัญญาในระดับต้นจนถึงปัญญา ระดับกลาง เช่น (๑) นักเรียน นักศึกษา ที่เรียนอ่อนพบว่า มีผลการเรียนดีขึ้น บางคนสามารถยกระดับการเรียนจากเรียนอ่อนเป็นเรียนเก่งในระดับต้น ๆ ได้บางคน เคยสอบตกหมดทุกวิชา ก็สามารถสอบผ่านทุกวิชาได้หลังการอบรมเพียง ๒ - ๓ เดือน ส่วนผู้ที่เรียนเก่งอยู่แล้วยังมีผลการเรียนโดดเด่นยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากมีสมาธิในการเรียน ดีขึ้น (๒) สามารถแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นปัญหาได้ เช่น การมั่ววอบายมุข การประพฤติผิดทำนองคลองธรรม การใช้สารเสพติด (๓) เกิดสำนึกทางคุณธรรม เช่น มีศรัทธาใน พระรัตนตรัย ความกตัญญู ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หน้าที่การงานและสังคม (๔) มีความมั่นคงทางจิตใจมากขึ้น มีความเข้มแข็งอดทนต่อความทุกข์และสิ่งยั่วยุที่ชักนำไปในทางที่ผิด ฟังตนเองได้มากขึ้น ไม่หาที่พึ่งในทางที่ผิดเมื่อมีปัญหาใช้สติปัญญาในการแก้ไข ไม่คิดฆ่าตัวตาย หรือ ฟังอบายมุข ^{๑๖๙}

๔.๓ วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) เป็นพระเถระที่ประชาชนให้ความเคารพเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก ซึ่งมีลูกศิษย์อยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านสามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตัวท่านเองและสาธุชนโดยทั่วไป ซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี โดยคำสอนต่าง ๆ มีมากขอนามากกล่าวพอสังเขป ดังนี้

๔.๓.๑ การตั้งปณิธาน เราจะบวชตลอดชีวิต

เราก็ตั่งปณิธานว่า"เราจะบวชตลอดชีวิต" ตอนที่ไปอยู่นั้น อายุย่าง ๑๕ ปี เพิ่งเรียนจบชั้นประถมปีที่ ๖ ประถมปีที่ ๖ สมัยนั้นไปเป็นครู เป็นข้าราชการก็ได้ ที่นี้ครูเขาก็ชวนให้เป็นครูสอนอยู่ในโรงเรียน เขาจะวิ่งเต้นช่วยบรรจุให้ หลวงพ่อก็บอกว่าได้ตัดสินใจแน่วแน่แล้วว่าจะไปบวช ที่หลวงพ่อบวชนี้เพราะหลวงพ่อก็คิดว่ามีความทุกข์ โลกนี้มีแต่ความทุกข์ จึงแสวงหาทางพ้น

^{๑๖๙} สัมภาษณ์ ดร.ดาราวรรณ เด่นอุดม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติกระทรวงศึกษาธิการ วัดวะภูแก้ว อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา, ๓๑ มกราคม ๒๕๕๑.

ทุกข์ ความรู้สึกมันเป็นเช่นนั้นในขณะนั้น แต่ว่าความรู้สึกทุกข์ทรมานตามความรู้สึกสามัญ
สำนึกธรรมดา มันมีอยู่เริ่มรู้เพียงสามา คือความรู้สึกน้อยอกน้อยใจว่า เราขาดพ่อขาดแม่
ขาดความอบอุ่น แม้แต่ไปเล่นกับเพื่อนบ้าน บางทีเขาก็โมโหให้ บางทีเขาก็ด่า “ไอ้ลูกไม่มีพ่อแม่
สั่งสอน” มันรู้สึกกระทบกระเทือนจิตใจ มีความรู้สึกอยู่เช่นนั้นตลอดมา จนกระทั่งบวชเณร^{๑๗๐}

๔.๓.๒ สละชีวิตเพื่อบูชาธรรมวินัย

สมัยที่หลวงพ่อยายเป็นวัดโรค อาจารย์หลวงพ่อกองขนยารากไม้ใส่เหล้ามา จะมาให้
หลวงพ่อดั้น หลวงพ่อบอกว่า เป็นพระเดชพระคุณที่ครูบาอาจารย์เมตตาสงสาร แต่ไม่บังอาจที่
จะลุล่วงเกินพระวินัย ขอสละชีวิตเพื่อบูชาพระวินัย

เพราะฉะนั้น พระที่หย่อนวินัยนี้ เขาจะสละวินัยเพื่อชีวิตของเขา ถ้าพระเคร่งวินัย
ท่านจะยอมสละชีวิตของท่านเพื่อบูชาธรรมวินัย^{๑๗๑}

๔.๓.๓ ธรรมยุต – มหานิกายไม่แตกต่างกัน

คณะสงฆ์ที่ต้องแตกต่างกันเป็นก็กเป็นเหล่า เป็นหมู่เป็นพวก เพราะการปฏิบัติวินัยไม่
สม่ำเสมอกัน ในบางยุคบางสมัยในประเทศไทยเรา การปฏิบัติของคณะสงฆ์ก็หย่อนยานจนแทบ
ดูไม่ได้ เมื่อผู้ใดที่มาสืบหาธรรมวินัย รู้รายละเอียดของธรรมวินัย พยายามปฏิบัติให้มันถูกต้อง
ไม่ถือว่าตัวเองเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แล้วจึงเฝ้าผู้ที่ปฏิบัติหย่อนกว่า ผู้ที่ปฏิบัติหย่อนแทนที่
ต้องปฏิบัติปรับปรุงตัวให้ดียิ่งขึ้น กลับตั้งข้อรังเกียจกัน ในยุคต้น ๆ ที่มีธรรมยุตและมหานิกาย
เกิดขึ้นก็เพราะเหตุนี้

ในปัจจุบันนี้ต่างฝ่ายต่างก็ปรับปรุงตัวให้ดีขึ้น เกรงครัดในพระธรรมวินัยดียิ่งขึ้น
เดี๋ยวนี้ก็สม่ำเสมอกันดีแล้ว ไม่มีใครดีใครชั่วเกินกัน ปัญหาเรื่องนี้มันก็ควรยุติได้แล้ว แต่ว่าอาศัย
จารีตประเพณีที่เคยมีเคยเป็น อาศัยกิเลสตัวทิฏฐิมานะ ไม่ยอมลงกันมันก็เลยยังขัดข้อง แล้วก็แตก
กันเป็นก็กเป็นเหล่ากันอยู่ทุกวันนี้

หลวงพ่อกองอยู่โคราช พอหลวงพ่อกองมีบารมีขึ้นมาหน่อย ในปีนั้นเก็บเงินได้ ๕ ล้านก็
ตั้งมูลนิธิให้คณะสงฆ์ ในขณะที่สงฆ์ยังแตกต่างกันอยู่ มหานิกายท่านมีพวกมาก ก็ให้มหานิกาย

^{๑๗๐} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย), ฐานินยปูชา ๒๕๔๔.(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์),
หน้า ๔๔.

^{๑๗๑} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย), ฐานินยปูชา ๒๕๔๔.(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์),
หน้า ๕๐.

๓ ล้าน ให้ธรรมยุต ๒ ล้าน ทั้งที่หลวงพ่อก็คือพระธรรมยุต เพื่อนบางองค์ก็ว่า ทำไมไปให้เขามากมายนักหนา เขาพวกมาก เราเป็นพระเมืองโคราช เขาก็พระเมืองโคราชเหมือนกัน ทำอย่างไรจึงจะผูกจิตใจให้มันสัมพันธ์เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้มันจะดีที่สุดในที่สุด^{๑๗๒}

๔.๓.๔ มาตรการวัดผลการปฏิบัติ

ทำสมาธิแล้ว (๑)ได้ความรักความเมตตา (๒)ได้ความเข้มแข็งทางกายทางใจ กล่าวที่เผชิญหน้าต่อธุรกิจการงานของเราได้เป็นอย่างดี มีสติปัญญาแก้ไขปัญหาเรื่องชีวิตประจำวันได้อย่างคล่องตัว จะละบาปทั้งหลาย ศีล ๕ ข้อเท่านั้น อดยากอดทนอดกลั้นแล้วไปต้องไปนับขั้นตอนว่าเราได้สมาธิขั้นไหนอย่างไร ถ้าเราสงสัยในการปฏิบัติของเรา ให้นึกเอาศีล ๕ มาเป็นเครื่องวัด ถ้าศีล ๕ บริสุทธิ์บริบูรณ์ดี นั่นคือผลได้ของเรา สมาธิมันจะไปถึงขั้นใดตอนใดไม่มีความหมายถ้าหากศีลไม่ดี^{๑๗๓}

๔.๓.๕ วิธีทำสมาธิสำหรับนักเรียน นักศึกษา

มีลูกมีหลานกำลังเรียนหนังสืออยู่ ไปบอกเขาทำ เวลาเข้าห้องเรียนอาจารย์มาสอน ให้มองจ้องที่ตัวอาจารย์ สงจืดไปรวมไว้ที่ตัวอาจารย์ อดยากอดทนอดกลั้น อดทนอดกลั้น อดทนอดกลั้น ลูกหลานของเราจะเรียนเก่งขึ้น ถ้าปฏิบัติต่อเนื่องกันทุกชั่วโมง สามารถจะรู้กระทั่งข้อสอบล่วงหน้ากฎธรรมชาติมีอยู่ว่า อาจารย์สอนเรา ทำนวมกำลังจิต และวิชาความรู้จะถ่ายทอดให้เราอย่างตรงไปตรงมา ถ้าเราเอาใจใส่จดจ่อ จ้องอยู่ที่ตัวอาจารย์เราก็ได้รับการถ่ายทอดพลังจิตจากอาจารย์รวมทั้งวิชาความรู้ด้วย^{๑๗๔}

๔.๓.๖ พื้นฐานความเป็นมนุษย์

เราทั้งหลายที่พากันนึกภูมิใจว่า เราเป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง มีความเห็นเข้าใจตัวเอง เห็นว่าเรามี ๒ ขา หัวชี้ฟ้า พูดได้มีความคิดสูง ว่าเราเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ เราพิจารณาตามหลักดูว่า (๑)ขณะใดเรามีจิตใจเมตตาปรานี เอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี ขณะนั้น ใจเราเป็นมนุษย์ กายเราก็เป็นมนุษย์ (๒)ขณะใดใจเรามีหิริ โอตตปปะ อายต่อบาป สะดุ้งกลัวต่อบาป ไม่อาจทำบาปทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ขณะนั้นกายเราเป็นมนุษย์ ใจของเราเป็นเทวดา (๓)ขณะใดที่ใจของ

^{๑๗๒} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), ฐานิโยปุชา ๒๕๔๙, หน้า ๓๘.

^{๑๗๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๙๔.

^{๑๗๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๘.

เรามันเกิดโหดเหี้ยมขึ้นมา อยากฆ่าใคร ฆ่า อยากด่าใคร ด่า อยากตีใคร ตี ในขณะที่นั้น กายของเราเป็นมนุษย์ แต่ใจเราเป็นสัตว์เดรัจฉาน (๔) ในขณะที่ใดที่เราเกิดความเหนียวหนำย ท้อแท้ไม่เอาไหน ประโยชน์ตนไม่คำนึงถึง ประโยชน์ท่านก็ไม่เอา ปล่อยชีวิตให้ล่วงเลยไปโดยไม่ มีประโยชน์อันใด ขณะนั้น กายเราเป็นมนุษย์ แต่ใจของเราเป็นเปรต (๕) ขณะที่เรามีความรู้สึก สำนึกผิดชอบชั่วดี มีจิตใจรู้ ตื่น เบิกบาน สว่าง สะอาด ในขณะที่นั้น กายของเราเป็นมนุษย์ แต่ จิตใจของเราเป็นพระสงฆ์ ถ้าสำเร็จอรหันต์ ก็เป็นพระอรหันต์ นี่คือการพิจารณาตัวเอง^{๑๗๕}

๔.๓.๗ หลักปฏิบัติเพื่อเอาดีกับบิดาและมารดา

บิดามารดา เป็นบุคคลที่บุตรธิดาควรปฏิบัติ เพื่อเอาดีกับท่านทั้งสอง เพราะว่าท่าน เป็นของเรา เป็นพระเหนือหัวเรา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบิดามารดาว่า เป็นพระพรหมของลูก เป็นอรหันต์ของลูก เป็นเนื้อบุญของลูก ผู้ที่จะให้ดีด้วยความบริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง คือ พระอรหันต์ องค์กรนี้ บิดามารดามีแต่ความหวังดีต่อบุตรที่ตนให้กำเนิด ไม่มีบิดามารดาคนใดที่จะไปอิจฉาริษยา บุตรธิดาของตน ดังนั้นท่านจึงสมควรแล้วที่จะเป็น “พรหม” พระพรหมท่านมีคุณธรรม ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^{๑๗๖}

๔.๓.๘ ของดีจากรามเกียรติ์

ธรรมะที่ได้จากรามเกียรติ์ หลวงพ่อพุทธ ธรูปหัวข้อได้ ๕ เรื่อง ดังนี้

- ๑) เวรไม่ระงับเพราะการจองเวร
- ๒) สมาริ ตบะ ฌาน ญาณต่าง ๆ เราไม่มีศีลเราก็ปฏิบัติได้แต่สมาริที่ไม่มีศีลเป็น เครื่องประกันความปลอดภัย ย่อมเป็นพิษภัยต่อสังคม
- ๓) ความซื่อสัตย์ต่อสามี สีดาเป็นหญิงผู้เคารพในศีลข้อ กามเมสุ ฯ
- ๔) ความรักอันแน่นแฟ้นระหว่างพี่กับน้อง มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อกัน
- ๕) ความกตัญญูของลูกที่มีต่อพ่อ^{๑๗๗}

^{๑๗๕} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย), **ฐานียปฐกา ๒๕๔๔**, หน้า ๓๒.

^{๑๗๖} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๖๐.

^{๑๗๗} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๐๕.

๔.๓.๙ เมตตาศีตรู

เรื่องการทำดีนี้มันมีอุปสรรค คนที่ไม่ทำอะไรนั้นไม่มีใครอีกจวนตาร้อน คนยิ่งทำดีเท่าไรก็ยังมีคนอีกจวนตาร้อน พอโดนเข้ากับเราถ้าจิตใจของเราไม่แข็ง ก็เกิดความอาย ไม่อยากจะทำแล้ว ทำแล้วเขาว่า แต่หลวงพ่อก็คงทำอะไรก็ช่างเขา เวลานั้นสนุกขึ้นมา นั่งหลับตาภาวนาสมาธิมันสงบของมันอยู่ ใครจะปลุกก็ไม่ตื่น ถ้ายิ่งคนด่ามากเท่าไรยิ่งภาวนาเก่ง เวลาเจ็บไข้ เวลาคนนินทา หลวงพ่อก็นั่งภาวนา แบบชนิดไม่ลืมหูลืมตาใคร ไปฟังมันทำไม อย่างดีก็มีดีมีชมเท่านั้นเอง ตัวเรานี้สำคัญที่สุด เพราะฉะนั้น อย่าไปสนใจกับมันเลย คนที่นินทาว่าร้าย สวดมนต์ภาวนาแผ่เมตตาให้มันมาก ๆ ใครว่าอะไร สาธุ ขอให้เจ้าเจริญ ๆ ลูกเดียว แล้วคำว่าเจริญนี้ ใครประกอบเหตุชั่ว มันก็จะเจริญในทางชั่ว ใครประกอบเหตุดีก็เจริญในทางดี^{๑๗๔}

จากคำสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) โดยสังเขปจะเห็นได้ว่าท่านมีปณิธานที่แน่วแน่มั่นคง อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา สมเป็นพุทธบุตรนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวันได้ เช่น พื้นฐานความเป็นมนุษย์ หลักการทำสมาธิสำหรับนักเรียน นักศึกษา บิณฑบาตคือพระพรหมของบุตรหรือหลักเมตตาศีตรู ซึ่งล้วนเป็นกุศลธรรม ถ้าใครได้ประพฤติปฏิบัติตามย่อมประสพแต่ความสุขความเจริญ

สรุปแล้ววิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ผู้วิจัยได้ศึกษาถึง (๑) วิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนปฏิบัติกรรมฐาน (๒) วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิต (๓) วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวัน โดยการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนนี้ได้ประโยชน์มากเพราะสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง

^{๑๗๔} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो), ฐานียปฐชา ๒๕๔๙, หน้า ๓๕.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาบทบาทและ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो) และเพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो) สรุปผลจากการวิจัยผู้วิจัยพบว่า

๕.๑.๑ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าเมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ พระอนุตรตรัสสมาโพธิญาณแล้ว พระองค์บำเพ็ญประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นอัน มากเพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลกหลักธรรมคำสั่งสอนและวิธีการขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรง แสดงยึดหลักประโยชน์ ๓ ประการ คือ (๑) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้ (๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า (๓) ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง

หลักในการสอนธรรมพระองค์ทรงเน้นหลักไตรสิกขา จัดการฝึกอบรม ศิล สมาธิ ปัญญาไปพร้อมกันได้ พระองค์ทรงเห็นว่าไตรสิกขาเป็นตัวจักรสำคัญในการนำไปสู่พัฒนาการ ทางพฤติกรรม มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อความดีงามและความงามของสังคม ป้องกันเหตุ แห่งทุกข์ (สมุทัย) และมีพัฒนาการทางปัญญา มีเหตุผลตรงตามความถูกต้องเป็นจริงจนพ้นจาก การครอบงำของอวิชชา

นอกจากนั้นพระองค์ยังสอนตามศักยภาพของผู้ฟัง สอนเท่าที่จำเป็นและพอดีสำหรับ ให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้ฟัง ให้การเรียนรู้ได้ผล

วิธีการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า จำแนกได้ ๔ ประการคือ (๑) การสอนแบบสากัจฉาหรือ สนทนาโดยใช้วิธีการถามคู่สนทนาเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจธรรมะและความเลื่อมใสศรัทธา (๒) การสอนแบบบรรยายพระพุทธเจ้าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวันซึ่งมี ประชาชนและพระสงฆ์สาวกเป็นจำนวนมากมารับฟัง (๓) การสอนแบบตอบปัญหาจะทรงสอนให้

พิจารณาดูลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน (๔)แบบวางกฎข้อบังคับใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์กฎ และข้อบังคับให้พระสาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกันเพื่อความสงบสุขแห่งหมู่คณะ

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความหลากหลายวิธีตามบุคลิกลักษณะพิเศษของแต่ละท่านดัง เช่น สารีบุตร ใช้วิธีการเผยแผ่ธรรมโดยยึดแนวทางเดียวกันกับพระพุทธเจ้า เช่น การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำไปเผยแผ่ พระโมคคัลลานะ ท่านมีอิทธิฤทธิ์มากท่านจึงใช้อิทธิฤทธิ์เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องมือชักจูงคนที่เป็นมิชฌาทิฏฐิให้คลายจากความเห็นผิดแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระมหากัสสปะท่านมีลักษณะนิสัยชอบอยู่อย่างสงบจึงสมทานธุดงค์วัตร ๓ ข้อเป็นนิตย เป็นต้น

๕.๖.๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)เป็นศิษย์องค์สุดท้ายที่สำคัญรูปหนึ่งของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบูรพาจารย์แห่งวงการพระธุดงค์กรรมฐานรูปแรกของภาคอีสาน หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ท่านสั่งสอนอบรมศิษย์ถึงการประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามข้อวัตรที่สำคัญของพระสงฆ์สายวัดป่า ท่านจะเน้นการสอนในเรื่องการเจริญสติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ หลักสติปัฏฐาน ๔ คือ การพิจารณากาย การพิจารณาเวทนา การพิจารณาจิต และการพิจารณาธรรม นอกจากนั้นท่านยังเน้นสอนหลักการทำสติตามรู้ความคิดให้สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันคือให้สามารถทำสติตามรู้การยื่น เดิน นั่ง นอน รับประทานอาหาร ดื่ม ทำ พูด คิด เป็นการฝึกสติสมาธิได้ทุกอิริยาบถ

หลักคำสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านใช้ศีล ๕ เป็นหลักธรรมสำคัญเป็นหลักประกันความปลอดภัยของสังคม เป็นเครื่องควบคุมการประพฤติปฏิบัติทางกาย ทางวาจาให้ดีงาม สังคมสามารถที่จะมีความอยู่เย็นเป็นสุขและมีความสุขเมื่อมีศีล ๕ บริบูรณ์

นอกจากนั้นท่านยังมีปฏิภาณในการตอบปัญหาธรรมะแก่พุทธบริษัท ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และบุคคลทั่วไป

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) ท่านมีรูปแบบการเผยแผ่หลายวิธี เช่น การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การถามและตอบปัญหาธรรมะ การอบรมจิตภาวนาแก่ประชาชน นักเรียน นักศึกษา โดยเน้นการปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน ให้มีความเมตตากรุณา

มีศีลธรรม มีจริยธรรม และวิธีการเผยแผ่ธรรมะคำสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) มีทั้งในรูปแบบของหนังสือธรรมะ เทปและแผ่นซีดี โดยเฉพาะหนังสือธรรมะของท่านเป็นหนังสือที่มีประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ซึ่งหนังสือธรรมะได้รวบรวมคำสอนข้อธรรมต่าง ๆ สำหรับนักปฏิบัติธรรม ผู้มีความสนใจในการปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และให้มีความเจริญอกงามในชีวิตปรากฏผลขึ้นอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นมรดกธรรมที่ล้ำค่าของพุทธบริษัท เช่น หนังสือธรรม เทป และแผ่นซีดี โดยทั่วไปจะแจกเป็นธรรมทานไม่มีจำหน่าย โดยชื่อหนังสือธรรมะคือ “ฐานियोบูชา” โดยศิษยานุศิษย์ของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) เป็นผู้จัดทำหนังสือฐานियोบูชาคือ ดร.ดาราวรรณ เด่นอุดม แจกเป็นธรรมทานทุกปี

๕.๑.๓ วิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอนของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो)

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ก่อนที่ท่านจะสอนการปฏิบัติพระกรรมฐาน ผู้เข้าปฏิบัติจะต้องเข้าถึงพระรัตนตรัย ทำกายและใจให้สงบระงับมีความบริสุทธิ์โดยอาศัยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นที่ตั้ง ต่อจากนั้นจึงสอนวิธีปฏิบัติเน้นการฝึกสติเป็นสำคัญ กำหนดรู้จิตของเราอยู่ตลอดเวลา ถ้าเรานิ่งกำหนดรู้จิตของเรา เรียกว่าปฏิบัติสมาธิในท่านั่ง แต่เวลาเรายืนกำหนดจิตของเรา เรียกว่า ปฏิบัติสมาธิในท่านยืน เมื่อเรามีสติกำหนดรู้จิตของเราในท่านอน เรียกว่าปฏิบัติสมาธิในท่านอน เวลาเดินจงกรมเรามีสติกำหนดรู้จิตของเราเรียกว่า ปฏิบัติสมาธิในท่าเดิน ยืน เดิน นิ่ง นอน เป็นแต่เพียงอิริยาบถบริหารร่างกายเพื่อมิให้ส่วนใดส่วนหนึ่งถูกทรมานมากเกินไปเพราะฉะนั้นสมาธิจึงมิใช่เพียงเรื่องการนั่งสมาธิเพียงอย่างเดียว แม้แต่การยืน เดิน นิ่ง นอน รับประทาน ดื่มน้ำ ทำ พูด คิด ถ้าเรามีสติรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา เราก็จะปฏิบัติสมาธิอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) ท่านเป็นพระนักเผยแผ่ที่เต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาที่มั่นคงในพระพุทธศาสนาและมีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ต่องานการเผยแผ่พุทธธรรมเป็นแบบอย่างให้พระนักเผยแผ่รุ่นหลังได้ดำเนินรอยตาม ท่านเป็นพระมหาเปรียญธรรม ๔ ประโยค มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีทั้งหลักปริยัติและปฏิบัติ มีจริยาวัตรที่งดงามเป็นพระที่สันโดษ โดยเฉพาะกิจวัตรต่างๆ ที่ท่านเคร่งครัดตามแบบอย่างครูบาอาจารย์สายพระรัตนตรัยในการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นท่านทำให้ผู้ฟังธรรมเกิดความว่าเงงในธรรมและมีความเข้าใจในธรรมอย่างถูกต้องเหมาะสมกับสภาพสังคมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

สรุป พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) ท่านมีทั้ง “ ศาสตร์และศิลป์ ” (ศาสตร์ คือวิชา ความรู้ ศิลป์ คือ เทคนิควิธีการของท่าน) ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีทั้งหลักปรีชาและปฏิบัติ ดังนั้น บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) จึงเป็น แบบอย่างในการเผยแผ่พุทธธรรม และสามารถนำไปศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ควรศึกษาผลสัมฤทธิ์ของพุทธบริษัทที่ได้ฟังธรรมของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย) และสามารถนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้มากน้อยอย่างไร

๕.๒.๒ ควรศึกษาเปรียบเทียบบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย)กับพระสงฆ์นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาอื่นๆ ในอดีตหรือปัจจุบัน

๕.๒.๓ ควรศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย) กับ การพัฒนาสังคมของพระสงฆ์รูปอื่น ๆ ในอดีตหรือปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลหนังสือของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย)

พระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย). ฐานิตเถรวัตถุ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินติ้ง

แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓.

_____ กัตถัญญ กตเวทิตา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖.

_____ ฐานิโยนุสรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ วี.เจ. พรินติ้ง, ๒๕๔๓.

_____ อาจารย์ยบูชา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๓๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๓๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๙.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๑.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๒.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๓.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๔ ครบ ๘๐ ปี หลวงพ่อพุทธ. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๕.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๘.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๔๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๙.

_____ ฐานิโยบูชา ๒๕๕๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๕๐.

- _____ .ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.
- _____ .สมาธิภาวนา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.
- _____ .วิถีแห่งจิต. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.
- _____ .ผลแห่งวิบากกรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.
- _____ .อบรมกรรมฐาน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.
- _____ .ธรรมปฏิบัติและตอบปัญหาการปฏิบัติธรรม. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์หอรตน์ชัย, มปป.

ค. ข้อมูลวิทยุภูมิ

(๑) หนังสือ

- กรมวิชาการ. **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.
- ดาราวรรณ เเด่นอุดม. **ครั้งหนึ่งที่ฉันเข้าวัด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๔.
- _____ . **ดูช่างศรดัตถุศร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับเดิม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- _____ . **พุทธวิถีการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- _____ . **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมมิกจำกัด,
๒๕๔๕.
- _____ . **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- พระโพธิ์นันทมุนี. **หลวงปู่ฝายไฉ**. กรุงเทพมหานคร : พี. เอ. ดีฟวิง จำกัด, ๒๕๓๖.
- พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ลีตญาโณ). **พุทธวิถีเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระราชวรมนี(ประยูรค์ ปยุตโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร :

เคล็ดไทย, ๒๕๓๕.

พระสุธีวรญาณ(ณรงค์ จิตฺตโสภโณ). **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

มูลนิธิหลวงปู่่มั่น. **จิตภาวนา มรดกล้ำค่าของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วริยา ชินวรรณ. **สมาธิในพระไตรปิฎก : วิชาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิใน**

พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **แนวปฏิบัติทางจิต**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๔.

_____. **ศีล สมาธิ ปัญญา ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์,

๒๕๓๕.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร,

๒๕๒๒.

อาภรณ์ ใจเที่ยง. **หลักการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ไอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. “การศึกษาบทบาทของพระอานนทีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร. “การศึกษาบทบาทของพระสาวรีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระมหาสุชญา ไรจัญญาโณ. “การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาจรัญ ปญญาวโร. “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน. “ศึกษากระบวนการอบรมบุคคลากรทางพระพุทธศาสนาของ
พระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทฺโท)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.
สาขาธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสุลี. “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม
(หลวงพ่อกุณฺ ปรสิสุทฺโธ)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.
สาขาธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๓.

พระมหาศรีบุญญ ปญญาวโร. “การศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
พระสุธรรมยานเถร(ครูบาอินทจักรักษา)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.
สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

พระมหาวิระพันธ์ ชุตติปญฺโญ. “ศึกษาวิเคราะห์การตีความและวิธีการสอนธรรมของ
หลวงพ่อกุณฺ จิตฺตสุโส”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.
สาขาพระพุทธศาสนาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

พระมหาสุริยัน จันทนาโม. “ศึกษาบทบาทและผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
พระอาจารย์สมภพ โชติปญฺโญ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.
สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๙.

พรรณราย รัตน์ไพฑูรย์. “การศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ :
ศึกษาแนวการสอนของพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ)”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

(๓) บทสัมภาษณ์

พระธรรมโสภณ(โกศล สิริธโร). ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๘ (ธ) ประธานศูนย์โคราชมหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย เจ้าอาวาสวัดสุทธจินดา สัมภาษณ์. วันจันทร์ที่ ๒๘
มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๔.๐๐ น.

พระธรรมวรนายก(โสภาส นิลุตฺตเมธี). เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา ประธานสภามหาวิทยาลัย
มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เจ้าอาวาสวัดพระนารายณ์
มหาราชวรวิหาร สัมภาษณ์. วันพุธที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๒.๐๐ น.

พระเทพรัตนดิลก(วิจิตร จิตฺตทนฺโต). เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา (ธ) เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย
สัมภาษณ์. วันอังคารที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๕.๕๐ น.

พระราชวิมลโมลี(ดำรง ทิฏฐธมฺโม). รองเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา รองอธิการบดีมหาวิทยาลัย
มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เจ้าอาวาสวัดพายัพ
สัมภาษณ์. วันอังคารที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๔.๐๐ น.

พระมงคลวัฒนคุณ(เพิ่ม กิตฺติวฑฺฒโน). รองเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา (ธ) เจ้าอาวาส
วัดป่าศาลวัน สัมภาษณ์. วันอังคารที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๗.๐๐ น.

พระสุธีวรญาณ(ณรงค์ จิตฺตโสภณ). รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ฝ่ายกิจการต่างประเทศ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพมหานคร
สัมภาษณ์. วันอังคารที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๒.๐๐ น.

พระครูสังฆรักษ์ประภาส จนฺทโชโต. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดป่าศาลวัน (ธ)
ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย สัมภาษณ์. วันอังคารที่ ๕ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๗.๔๕ น.

ดร.คาราวรรณ เต็นอุดม. หัวหน้าศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ กระทรวงศึกษาธิการ
วัดวะภูแก้ว อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา
สัมภาษณ์ วันพฤหัสบดีที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๔.๓๐ น.

อุบาสิกากุไร ทิพยรักษ์. ศิษยานุศิษย์วัดป่าศาลวัน อำเภอเมืองนครราชสีมา
สัมภาษณ์. วันพฤหัสบดีที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๑๗.๓๐ น.

ภาคผนวก (ก)

ชีวประวัติของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो)

อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าسالวัน

ต.ในเมือง อ.เมืองนครราชสีมา

จ.นครราชสีมา

ชีวประวัติของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานियो)

พระราชสังวรญาณ หรือ หลวงพ่อพุทธ ฐานियो มีชาติกำเนิดในสกุล “อินหา” เกิดเมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ ตรงกับ วันพุธ เดือน ๓ ปีระกา เวลา ๐๕.๑๐ น. ที่บ้านหนองโดน ตำบลหนองโดน อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี

บิดาชื่อพร มารดาชื่อสอน อินหา ท่านเป็นลูกคนเดียวของพ่อแม่ซึ่งมีอาชีพกสิกรรม ทำนาทำไร่และค้าขาย เมื่อท่านอายุได้ ๔ ขวบ บิดา – มารดา ได้ถึงแก่กรรม ญาติที่อยู่ ณ หมู่บ้านโคกพุทรา ตำบลตาลเนิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร จึงมารับท่านไปอุปการะ

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ อายุได้ ๘ ขวบ จึงได้เข้าเรียนในโรงเรียนประชาบาลวัดไทรทอง ตำบลตาลเนิน อำเภอสว่างแดนดิน ท่านได้เรียนจนจบชั้น ประถมปีที่ ๖ เมื่ออายุได้ ๑๔ ปี ในสมัยนั้นถ้าย้อนหลังไป ๖๐-๗๐ ปี การเรียนจบชั้นประถมปีที่ ๖ ได้ตั้งถือว่าเป็นการเรียนที่สูงพอสมควรแล้ว เมื่อเรียนจบแล้ว ครูบาอาจารย์ได้ชักชวนให้ท่านเป็นครูสอนนักเรียนในโรงเรียนที่ท่านเรียนนั้นต่อ หากทว่าจิตในของท่านมุ่งมั่นสนใจจะบวชมากกว่า

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๙ อายุได้ ๑๕ ปี ท่านจึงขอร้องให้ญาติซึ่งเป็น ผู้ปกครองของท่านพาไปบวชเป็นสามเณร ที่วัดอินทร์สุวรรณ บ้านโคกพุทรา ตำบลตาลเนิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร โดยมีท่านวิบูลย์ธรรมพันธ์ เจ้าคณะอำเภอสว่างแดนดิน เป็นพระอุปัชฌาย์ เป็นพระบวรพรชาจารย์ และสามเณรพุทธ ได้อาศัยอยู่จำพรรษาที่ท่านพระครูโพธิภูมิไพโรจน์ ท่านได้รับเมตตาจากพระอาจารย์ให้ได้ศึกษาทางด้านปริยัติธรรมด้วย และในพรรษาแรกนี้เอง สามเณรพุทธสามารถสอบได้นักธรรมชั้นตรี

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ หลังจากออกพรรษาเป็นเหตุบังเอิญให้ในขณะที่ท่านเจ้าคุณพระอริยคุณาธาร (ปุสไส เส็ง) ได้เดินธุดงค์มายังจังหวัดสกลนคร ในฐานะเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค ๔ ผู้แทนของท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ท่านเจ้าคุณพระอริยคุณาธารได้เกิดความเมตตาต่อสามเณรพุทธเป็นอย่างมาก สามเณรพุทธจึงมีโอกาสได้ติดตามท่านเจ้าคุณพระอริยคุณาธารธุดงค์ออกจากอำเภอสว่างแดนดินจังหวัดสกลนครไปยังจังหวัดอุบลราชธานีในสมัยนั้นทางคมนาคมยังไม่สะดวก ต้องเดินด้วยเท้าไปตามทางเกวียนผ่านเขาต่าง ๆ ท่านเล่าว่าต้องใช้เวลาจนถึง ๓๑ วัน จึงเดินทางมาถึงจังหวัดอุบลราชธานีในระหว่างทางบางที่เหนื่อยนักเมื่อยนักก็พักค้างแรมละ ๒-๓ วัน บางช่วงในขณะที่ได้เดินรอนแรมในป่า ก็หลงดงพงป่าบ้าง บางวันไม่ได้ฉันข้าวเพราะหมู่บ้านห่างกันมาก เดินทางออกจากหมู่บ้าน

แห่งหนึ่งตั้งแต่เช้าก็ยังไม่เจอหมู่บ้านอีกแห่งเลย ปาดงสมัยนั้นก็ยังมီးสัตว์ป่าชุกชุม บางครั้งได้ยินเสียงเสือเสียงสัตว์ต่าง ๆ ร้อง บางครั้งเสียงมันก็กระโดดข้ามทางที่จะเดินไปก็มี

เมื่อเดินทางไปถึงจังหวัดอุบลราชธานี ได้เข้าพักที่วัดบูรพาและฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของท่านพระอาจารย์ พร สุมโน (พี่ชายของพระอาจารย์บุญ ชินะวังโส) ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของพระอาจารย์เสาร์ กนตสีลเถระ ซึ่งในขณะนั้นท่านพระอาจารย์เสาร์ได้มาจำพรรษาอยู่ ณ วัดบูรพาด้วย สามเณรพุดจึงได้ฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของท่านพระอาจารย์เสาร์ และเริ่มรับการอบรมทางด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นครั้งแรก แต่เดิมทีในสมัยแรกที่ท่านบรรพชาเป็นสามเณรนั้น ท่านได้บรรพชาสังกัดมหานิกายคณะ

และได้บรรพชาใหม่เป็นสามเณรฝ่ายธรรมยุตที่วัดบูรพาอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี แห่งนี้ นอกจากจะได้รับการอบรมทางด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ท่านยังได้ศึกษาทางด้านพระปริยัติธรรมอีกด้วย และสามารถได้ นักรธรรมเอก เมื่อมีอายุเพียง ๑๘ ปี

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้พาสามเณรพุดเดินทางจากจังหวัดอุบลราชธานีเข้ามายังกรุงเทพฯ และพาไปฝากตัวกับ ท่านเจ้าคุณปัญญาพิศาลเถระ (หนู) เจ้าอาวาสวัดปทุมนาราม ให้ช่วยอบรมสั่งสอน สามเณรพุด จึงได้ศึกษาปริยัติธรรมแผนกบาลีและสามารถสอบได้เปรียญ ๔ ประโยคตั้งแต่ยังเป็นสามเณรนั่นเอง

สามเณรพุดได้จำพรรษาเรื่อยมา ณ วัดปทุมนาราม กรุงเทพมหานคร แห่งนี้ จนอายุได้ครบบวชในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านจึงได้การอุปสมบทโดยมีท่านเจ้าคุณปัญญาพิศาลเถระ (หนู) เป็นพระอุปัชฌาย์และได้รับ ฉายา ว่า “ฐานियो” ซึ่งแปลความหมายว่า ผู้ตั้งมั่นในคุณธรรม ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นสมัยสงครามเอเชียบูรพาท่านได้อพยพกลับไปจำพรรษาที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี และท่านได้จำพรรษาที่วัดนี้

พ.ศ. ๒๔๘๙ ในระหว่างนั้นท่านได้เกิดอาพาธหนักเป็นวัณโรค อย่างแรงจนหมอไม่รักษาในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ได้เดินทางมาจำพรรษาที่วัดบูรพาตามคำสั่งของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) เช่นกัน ท่านพระอาจารย์ฝั้นสอนให้ท่านตั้งใจเพ่งอาการ ๓๒ โดยให้พิจารณาถึงความตายให้มากที่สุด ทั้งยังคอยให้กำลังใจท่านตลอดเวลา หลวงพ่อพุด ท่านเล่าว่า ขณะที่ป่วยเป็นวัณโรคนั้น ท่านต้องรักษาพยาบาลตัวเองตั้งหน้าตั้งตามุ่งมั่นปฏิบัติ เติบงกรรม นั่งสมาธิภาวนา โดยมุ่งที่จะพิจารณาดูความเป็นความตายอยู่เป็นเวลาหลายวัน ในวันสุดท้ายได้ค้นคว้าการพิจารณาดูความตายเท่านั้นโดยคิดว่า “ก่อนที่จะตายนั้น ควรจะรู้ไว้ว่า ความตายคืออะไร” จึงได้ตั้งอกตั้งใจพิจารณาดูความเป็นความตายอยู่เป็นเวลาหลายวัน ในวันสุดท้ายได้ค้นคว้าพิจารณาอยู่ถึง ๗ ชั่วโมง ในตอนแรกที่พิจารณาเพราะความ

อยากรู้ อยากเห็นว่าความตายคืออะไร ซึ่งความอยากรู้ อยากเห็นนี้เป็นอาการของกิเลส กิเลสจึงปิดบังดวงใจทำให้ความสงบใจที่เป็นสมาธิก็ไม่มี ความรู้แจ้งเห็นจริงก็ไม่มี ท่านนั่งสมาธิตั้งแต่ ๓ ทุ่ม จนกระทั่งเวลาตี ๓ จนเกิดความรู้สึกทางจิตมันผุดขึ้นมาว่า “ชาวบ้านชาวเมืองเขาอนตายกันทั้งนั้น ท่านจะมานั่งตายมันจะตายได้อย่างไร” ท่านจึงเอนกายลงพร้อมกับกำหนดจิตใจตามไปด้วย เมื่อเกิดความหลับขึ้น จิตกลายเป็นสมาธิแล้วจิตก็แสดงอาการตาย คือวิญญาณออกจากร่างกายไปลอยอยู่เบื้องบนเหนือร่างกายประมาณ ๒ เมตร แล้วส่งกระแสออกมา รู้กายที่นอนเหยียดยาวอยู่ แสดงว่าได้รู้เห็นความตาย ลักษณะแห่งความตาย ในเมื่อตายแล้วร่างกายก็ขึ้นอืดเน่าเปื่อยผุพังไปตามขั้นตอน ในเมื่อร่างกายที่มองเห็นอยู่สลายตัวไปหมดแล้ว ก็ยังเหลือแต่จิตว่าง จิตว่างแล้วก็มองเห็นโลกคือแผ่นดิน ในอันดับต่อมาโลกคือแผ่นดินก็หายไปคงเหลือแต่จิตดวงเดียวที่สว่างไสวอยู่มองหาอะไรก็ไม่พบพอจิตมีอาการไหวเกิดความรู้สึกขึ้นมา เกิดความนึกคิดขึ้นมาว่า “นี่หรือความตาย” อีกจิตหนึ่งก็ผุดขึ้นมารับว่า “ใช่แล้ว” ก็เป็นอันว่าได้รู้จริงในเรื่องของความตายด้วยประการฉะนี้

ในเรื่องของจิตใจที่เป็นสมาธินั้น ท่านมักจะกล่าวเสมอว่าสมาธินั้นมีอยู่ในตัวของเรานอยู่แล้ว แต่เรามักไม่ได้นำเอาออกมาใช้ฝึกฝนให้เป็นประโยชน์ สำหรับเรื่องจิตเป็นสมาธิของหลวงพ่อบุญท่านเคยเล่าให้ฟังว่าในตอนเด็ก ๆ มีเกิดขึ้นโดยท่านไม่ทราบไม่รู้จักมาก่อนเช่นกัน กล่าวคือสมัยที่ท่านเป็นสามเณร ในวันหนึ่งท่านพระอาจารย์ของท่านไม่อยู่ และสั่งให้ท่านคอยเฝ้ากุฏิไว้ ท่านจึงลงนั่งอยู่ที่หน้าประตูกุฏิ ในระหว่างที่คอยอยู่นั้นจิตของท่านก็เข้าภวังค์ลงสู่สมาธิหนึ่งสงบอยู่นานมาก นานจนพระอาจารย์ของท่านกลับมา พระอาจารย์และชาวบ้านเรียกท่านอยู่นานเรียกอย่างไร...อย่างไร ท่านก็ไม่ไหวติงจนชาวบ้านผู้นั้นมาผลักท่านกระเด็นออกไป นั่นแหละท่านจึงรู้สึกตัวออกจากสมาธิ ชาวบ้านผู้นั้นว่ากล่าวท่าน...ว่าหลับไม่รู้เรื่องเรียกอย่างไร เรียกเท่าใดก็ไม่ยอมตื่น ท่านปฏิเสธว่าไม่ได้หลับหลังจากปฏิเสธหลายครั้งและไม่มีใครเชื่อ ท่านจึงตัดรำคาญด้วยการรับสมอ้างว่าหลับซึ่งต่อมาภายหลังเมื่อท่านย้อนกลับไปพิจารณาอีกครั้ง จึงได้ทราบแน่ชัดว่าเหตุการณ์ในครั้งนั้น ก็คือจิตเป็นสมาธินั่นเอง

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ หลวงพ่อบุญได้มาจำพรรษาที่วัดเขากวาง จังหวัดขอนแก่น อาการป่วยด้วยโรคผิวหนังยังไม่หายขาด ท่านเจ้าคุณอธิษฐานคุณาธาร จึงได้เร่งเตือนท่านว่า “คุณอย่าประมาท รีบเร่งปฏิบัติเข้าให้มันได้ภูมิจิตภูมิใจ อนาคตคุณจะไปนั่งเทศน์ในพระบรมมหาราชวัง” อาการป่วยของท่านเป็น ๆ หาย ๆ เรื่อยมาจนถึง ๑๐ ปี จึงหายอย่างเด็ดขาดในปีถัดมา คือ พ.ศ. ๒๔๙๑ ท่านได้กลับมาจำพรรษาที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี

อีกจนถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ และใน พ.ศ. ๒๔๙๕ นี้เอง ท่านได้รับการแต่งตั้งให้ช่วยงานเกี่ยวกับคณะสงฆ์ กล่าวคือได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ท่านจำพรรษาที่วัดแห่งนี้จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๐

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นี้เอง ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ชั้นตรีที่ พระครูพุทธนิสารสุนทร และต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระครูสัญญาบัตร ชั้นโท ในนามเดิม และในปีถัดมา พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระครูสัญญาบัตร ชั้นเอก ในนามเดิม

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ ท่านดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัดอยู่เป็นเวลา ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ นี้เอง ท่านยังได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นพิเศษ ในนามเดิมอีกด้วยท่านจำพรรษา ณ วัดหลวงแห่งนี้เป็นเวลา ๒ ปี และในพ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์อีกครั้งเป็น พระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระชินวงศาจารย์

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้มีการตั้งโรงเรียนพระสังฆาธิการในส่วนภูมิภาค ท่านจึงย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าสาละวัน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา หลวงพ่อพุทธ ฐานियो ท่านได้ทำประโยชน์ทั้งต่อบวรพระพุทธศาสนา และ ต่อสังคม เป็นอเนกอนันต์โดยสม่ำเสมอทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ท่านรับเป็นองค์อุปถัมภ์ มูลนิธิหลวงพ่อพุทธ ฐานियो ของโรงพยาบาลศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ท่านรับเป็นประธานและวิทยากรในการอบรมสมาธิครูและนักเรียนของเขตการศึกษาที่ ๑๑ อันได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นภารกิจที่หนักและน่าเหน็ดเหนื่อยเป็นอย่างยิ่ง

และในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ นี้เอง ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระภาวนาพิศาลเถร เพื่อการพัฒนาคุณธรรมในเขตการศึกษาที่ ๑๑ (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นกองทุนสายธารธรรม ในความอุปถัมภ์ของพระราชสังวรญาณ) แม้ว่าหลวงพ่อพุทธ ท่านจะมีภารกิจทางศาสนาและการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมมากมายแล้วก็ตาม เมื่อมีผู้ขอให้ช่วยในกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อสังคมอีก ท่านก็เมตตารับเป็นธุระให้ ทำให้ภารกิจหน้าที่ของท่านมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชสังวรญาณ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เรื่อยมาจวบจนท่านละสังขาร หลวงพ่อพุทธท่านจะจำพรรษาที่วัดป่าสาละวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาบ้าง หรือที่วัดวะภูแก้ว อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาบ้าง หรือวัดป่าชินรังสี อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทราบ้าง สลับกันไปมา และ

ตลอดมาจนกระทั่งถึงวาระสุดท้าย หลวงพ่อพุทธมิตฺเตศฺยเหตุทำประโยชน์ต่อบวรพุทธศาสนาและสังคมไทย ท่านยังคงรับเป็นองค์บรรยายธรรม และอบรมสมาธิภาวนาให้กับพุทธบริษัทในสถานต่าง ๆ มาตลอด อาทิ เช่น

- อบรมธรรมปฏิบัติแก่ข้าราชการทหารบกกองทัพภาคที่ ๒
- เป็นองค์บรรยายในการอบรมแก่ข้าราชการทหารอากาศกองบินที่ ๑
- ให้การอบรมแก่ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ
- ให้การอบรมแก่ผู้ที่เข้าปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐
- บรรยายธรรมในงานวันวิสาขบูชาในสุดส์ปดาห์ ส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่ท้องสนามหลวงเป็นต้น

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ท่านได้รับพระราชทานรางวัลเสมาธรรมจักรทองคำ ในด้านส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ นี้เช่นกันท่านได้ดำริที่จะก่อตั้งมูลนิธิคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุตจังหวัดนครราชสีมา ขึ้น ตั้งสนับสนุนกิจการคณะสงฆ์ ๕ ล้านให้ฝ่ายมหานิกาย ๓ ล้าน และให้ฝ่ายธรรมยุต ๒ ล้าน

นอกจากท่านจะเอาใจใส่ในเรื่องอบรมธรรมปฏิบัติแล้ว ท่านยังสร้างประโยชน์ต่าง ๆ ให้กับสังคมไทยมากมาย โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับเด็กนักเรียน โรงเรียน โรงพยาบาล อาทิเช่น

- จัดสร้างโรงเรียนชินวงศ์อุปถัมภ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษาที่บ้านวะภูแก้ว อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา
- มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา
- มอบทุนสนับสนุนการก่อตั้งมูลนิธิของโรงเรียน ตลอดจนหน่วยงานราชการต่าง ๆ
- นอกจากนี้ท่านยังได้ช่วยจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ให้กับโรงพยาบาลต่างๆ เสมอมา
- อีกทั้งยังมอบทุนสนับสนุนการก่อสร้างตึกสงฆ์อาพาธ โรงพยาบาลมหाराช จังหวัดนครราชสีมา
- รวมทั้งมอบทุนสนับสนุนการก่อตั้งมูลนิธิของโรงพยาบาลต่าง ๆ อีกด้วย

หลวงพ่อบุญ สุวณฺโณ ท่านมุ่งมั่นในเรื่องการอบรมธรรมปฏิบัติให้กับพระภิกษุสามเณร ศรัทธาญาติโยม และพุทธบริษัททั้งหลายเสมอมา ท่านหวังให้ทุกผู้ทุกคนได้เข้าใจถ่องแท้ถึงแก่นแห่งพระพุทธศาสนา สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและถูกต้องจะเห็นได้ว่า ท่านได้ทุ่มเท

ประวัติการจำพรรษาของพระราชสังวรญาณ(พุทธ ฐานิโย)

พรรษาที่ ๑ - ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๘๖) จำพรรษา ที่ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

พรรษาที่ ๓ - ๗ (พ.ศ. ๒๔๘๗ - ๒๔๙๑) จำพรรษา ที่วัดบูรพาภิราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี

พรรษาที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๙๐) จำพรรษา ที่วัดเขาสวนกวาง อำเภอกวน กวาง จังหวัดขอนแก่น

พรรษาที่ ๗ - ๑๒ (พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๔๙๖) จำพรรษา ที่วัดบูรพาภิราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี (๒๔๙๑ สอบเปรียญธรรม ๔ ประโยคได้)

พรรษาที่ ๑๓ - ๒๖ (พ.ศ. ๒๔๙๗ - ๒๕๑๐) จำพรรษาที่วัดแสนสำราญ อำเภวาริน ชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี (เป็นเจ้าของคณะอำเภวารินชำราบและเป็นพระครูพุทธนิสารสุนทร)

พรรษาที่ ๒๗ - ๒๘ (พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๒๕๑๒) จำพรรษา ที่วัดหลวงสุ่มังคลาราม อำเภอมือง จังหวัดศรีสะเกษ (เป็นพระราชาคณะที่พระชินวงศาจารย์)

พรรษาที่ ๒๙ - ๔๓ (พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๒๗) จำพรรษา ที่วัดป่าศาลวัน อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา (เป็นพระราชาคณะที่พระภาวนาพิศาลเถร)

พรรษาที่ ๔๔ (พ.ศ. ๒๕๒๘) จำพรรษา ที่สุญญาคาร (เรือนว่าง) อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา

พรรษาที่ ๔๕ - ๔๖ (พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๐) จำพรรษา ที่วัดป่าศาลวัน อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา

พรรษาที่ ๔๗ - ๔๘ (พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๓๒) จำพรรษา ที่วัดวะภูแก้ว บ้านวะภูแก้ว ตำบลมะเกลือใหม่ อำเภอสองเนิน จังหวัดนครราชสีมา

พรรษาที่ ๔๙ (พ.ศ. ๒๕๓๓) จำพรรษา ที่วัดป่าชินรังสี ตำบลคลองนา อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา

พรรษาที่ ๕๐ (พ.ศ. ๒๕๓๔) จำพรรษาที่วัดป่าศาลวัน อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา

พรรษาที่ ๕๑ - ๕๔ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๘) จำพรรษา ที่วัดป่าชินรังสี ตำบลคลองนา อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา (เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชสังวรญาณ)

พรรษาที่ ๕๕ - ๕๗ (พ.ศ. ๒๕๓๙ - ๒๕๔๑) จำพรรษา ที่วัดป่าศาลวัน อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา

ภาคผนวก (ข)

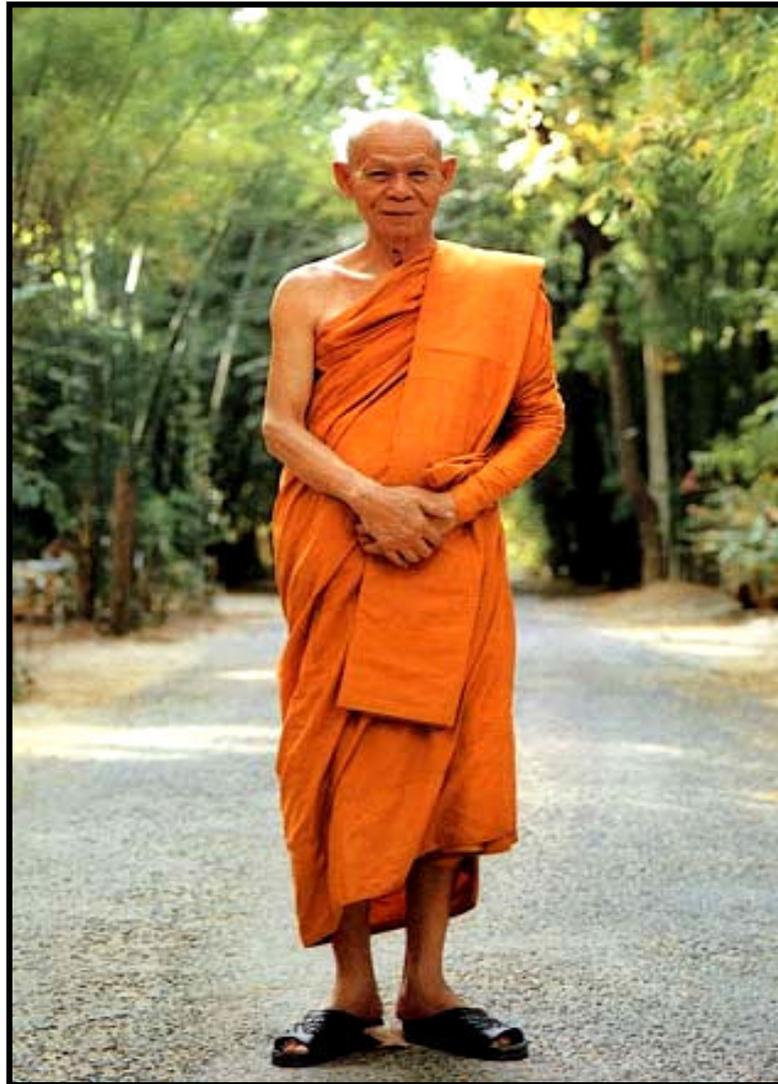
รูปภาพประวัติและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าسالวัน

ต.ในเมือง อ.เมืองนครราชสีมา

จ.นครราชสีมา

ภาพประวัติและการเผยแพร่ของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो)

อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าสาลวัน ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

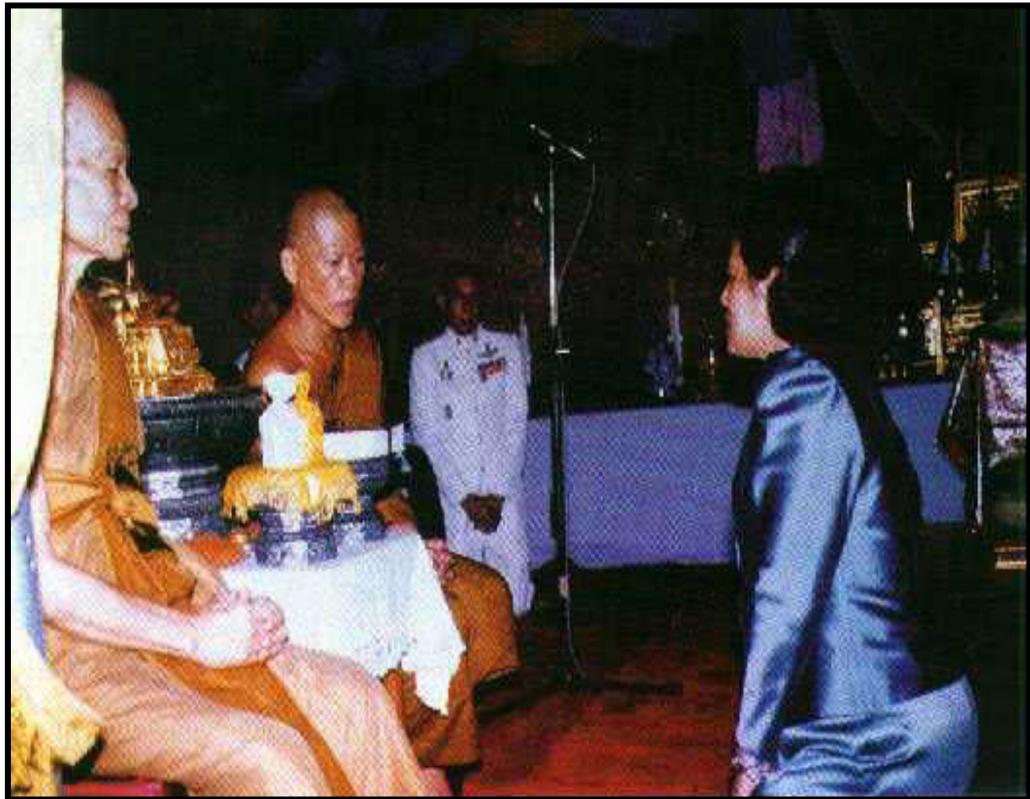
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฯ
ถวายพัดยศสมณศักดิ์ที่ พระราชสังวรญาณ แต่องค์หลวงพ่อบุญ ฐานินโย

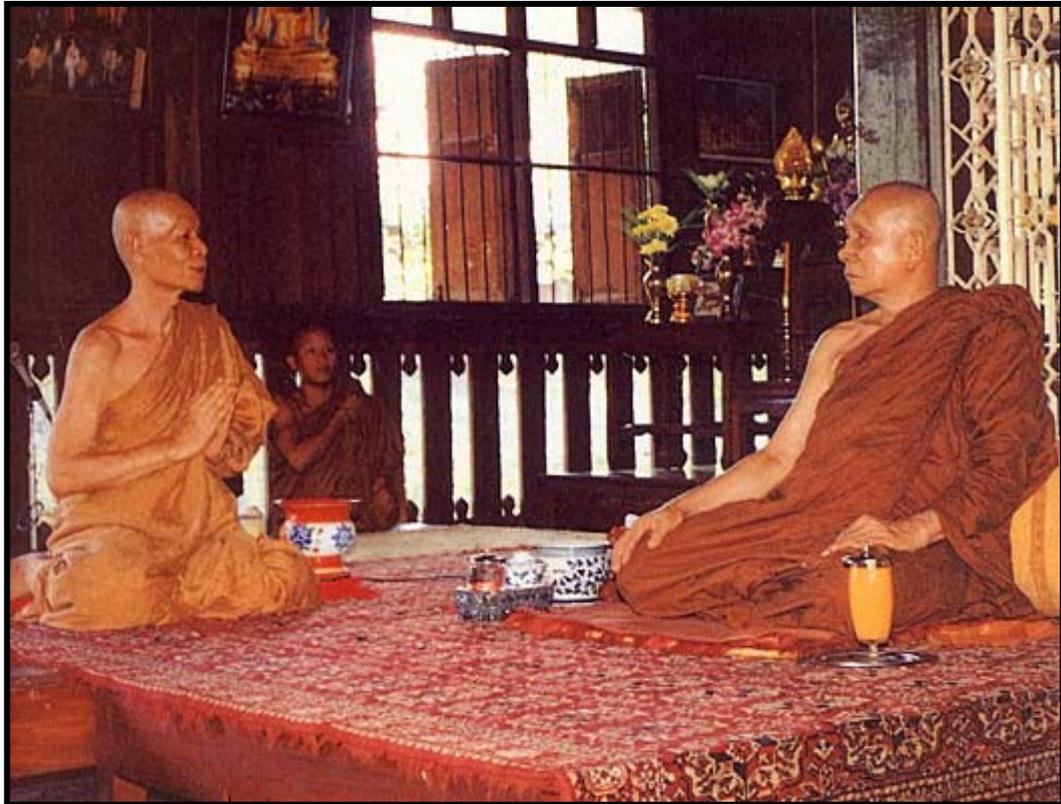
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
พระราชโอรส และพระราชธิดา กราบนมัสการหลวงพ่อบุญ ฐานิโย
และสนทนาธรรมเกี่ยวกับปัญหาทางธรรมะ
ที่วัดป่าสาลวัน อ.เมืองนครราชสีมา จ.นครราชสีมา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ กราบนมัสการหลวงปู่พุทธ ฐานิโย
และสนทนาธรรม ณ วัดหนองจระเข้ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

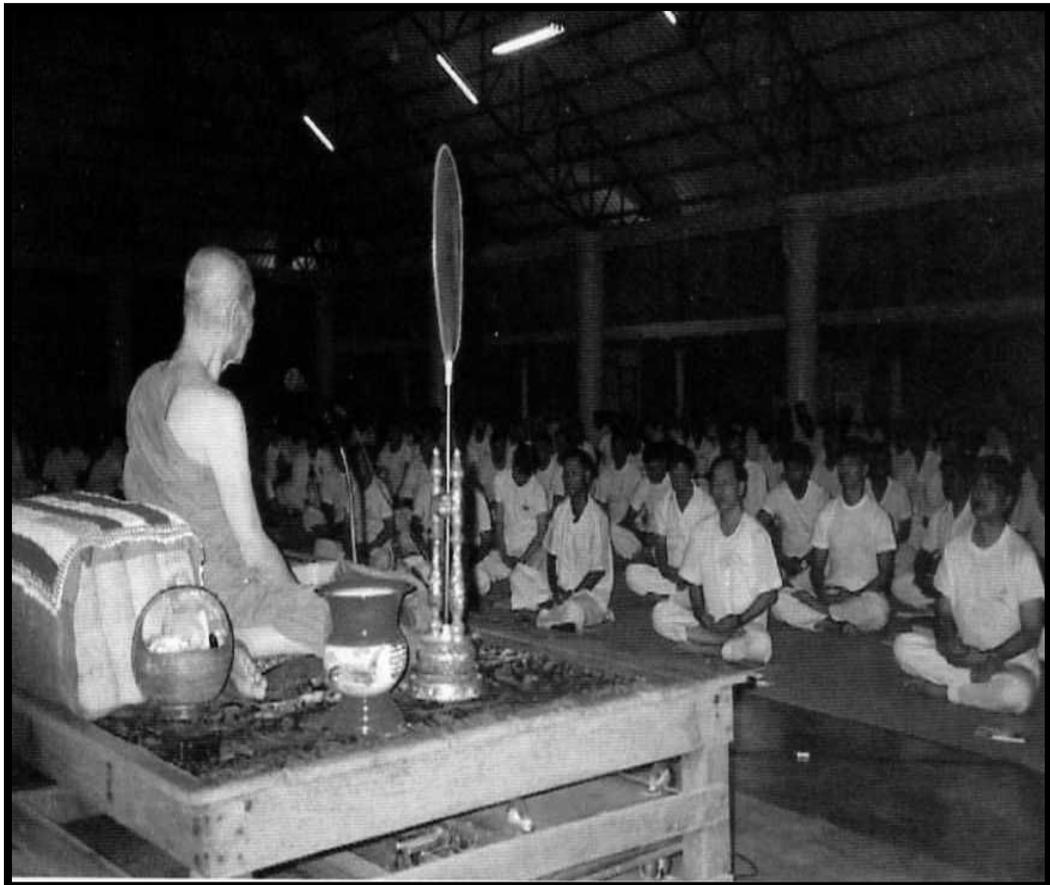
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน)
ทรงสนทนาธรรมะกับหลวงพ่อพุทธ ฐานियो
ที่วัดป่าสาลวัน อ.เมืองนครราชสีมา จ.นครราชสีมา

หลวงพ่อกุศล ฐานิโย สอนนาธรรมะ กับ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
ณ วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง จ.อุดรธานี
โดยมีศิษยานุศิษย์ร่วมรับฟังธรรมะ

หลวงพ่อกุฐีฐานิโย แสดงธรรมเทศนาธรรมะปฏิบัติ
ในโครงการอบรมพัฒนาจิตให้กับพุทธศาสนิกชน
ณ วัดวะภูแก้ว ตำบลมะเกลือใหม่ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

หลวงพ่อดุสิต ฐานิโย อบรมกรรมฐานให้กับผู้บริหารสถานศึกษา

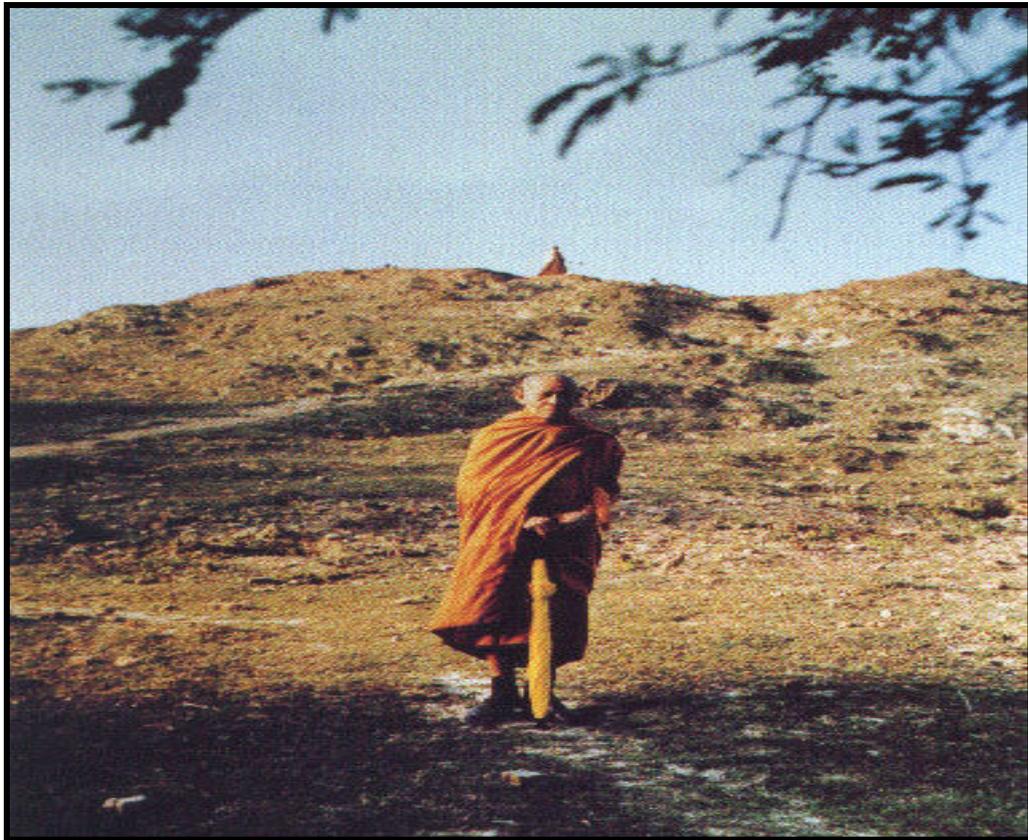
จังหวัดนครราชสีมา และนักเรียน นักศึกษา เติมนิจกรรม

ศาลาการเปรียญธรรม วัดป่าสาลวัน อ.เมืองนครราชสีมา จ.นครราชสีมา
เป็นวัดที่หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย อยู่จำพรรษา

หลวงปู่พุทธ ฐานิโย เดินทาง จาริกบุญ - จาริกธรรม
ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ ประเทศอินเดีย ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย ได้ถึงแก่มรณภาพที่โรงพยาบาลมหาราชนครราชสีมา ด้วยอาการอันสงบ เมื่อเวลา ๐๗.๑๕ น. วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

ภาคผนวก (ค)

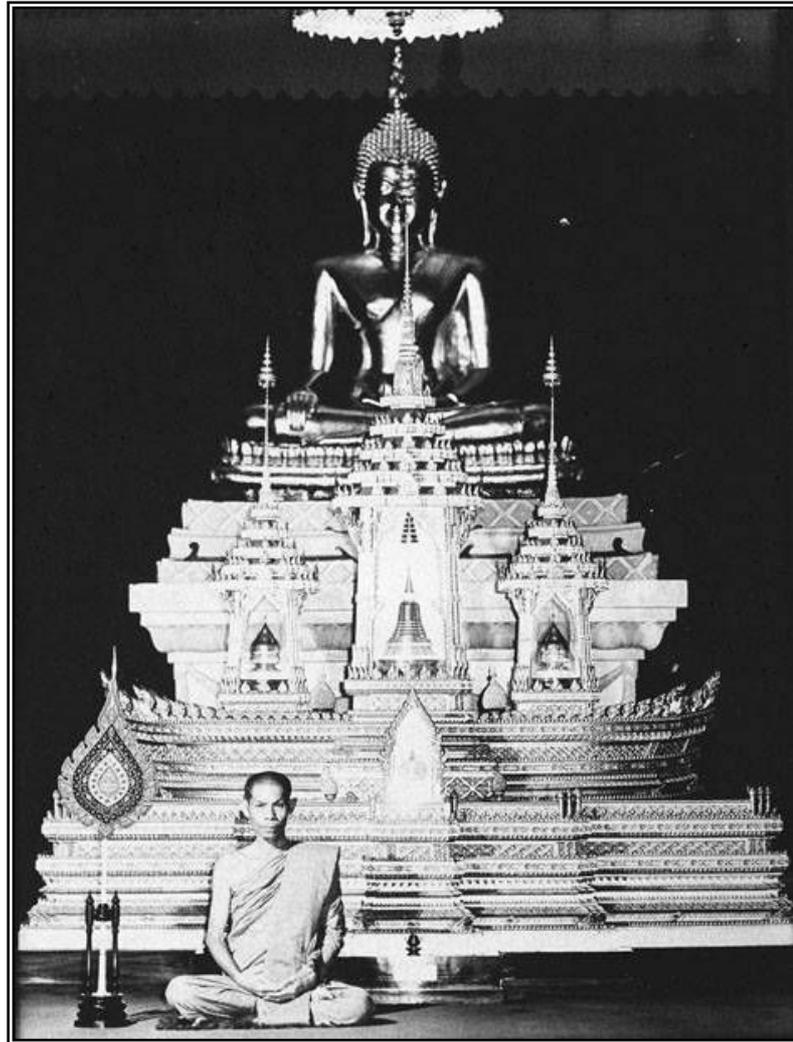
รูปภาพงานพระราชทานเพลิงศพ

พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)

อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าسالวัน

ต.ในเมือง อ.เมืองนครราชสีมา

จ.นครราชสีมา

ภาพงานพระราชทานเพลิงศพพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)
ณ วัดป่าสาลวัน อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

ชาตะ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๔

มรณภาพ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถและ
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร
เสด็จพระราชดำเนินโดยเครื่องบินพระที่นั่งมาถึงจังหวัดนครราชสีมาเพื่อ
พระราชทานเพลิงศพพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)
อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าศาลวัน ณ เมรุชั่วคราว
วัดป่าศาลวัน ต.ในเมือง อ.เมืองนครราชสีมา จ.นครราชสีมา

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงรับฟังคำถวายรายงาน
ณ พลับพลาที่ประทับ ณ เมรุชั่วคราว
วัดป่าسالวัน ต.ในเมือง อ.เมืองนครราชสีมา จ.นครราชสีมา

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร
เสด็จพระราชทานผ้าไตรบังสุกุล ณ เมรุชั่วคราว
วัดป่าศาลวัน ต.ในเมือง อ.เมืองนครราชสีมา จ.นครราชสีมา

พระมหาเถระผู้ใหญ่ที่เดินทางมาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพ
พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो) สมเด็จพระญาณวโรดม วัดเทพศิรินทราวาส
(ผู้แทนสมเด็จพระสังฆราช)
พระอุดมญาณโมลี วัดสัมพันธวงศ์, หลวงปู่บุญเพ็ง เขมาภริโต วัดถ้ำกลองเพล,
พระธรรมโสภณ วัดสุทธจินดา, หลวงปู่จันทร์แรม เขมสิริ

พระมหาเถระผู้ใหญ่ที่เดินทางมาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพ
พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานियो)
พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน) วัดป่าบ้านตาด,
หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ วัดป่าอรัญบรพต, หลวงปู่คำทอง ดิสฺโส วัดถ้ำกุด,
หลวงปู่หลวง, หลวงพ่อมหาเพิ่ม วัดถ้ำไทรรัตน์

ประชาชนหลังไหลเข้าวางดอกไม้จันทน์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย)
อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าسالวัน ณ เมรุชั่วคราว
วัดป่าسالวัน ต.ในเมือง อ.เมืองนครราชสีมา จ.นครราชสีมา

เวลา ๒๐.๐๐ น. ศิษยานุศิษย์ช่วยหามโลงศพพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)
มาไว้ที่เมรุชั่วคราว วัดป่าสาลวัน ต.ในเมือง อ.เมืองนครราชสีมา
จ.นครราชสีมา เพื่อทำการเผาจริง

พระธรรมโสภณเก็บพระธาตุของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย)
ในเช้าวันรุ่งขึ้นหลังงานพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดป่าศาลวัน ต.ในเมือง
อ.เมืองนครราชสีมา จ.นครราชสีมา

ภาพบูรพาจารย์เจดีย์

ที่บรรจุพระธาตุหรืออัฐิธาตุของพระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานินโย)
ณ วัดป่าสาลวัน อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ / ฉายา / นามสกุล	พระมหาวรจักร อนุทชาโต (มุ่งเกียงกลาง)
วัน / เดือน / ปีเกิด	วันอังคารที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ (ปีชาล)
ภูมิลำเนา	บ้านเลขที่ ๑๙/๖ ถนนช้างเผือก ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา รหัส ๓๐๐๐๐ (๐๘๖-๗๒๐๑๖๖๙)
การศึกษา	- พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๕๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา - ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู รุ่นที่ ๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา - เปรียญธรรม ๓ ประโยค สำนักเรียนวัดโพธิ์ จังหวัดนครราชสีมา - นักรรรมเอก สำนักเรียนวัดโพธิ์ จังหวัดนครราชสีมา
หน้าที่การงาน	- ครูพระสอนปริยัติธรรม แผนกธรรม - บาลี ประจำสำนักเรียนวัดโพธิ์ อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา - ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ประจำจังหวัดนครราชสีมา
เข้าศึกษา	- วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙
สำเร็จการศึกษา	- วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	- ๒๖๘ วัดโพธิ์ ถนนสุรนาริ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา รหัส ๓๐๐๐๐ (๐๔๔-๒๔๓๒๓๑)